

REPUBLIKA

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST

I DRUŠTVO

KAZALO

- Dunja Detoni Dujmić: *Selfie* / 3
Tomislav Marijan Bilosnić: *Tijelo Kristovo* / 8
Tin Lemac: *Pjesme* / 13
Monika Herceg: *Pjesme* / 16
Daniel Manola: *Tebi, bez lica* / 24
Marina Šur Puhlovski: *Odlomak romana „Igrač”* / 26
Maja Gregl: *Marija* / 36
Kemal Mujičić Artnam: *Dvije kratke priče* / 41

Tema broja: MAK DIZDAR

- Ivica Matičević: *Mak Dizdar, o stotoj godišnjici rođenja* / 47
Marko Grčić: *Stoljeće Maka Dizdara* / 50
Mladen Machiedo: *Dug Maku Dizdaru* / 57
Miroslav Mićanović: *Kao goleme i strašne ledene vode* / 62
Izbor iz poezije Maka Dizdara (izabrao Tin Lemac) / 66

- Antun Nodilo: *Hod u Had* / 71
Ivo Runtić: *Brutalno* / 96
Mile Mamić: *Utjecaj Deklaracije na proces standardizacije hrvatskoga jezika* / 101

NOVI PRIJEVODI

- Mario Bandetti: *Talog kave* (prevela Dora Jelačić Bužimski) / 107

KRITIKA

Strahimir Primorac: *Pogled u vlastitu prošlost: „Sve pršti od svjetla”* / 127

Franjo Nagulov: *Tekstualni hologrami svemira* / 133

Dunja Detoni Dujmić: *Kako uloviti šljuku* / 137

Biserka Goleš Glasnović: *Svijet još nije dovršen* / 140

Ivica Matičević: *Zbornik od poštovanja* / 142

Antun Pavešković: *Fusnote ljubavi i zlobe* / 145

Maja Kolman Maksimiljanović: *Kronika DHK* / 148

Dunja Detoni Dujmić

Selfie

Dvanaest pjesama u prozi

Tišina

Povremeno se zapitam što se nalazi iza nje, odnosno što je jače od pozadinske velike tišine, možda je to mala riječ zatišje, nastala davno kad još nije bilo riječi, a ljudi se sporazumijevali dimovima, izgovorim je tiho, malo promiješam u ustima, okrenem nepce naglavačke i proizvedem gutljaj po gutljaj zatišja kao da ispijam vodu u kojoj se utopio neki otočić tišine, stalno sam na rubu straha da ću proigrati njezinu tajnovitost, zato nastojim ne izgovoriti je prerano niti prebrzo, od moje veselosti mogla bi se razdvojiti u sitnije čestice, kao na primjer na *ti, ši, za, je*, a to znači nestati i otpisati me zauvijek, precrtati me u svome umu i imenu, u svome ljetu, u dobima i dobitcima, bolje da se odmah zatišinim, to jest dobrovoljno uselim u zatišje među vrane i hrastove i viknem joj: tišino vrati se kući dok te još želim čuti.

Hod, I.

Hod je za mene uvijek višestruko kodiran: dok gledam nekoga kako u daljini hoda mojom ulicom, koju svi zovemo Zatišje, nikako ne mogu dokučiti ide li naprijed ili se vraća, jer njegove se noge kreću u iluziji nasuprotnih smjerova i on isprva postaje sve manji i manji, a odmah zatim pričinu se nesrazmjerno velik, štoviše, zna mi se kadšto neviđenom brzinom silno približiti, tada znam da mu se moram skloniti s puta kako me ne bi doslovce pregazio, a događa se da okrenem glavu i ugledam ga kako mi odjednom diše tik iza leđa te brza uzbrdo odakle sam se upravo spustila, a već čas poslije eto ga na kraju ulice kako zamiče za ugao malen kao pas, crna silueta anonimna prolaznika, a zatim ga sretnem na tramvajskoj stanici kako nespretno uskače u vozilo i kupuje višestruku kartu, jednu za sebe umanjena, druge za one koji su malo prije umjesto njega hodali Zatišjem,

no više ih nitko ne može sa sigurnošću razdvojiti niti potvrditi stvarnost njihove misije, pa se za vožnje stotinu puta upitam treba li mojoj ulici kontrolor koji bi odredio pravu mjeru za slobodne hodače, onaj koji bi nam osigurao brzopoteznu spravu za hvatanje lažnih prolaznika i njihovih dezorijentiranih progonitelja i pritom im energično rekao: to si dodavola ti, a ovo su kvragu oni drugi. Ukratko, eto pitanja s kojim ubuduće treba računati. Toliko o stvarnosti hodanja.

Hod, II.

Svaki hod mora biti paran, dvonogi, četveronogi, stonogi..., jer kako bi izgledalo jednogonog trčanje podom ili svijetom, bila bi to parada krivih poteza koja bi završila asimetričnim padom u šah-mat ili na neko drugo ponižavajuće mjesto, a takav bi jednogoni hod proizvodio i nepodnošljivu buku od koje bi se pokrenule tektonske ploče, tim više što se zna da najtiše hodaju višenoga bića, kao da lebde u zrakopraznoj samoći, tako je prije nas hodao samo Krist, takva bića nestaju brže nego se pojave, po načelu, sad su bila tu a u hipu ih više nema, no najbrža je stonoga, protrči zidom brzinom meteora i odmah nestane u stotinama rupa, kažem nestane - prije nego li su je ubili ciglama.

Zatišje, I.

Moja ulica ima vrlo kompliciran odnos sa susjednima: dok se Zatišje spušta uvijek dolje, ulica neposredno do njega redovito se uzdiže put neba, susretnu se uvijek negdje po sredini, a i tada se ponašaju kao dva autobusa koji se mimiolaze cestom pa načas ne znaš koji se kreće a koji miruje i uvijek se neugodno iznenadiš, jer su tvoja očekivanja iznevjerena, ti ostaješ stajati dok drugi odlaze, a kad Zatišje pokušaš ucrtati u plan gradskih šetnica, tada vidiš kako sa susjednom ulicom oblikuje polukriž, na njega se niti jedno tijelo ne bi moglo razapeti, a i kako bi to izgledalo da pola tijela strši napola raskriljeno, a nitko ne zna što bi zapravo počeo s onom drugom polovicom ili pak vidiš kako se ta druga, neupotrebljiva strana, prkosno otimlje kontroli i kotrlja ravno do podnožja moje ulice i odatle, pogleda uperena prema gore, vikne svojoj prikovanoj polovici: siđi polovico ako smiješ, dotle ulice i dalje rastu, padaju, dižu se, hodaju ili stoje i na to se više nitko uopće ne obazire.

Zatišje, II.

Zatišje je u posljednje vrijeme na rubu golotinje: dok se šuma iz njegova herbarija kupa u mjesечеvoj kadi, potajno dolaze drvosječe i potkradaju noćne prizore našeg šumskog veleprizorišta, rade to motorkama, kažu, što

će vam taj veličanstveni kič i tiho poput provalnika s otpiračem podrezuju široka stopala, gule hrastovu koru i gležnjeve koji zatim padaju u naručje prikolicama s trupcima iz nekih drugih brisanih prostora tišine, najprije su nasrnuli na imele, vjeveričji se repovi već gube u šestinskome humu, vrane skupljaju svoja kućišta i bježe u toplije mrakove, dosta nam je pasjih svađa, kolonija lisica, mačke tako i tako u veljači odlaze na plandovanje, kad se jednom vrate njihova sjećanja više neće biti ista, ali vi pri tom zahvatu ipak nećete ništa osjetiti, dat ćemo vam laganu anesteziju prije nego otpilimo najveću vodoravnu granu, onu na kojoj je već počela nicati nova šuma, tako se najbolje gase požari i šume se više ne mogu razodijeliti čak niti za najzimskije škije, pa zato malo po malo Zatišje postaje zatvoreno djelo koje počinje odsutno piljiti nekamo u daljinu, u jednu jedinu skrtnutu točku.

Zatišje, III.

Ili recimo Zatišje zimi, pokriveno snijegom, prepuno tragova, psećih, maćjih, ptićjih, vućjih, a ljudskih koraka ni od kuda, tada gazim snijegom svjesna da sam prva na stazi koja se sama od sebe penje i spušta brdom, staza me odmah uzima za ruku, postaje mi vodič bez povodca, umjesto mene izvodi piruete i ledeni glisando, dvostruki je aksl nagradni dodatak publici koja sa strane gleda i viče ho, ho ho, ne možemo se, stazo, zaustaviti, zatvaram oči i jurim nizbrdo, bio je to početak jednog divnog prijateljstva, ipak bi me s vremena na vrijeme zabrinuli tragovi, što zapravo ostaje za nama?, ali bojim se okrenuti, je li prošao netko živ ili mrtav, poravnao ili ubio bjelinu, ostaju li iza nas pseće, maćje, ptićje, vućje stope, zapravo to i ne želim saznati, neka ostane zamračeno kao i neka druga zakašnjela pitanja, radije i dalje jurim prema podnožju, a ona me prati, moja vjerna životinja, i ti ćeš stazo brzo nestati u tom bijelom bjelilu.

Zatišje, IV.

Jednom nam je davno pred prozorom stajao divovski bor nalik kruzeru, okićen strujom i sjenicama, bor za sve godišnje partyje, za vremena i nevremena, a iz njega nam je uvijek strujao dobar štimung s glazbom i pustinj-skim plesačicama što su koračale iglicama sigurno kao pijeskom, slijedili ih mudraci i nekromanti, kadšto bi među njima izbila svađa, razbijale se čaše, ptice su ih mirile, uostalom, to im je i bio jedini posao, radile su to na crno, daleko od očiju poreznika, a i mirisalo je ugodno s obje strane borovine, one planinske i one morske, na boru su se još dugo nizali redovi karavana, jezera i oaza, relikvija i moći, rađale se prapovijesne psine, pomrčina iz pučkog vjerovanja, došlo je i more, bez njega ništa, a onda je nestalo struje i bor se ugasio, neki kažu umro od pretjerivanja, a neki utrnuo zbog kvara na trafostanici, to je bijeg koji će nam se kad-tad vratiti.

Strah

Strah nas je pratio kao pas po nepreglednim gradovima, nemoguće ga je bilo opisati jer se od straha neprekidno preslagivao, i bilo nas je sram, strahu nestani iz naše ulice, no nije bilo pomoći, svi su se bojali, i on s nama, nećemo dati da nam pokvari slobodne dane, dokolicu neradnih popodneva, jutros je malo zakasnio, otputovao na more, skočio u šoping prema europskim tržnicama, tamo iz prikrajka vrebaju njegove bjeloočnice, njegov opis, glas, stas, oprema, stručna sprema, svi slute pod kakvim ga je uvjetima mogao angažirati strani redatelj, ti si statist koji u intermezzu upada na scenu, neprepoznatljiv, s kapuljačom umjesto glave, jer takva je energija, ubaciš nekoliko replika, njihovu konačnost nitko ne čuje, zatim je na redu skok u propadalište, a s tobom lete i promatrači u moćnim odijelima, s lornjonima i lepezama, pratio te bog i znatizeljna publika, no nikada se ne zna jesi li to ti ili tvoja alternacija, obojica s istim prstom spuštate zastor, a mi dotle preživljavamo na prvoj crti pandemije, bježimo pred dežurnim psima, utrčavamo u sveprisutnu noć.

Bicikliranje

Proljeće je okrutno, travanj kažu najgori, u kući još sniježi, očevi su već otišli a majke pozaspale, pred nama je ulica, u nju je lako zakoračiti ali kako s nje sići, zovnem je i ona dotrči, maše mi psećim veseljem pa zajedno jurimo od sunca do sunca, takva je zagrebačka ravnodnevnica, a oko nas nomadi, ulični vitezovi, i oni bi s nama, dobacim im komadić smijeha, vrata mi ga u zubima, mi vozimo četveronožno, uz cvrkut i tisućljetnu travu, naša su tijela u božjim satima, drže ih još samo nebeski potpornji, od njih u ulicu više ništa ne stane, sve brže vrtimo pedale, nešto pokreće našu srčanost, nešto izjeda naše okajanje, ima li još mjesta u proljetnom skloništu, sve se brzo zatvorilo pa i nagli zalazak sunca, vraćamo se zadihani, kuća nam je uvijek netko drugi, izdaleka nas promatra tišina, prelijeva se iz sebe u sebe.

Selfie s bombom

Let zrakoplovom ili nekom drugom svemirskom letjelicom za mene je ista stvar: nema dna, nema tišine, izvjestan je samo rez ptičjega kljuna kroz zvijezde koje lupkaju o brodske prozorčice, no oni se otvaraju tek u slučaju opasnosti, a bila bi to vrlo kratka šetnja svemirom po kumulusima, nego moja se skeptičnost pojačava čim u kabini započne pantomima ruku koje se baletnim pokretima uvuku u prostor za disanje i napipaju masku za neidentificirane ronioce, otvore vrećice s datumom i rokom trajanja, kao da se ičim mogu spriječiti turbulencije u utrobi, ne mogu to ni ozvučena kolica

koja u mađioničarskoj maniri dovozi hudini, izvlače se kilometri raznobojnih šalova, u bocama drhte bijeli zečevi, treba pregledati taj aerodinamični kadar ne krije li se u njemu još nešto osim uzgona i iluzije, ima li tu i smrt svoju ulogu, a upitam se katkada može li se snimiti selfie baš u trenutku kad ona, skrivena u nekom čeličnom pretincu, i ja sa sendvičem u ruci i gutljajem cole u ustima, zajedno poletimo do božje adrese ako uostalom i nju već nisu prebacili u neku supernovu nigdinu.

Ilički razgovori

Ilica je rudnik samoće, kažem njemu dok preskakujemo radove na cesti iz kojih strše kablovi, sunčeve pjege, zadnji otkucaji srca, nemoguće je izgovoriti riječ a da ti pod nogama ne izmakne pločnik, a on je tih kad ulazi, tih kad izlazi iz mračne zalihe nepotrebnih stvari, halo, na njemu su milijuni tajnih brojeva, svi čekaju i prisluškuju, kažem mu pazi što govoriš, miriše na eksplozivnu napravu, prvo bismo trebali pregledati komunalni otpad, ispod neba prevučena crnilom strah se najteže vidi, a i oblak postaje ustajao, gradu bi trebalo dodati još tri grada kako bi se temeljitije izmjenjivao, posebno kada projuri tramvaj i uskomeša molekule stvorene za disanje s preprekama i podigne putujuću prašinu s pruge, mrvice koje su previdjeli ilički golubovi, pored mesnica, uz nečist, preko tržišta ideja, tamo gdje hodaju siromasi, preskaču se ostatci, ništa ne može spriječiti opće polijetanje ptica.

Grički top

Još malo pa će se u podne zabosti nadzvučno vrijeme i prisiliti nas da brzo provjerimo odakle smo, gdje smo, kakvo je stanje stvari na ručnomu zglobu i ako zatreba izravnamo kazaljke s televizijskim vjetrovima, vremenskim motorima i letećom prognozom koje nam šalju svakodnevne smjene ciklona s nekih solarnih visova, a njih treba samo uhvatiti daljinskim upravljačem i uzeti ih oblacima, reći pardon, oprostite na smetnjama, nismo baš tako mislili, ali vi ste nam slomili dan, jednu ste polovicu progutali u hipu, drugu nam oteli iz bočice jane i strugnuli s njom prema oktogonskom prolazu, na put prema cvjetnom ili natrag na plac s konjima i jahačima kojima se fućka za samoću, za stanje u našim venama, srcu, tamnim oknima unutarnjih organa, za sve što zatreperi u času kada u visokomu skoku pukne dan i pokrene sunčevu rasvjetu pod kojom u mislima pišemo poruku bogu neka se napokon izjasni, pa u stankama usred nelagodne tišine zamolimo: daj nam još malo vremena.

Tomislav Marijan Bilosnić

Tijelo Kristovo

(Šesti ciklus pjesama iz rukopisne zbirke *Sto pjesama o tijelu*)

TIJELO KRISTOVO

I nebo je premalo za slavu Njegovu
takva riječ nije dana
Tijelo Kristovo
Amen

Kruh je razlomljen i podijeljen
Uzmite i jedite ovo je tijelo moje
Na kruh tijelo oslonite i budite sigurni
Tijelo je od vječnog daha i uzdaha sazdano
kao i sve čestice kozmogonije
u kojima On boravi i odmara se
Tijelo Kristovo
Amen

Primite žrtvu u savezu s Njim
valja reći da smrt nije ništa nego li život
Njemu na spomen
Bog je posvud kod svoje kuće
On ne računa na vrijeme
posvud prisutan nigdje ne žuri
Tijelo Kristovo
Amen

Vina iz njegova vinograda nikada se nasititi nećete

pijte s ljudima u nevolji
i svijeću pripremite za silazak u podrume
Uzmite i pijte ovo je krv moja
Krv je prolivena
preko svakoga grijeha
Tijelo Kristovo
Amen

USKRSNUĆE TIJELA

Nema dublje spilje od rake
i kada su prazni grobovi
Smrt je ipak iskustvom kraja¹

Iz pećina sjena iziđe
ni jauk se trnja ne čuje
Vječnost je bila kraćom od munje
namah je otvorila vrata

TIJELOVO

Pred nama korača pravi čovjek
s tijelom koje se ne razlikuje od našega
Otvoreno uskrslo tijelo
u polju žita

Iza procesije izviru izvori
poput ludbreških kaleža
u božuru krvi na jagodicama naših prstiju
dok trgamo latice s kupina
Bog uzima latice prosute po stazi
i vraća ih na kupinu

Pred nama korača tijelo
a mi za njim
U kušnji ljubavi
pred svakim bunarom čekaju nas
otvorena vrata neba

---

¹ Karol Wojtyła: *Razmatranje o smrti, IV Nada koja nadilazi kraj*, 1975.

RIJEČ JE TIJELOM POSTALA

U srcu otvorenom
Riječ bijaše Bog
I Riječ tijelom postade²

Svako je tijelo stvoreno u beskraju
s onim što znamo i što smo zaboravili
što se krije u praznini

I muško i žensko u istoj koži goli
i obli poput jabuke
koja određuje vrijeme

Riječi je teško biti čovjek
koji kruh i vino izdaje
Vojska riječi s mačevima među janjcima
vječno ostaje

BOŽJE LICE

Tvoje lice nismo vidjeli
samo zato što smo te tražili u drugima
ne znajući da si u nama

I crno i bijelo
lice Njegovo isto je svakome

VERONIKA ŽENA BEZ LICA

Veronikono platno najljepše je
od svega što su nam darovali umjetnici
Krvavo lice Krista otisnuto na rupcu

Mlada djevica
pokrivena platnom bjeljim od snijega
čiju povijest nisu izrekli
ni proroci
Reci Učitelju!

To je zaista On

---

² Prema Evandelju po Ivanu.

krvav pod križem i pod kožom
On se tako ukazao ženama
ne jači od bilo koga drugoga
*Ko' čovjek možda iz Hrvatske, koji,
Veroniku nam vidjet došao je*³

SVETOST TIJELA

Iz daleka duh prepoznaje tijelo
njegovu prozirnu prolaznost
i kad je lice svijetlo
a srce čisto
Užici i traženja
svaki puta završe u pijesku

I tijelo i duša jedna su sjena
i dalje će biti jedno tijelo
Bog dobro poznaje naše muke i dvojbe
*Daleke obale tišine počinju tik iza praga*⁴

MAJČINO TIJELO

Blago tijelu čovječjem jer je ljubljeno
i u ljubavi stvoreno

Bog se smiješi majci
I duši njezinoj
Ne zaboravi narav anđela

Tijelo majke izabralo je tvoje tijelo
i ono se samom rubu ponora približilo
tamo gdje ste bili sami na svijetu

Stvarnošću svoga tijela ne obmanjuj nikoga
i u neopreznome tijelu duša ostaje
Majčina ljubav ista je vječnosti

Doista, doista samo je majčino tijelo cjelovito
a tisuće je naziva i na tisuće jezika zaziva
*Svugdje gdje se svetkuje ljubav
on je na slavlju*⁵

---

³ Dante.

⁴ Karol Wojtyła: *Pjesma o skrivenom Bogu.*

⁵ Gilbert Le Mouél: *Bog u metrou.*

ZAJEDNIŠTVO

Posvud na svijetu gdje prevrću kamenje
tražeći pod njim osamljenost
čovjek ženi radost učini
Od početka postoji običan u gomili
nejednak drugim bićima

RAĐANJE TIJELA

Po tijelu Eve jesmo
po golotinji koje se postidjesmo
Ona začne i rodi
ljudsku zemaljsku povijest

ADAMOVO TIJELO

U Edenskom vrtu jedno je tijelo
Adam je sam
Uistinu svijet je raj

Ali, što raditi bez ljubavi
čemu bilje i životinje
ako si od pupka odvojen

Svjetlo je objavilo golo tijelo
i sve živo je vidjelo
tijelo koje je opet postalo tjelo

KAD MI ZEMLJA PRIMI TIJELO

Tijelo će u zemlji naći mir
samo u zemlji grijeh nije živ
Bog je milostiv

Smrt u vječnome životu
čuva tajne poput strogo povjerljivih spisa
Gospod, doista, mnogo prašta

Tin Lemac

Pjesme

(iz nastajuće pjesničke knjige *Stavak o jednoj maloj kritici*)

TEKST

Svaki je tekst jedna ogromna vreća
u kljunu svemira.

U nju stanu:

1. crteži naših boli
2. voće naših razočaranja
3. boce naših nadanja
4. žlice naših težnji

I tako, osamljena vreća stoji na rubu grada
i čeka teretni kamion.

MUKE JEDNOG KRITIČARA

kad mi dosade sve teorije
i metateorije ovog svijeta,
postat ću botaničar.
skupljati biljke,
prešati ih u herbariju,
ušivati u jastuke,
nositi u torbi od lana.
znat ću sve o sporama,
stanicama i gametama.
dosadilo mi više stalno
bdjeti nad nečijom misli.

pa smišljati kako je tekst
prevario kontekst
i zašto se sve ljudsko
ne odvija kao neljudsko.
jalova su ljudska znanja
dok leptiri predu sunčeve pređe.
zaista mislim, kad odrastem,
postat ću botaničar.

PRVI DAN

Prvi dan pročitam pjesmu,
pojedem jaje,
prospem malo soli.

Ukradem olovci tintu
i slovima težinu.

Okrugla su slova kao planetolike jabuke.
Šiljasta liče na plohe podno izvora.
Ona pravokutna odviše su simetrična.
Do drugih nisam došao.

Svako jutro bacim slovo, sol i zvijezdu
u bunar jutene praznine.

I šutim.
Učim se retorici.

DRUGI DAN

Ako Anka Žagar tvrdi da je voda
dublja nego metafora,
kritičar tvrdi da su metafore samo luk i strijela.

Lijep dvor
Zelen dvor
Crven dvor
Dvor sjete
Dvor sumnje
Dvor sa crvenim vratima sumnje i to još u sedefnoj pustinji

Kako doći do pustinje ako nemamo tramvajsku kartu?
Metafora pokriva skute.

TREĆI DAN

Ako je život riječ, je li i riječ život?

ČETVRTI DAN

Plava riječ tek šara je
na tanjuru gdje su poslužili jastoga
u Fini-Mini umaku.

Vozimo se tramvajem oko plave riječi
u koncentričnim kružnicama
i polijevamo je šmrkom
vatene hitroće.

Crveni se plava riječ od stida i sluđena svjetla.

PETI DAN

Plava riječ bezoblični je jarak u utrobi kozmičke planine,
a njezini su krakovi brašnasti otočići bijela svijeta.

Kritička zabilješka br. 1

programatsko svjetlucanje pjesme, izvitopereni manirizam,
nije jasan odnos forme i sadržaja, pretjerano miješanje općeg
i pojedinačnog, prejako stiskanje, prebrzo odustajanje

Monika Herceg

Pjesme

RANA JESEN

mokre duše bukvi i kestena škripe noću
šireći godove kao krugove u vodi
početak svijeta i sjevera
koncentrična je kružnica

ciklame osjete pospanost
prodiere smjelije
nagriza lukovice
taložeći se u njihovu plodnost

čaplje premještaju rujan
s jedne strane jezera na drugu
prateći sunce narezano u trskama
dok glasne žene peru odjeću
u mrzloj vodi do koljena
rastvarajući se kao ježavke kestena

preostaje samo
preorati još jednom dubinu sna
ostatak svjetla podijeliti s jelenima
prije sutona oni će skinuti svoje krzno
i ugrijati im ruke

ODUMIRANJE

1.

ruke su mu se tresle dok je pušio cigarete
nešto je bilo prazno i strašno unutra pa smo izbjegavali
gledati u praznu sobu iza očiju
(u kojoj je možda još uvijek i sjedio
ali više nismo mogli ući)

otac je došao sa šibom
prvi put
drugi put
treći put
skrila sam se djedovih leđa
a on je širio ruke kao veliku hrastovu krošnju
s tisućama svijetlećih riječi koje su umirile
svaku zvijer koja je prilazila

2.

počeli smo noću zaključavati sobu vidjevši
djedovu sjenu s nožem kako stoji kraj naših kreveta
rekao je da je čuje korake oko kuće
i pazi da nas zauvijek ne odvuče u šumu

nedugo iza počeo je prvi put
razgovarati s mrtvima
i pobjegao preskočivši
visoku ogradu našeg dvorišta
(tako su svjedočili susjedi)
nakon četiri dana našli smo ga
na drugom kraju grada
skrivenog u jarku

rekao je da bježi i ne smije se vratiti
netko siječe ljudima glave
i sadi ih u šumi
da uzgoji vojsku

3.

nije se stigao vratiti s nama
živjeti s liscama ježevima i srnama
ali slika voćara koju nam je poklanjao svake jeseni
s godinama je narasla u biosustav njegovih šljiva
velike stare kruške koja se sustavno pomlađivala
i dvije trešnje koje su rumenile
uvijek u svibnju

usred jesenskog stapanja
(u skupljanju plodova)
prekopali bismo tunel kroz vrijeme
i preko smrti pričali s njim
obrasli bršljanima
puni koštica šljiva
koje su nas odgajale

kad se dogodilo odumiranje
jeseni su se pojele unatrag
nisu nas više doticale

nitko ne ubire šljive
a djed osamljeno sjedi
ispod stare kruške
čekajući da se sjetimo

NASLJEDNE BOLESTI

1.

prsten feder još jedan prsten i nekoliko kovanica
sve su to pronašli u bakinom trbuhu na rendgenu
dugo smo gledali u sliku i nismo se mogli složiti
je li ludost nasljedna ili zarazna

još godinama poslije nije nam prilazila
bila je polusrna polubaka
s blatom na kopitima
bojali smo se da će nas zamazati
da će u nas posaditi sjemenje jeseni
koja će nas obrasti kao korov

čuvajući zavjete mog oca
daleko iza pupka
rekla mi je da je imala puno momaka i jelena
jednom su je našli priča se
i s popom
kraj potoka

2.

samo je odsutno ležala
nepotrebni namještaj
obnovljene kuće
ne prepoznajući nas
i u nekoliko tjedana
okopnila je kao snijeg
mogli smo je prenijeti u rukama
duž cijelog Zemljinog opsega
tako laganu skoro vunenu
ali smo čekali da se iscijedi
kao sok iz bazginih cvjetova
bojeći se smrti koja izjeda iznutra
dovoljno polako da bude neprimjetna

početkom veljače
majka je na njenom krevetu pronašla
samo jedno smrznuto oko
(drugo je vjerojatno pojela mačka)
i pustila da iz njega izraste
cijeli grm jasmína

KASNA JESEN

uporno krečimo ujesen kad
kesten izviri iz svoje ugone
rasijecanje šumske tišine
neodgodivim padanjem
potom povratak u usta
znak je da je opna neopazivog polusvijeta
ponovno šuplja
i započinje rezbarenje jezgre stabala
u pamćenje šume
pakiranje svjetlosti u kraće dane

duboko disanje listopada koje
osiromašuje tlo

ljuštenje ljeta
uvijek uznemiri duhove
pa se uvlače u zidove
kao dim u odjeću

svaka jesen ona je u kojoj mrak dolazi poslije mraka
oštro i neočekivano kao ranjavanje
počinje posljednji lov
u kojem nas smrt upoznae osobno
prije zatvaranja vrata

RUKA U KOPRIVAMA

koprive su često bile u majčinu varivu
susjedi su je uvijek čudno gledali
kad je prebiralala po travi i tražila
i matovilac i maslačak i koprive
duljile su vratove i savijale leđa
odmah kraj dvorišta
iza ograde
majka kaže da su samo mlade dobre za jelo
zajedljivije su i čangrizavije što su starije
ne opraštaju dodire
poneka mlada kopriva bila je i pored tanjura
da nas uplaši
ako smo zanovijetali da ne želimo jesti

kad smo dolazili uplakani
otac je stavljao ruke među njihove duge vratove
i puštao da ga grizu kao tisuće komaraca
a onda nas imenovao
pun crvenih plikova
djecom ljekovitog bilja

SANJALA SAM ISTI SAN TIH GODINA

trčim prema kući i nadam se da ću doći
dovoljno rano da se uspijemo spakirati i pobjeći
susjeda govori da idem preko šume jer

ne mogu tuda za mnom
šuma miriše na rakiju
nekad je dovoljno skrivi se u podrum
oni ne mogu proći sa širokim rukama
ja sam još uvijek dovoljno sitna
da se provlačim kroz rupe u zemlji
skrijem u hrastovoj bačvi

sve mirišu na rakiju
a ja odbijam vjerovati u boga
jer ne mogu pričati s njim
dok grizem nokte u buretu
dok hvatam dah trčeći kroz šumu
dok kopam tunele
držeći krijesnice u ustima
ispod naše kuće

ŠESTAR U RUCI

ispružila sam dlan za deset udaraca šibom
lažem: ne znam za što sam kriva
čudovište koje zabija bratu
šestar u ruku
imamo samo sedam godina zajedno
i oboje pričamo izmišljenim jezikom
poput onog kako breskve
komuniciraju suncem među dlačicama
pomalo smo od svega
ljeti složeni od kratkih sjena
zimi učajureni u deke

nakon svakog udarca uzdahnem duboko
ali ne zaplačem
ruka se sama uplašeno povlači kad je ošine
glatka šiba od vrbe

imamo samo sedam godina zajedno
i ponekad
kad nitko ne gleda
svijetlimo u mraku

LISTOPAD 2015.

Znači, istina je.
Prestala je pušiti, našla je muža i vjeruje u boga.

Munchov krik nosile smo kao šminku.
Ramena koja imaš tu su da drže planet
i tako smo hodile: noseći dva planeta.
Cijela dva neistražena.
Nije bilo lako glumiti da imaš par očiju dok gledaš s njih deset.
Skrivale smo ih pod kaputima i kapama,
deseto oko tu i tamo iskočilo bi usred usta, poput afte;
činilo se da vidimo okus duhana i šećera.

Pažljivo je počupala prste
nakon što je iz nje izraslo drvo,
da je pjesma nikada ne nastani.
Pčele joj zakopčase košulju.
Nadoše dom u bezdomom stablu.

Znači, istina je.
Spremila je u kufer snatrenja,
prebjegla u Stvarnost.

Prste čuva na tavanu, ispod starih novina
gdje se još koje slovo ponekad, mrakom,
pretvori u stih.

OTAC

goni ovce prema šumi
i podiže krov na kući rukama toliko jakim da preusmjerava rijeke
izguruje planete iz njihovih elipsa
kada ga zamolimo
sprema drva za zimu, razgovara s motorima
sve u istom danu
i odlučuje opet biti dobar otac dok se još sjeća
što je zagrljaj
pred kraj dana naraste mu sjena
i zubi
nekad ga ne prepoznam
ništa nije bezbojnije od smrti ali otac se ne boji

svaki dan pada pokošen bez krvi preda mno
u mokru zemlju

znam mu prkosno reći da ja nikad neću pušiti
ali pušim sjebana i negdje između
ionako više nije nego jest
posaden u smrti

Daniel Manola

Tebi, bez lica

Već odavno ti želim napisati ovo pismo, svih ovih godina. Tebi, koji nikada nećeš biti ničiji dragi, ničiji voljeni, ničiji otac. Tebi, koji možda odavno i nisi više tu. Tebi.

Sjećaš li se, dječače, sjećaš li se one hladne zagrebačke večeri, one mračne, sumorne večeri u siječnju, devedeset treće ? Studen, samoća i sjeta. Beznađe.

Susrećemo se sasvim slučajno. Tog popodneva sam kod liječnika, na kontroli. Pita me, kad ćete zatrudnjati ? Sad Vam je vrijeme. Počinjem plakati, stari je liječnik pomalo zatečen. Nije to očekivao – ta nije mi rekao kako umirem od neke strašne bolesti. I ti liječnici pitaju gluposti, liječnici za žene pogotovo, kao da nije teško i bez njihovih pitanja, bez njihove nijeme osude. Po izlasku iz ordinacije, na stanici sjedam u taj prvi tramvaj koji nailazi, i ne gledajući natpis. Dok prolazi onim zapuštenim, mračnim, otužnim dijelom Ilice, shvaćam odjednom da će skrenuti ulijevo i da je to sasvim krivi tramvaj. Sve je tada u mom životu, u mnogim životima bilo sasvim krivo. Silazim, prelazim ulicu i čekam, na Trgu francuske revolucije, bar se onda tako zvao. Mrzim revolucije. Crijeva teku iz razrezanih trbuha, odrubljene glave padaju na slamu u košari, blato i krv. Oko giljotine pleše pobješnjela svjetina, uz Carmagnole. A vođe su, naravno, luđaci: Danton, Robespierre, Marat. Sveopći pokolj, teror i vladavina rulje, to je revolucija.

I stojim tako u polutama i na mrazu. Tek pokoje ulično svjetlo kroz maglicu probija tminu. Hladno je, već jako hladno, nosim nekakav tanki kaput, nemam novaca za bolji. Na stajalištu, podalje od mene, neki stariji čovjek, pogrbljen, gleda u pod. I to je sve, nikog drugog nema. Zamišljena, razmišljam o onom liječnikovom pitanju. Pa ja uopće ne mogu zatrudnjati, i da nisam sama, zna on to dobro, već mjesecima nisam žena, i sad sam ponovo dijete, ili starica. To je od mog tijela učinio rat. A nemam ni dvadeset i sedam godina. I uostalom, i da mi utroba i nije zamrla, čovjek kojeg volim napravio je dijete drugoj i sad je to završena priča. Njena im je majka donijela televizor u njegov mali stan, i time je sve je riješeno, oni su

se skućili, pričala je mojoj mami naša stara krojačica, iz Medulićeve, koja ih pozna.

Onda mi prilaziš u tmini. I ne vidim te, zamišljena. Samo čujem jedan glas, glas mladića, pitaš me stoji li tu tramvaj za Črnomerec. Črno. Da, tu je tramvaj koji tamo vodi. Svi moji tramvaji te jeseni vode u tminu. I ja tamo idem, večeras, k njoj. Podižem glavu, prema tvom glasu, prema tebi. Onda zastajem, prenuta, s užasom na licu. Noć će prikriti moj strah, noć nas zaštićuje, tebe i mene, zahvali noći što te nisam povrijedila, još i ja. Jer tebe su svi povrijedili.

Tvoje lice. Ne, ti nemaš lica, ti uopće nemaš lica, nešto je stravično, nešto užasno tamo gdje je nekad, pred koji tjedan, bilo tvoje malo, mršavo dječjačko lice. Tako si sitan, sićušan, krhak, slabiji od mene. Ti mi govoriš. Uopće me ne poznaješ, ali govoriš mi tu, na tom trgu, u tom tramvaju što vodi u noć, govoriš mi kao svojoj starijoj sestri, jer još si dječak, imaš možda dvadeset godina, dvadeset i jednu, ili ni toliko. Pričaš mi kako su te ove jeseni pozvali u rat i kako si ranjen negdje na bojištu u Slavoniji, ne sjećam se više ni gdje je to bilo. U ustima ti je eksplodirao jedan od onih metaka, i ti otada više nemaš lica. Jedva si preživio, dvije, tri, operacije, ili više, i sad su te pustili kući. Ne, nisu te pustili kući, jer kuće više i nemaš, tvoju kuću su srušili, ništa ti više nemaš, samo to malo, unakaženo lice osamljenog djeteta. Odlaziš sestri tvoje majke, u Rijeku, a večeras ćeš tek prenoćiti kod nekih daljnjih rođaka, i sutra nastavljaš put. Sve mi to pričaš, u toj tmini bez kraja.

Ja živim u Zagrebu, sad je rat već podalje od samoga grada, učim djecu *My bonnie lies over the ocean*. Ta djeca su sretna, u maloj školi u dalekom predgrađu, kraj rijeke, ona su uvijek sretna, i tako, uz njih, svaki dan po nekoliko sati, i zaboravljam da je rat. Ne zaboravi, rat je, kaže mi tvoje lice. Tvoje lice kojeg više nemaš.

I gdje li si ti sad, neznani mladiću ? Je li ta nesretna majčina sestra u Rijeci, koja ti otvara vrata tog mrzlog jutra, stigla zatomiti krik ? Je li te jednom našla kako visiš u njihovoj maloj sobi na tavanu, koju godinu iza rata ? Ili si još ipak živ ? Živ usprkos svemu ? Usprkos ljudima koji se od tebe sklanjaju s odvratnošću, jezom, ili tek sa samilošću, i to za rijetke, za najbolje među njima ? Čekaš li u redu pred nekom pučkom kuhinjom, jesi li gladan, je li ti hladno ? Ne mogu to saznati, nisi ti jedan od onih koje snimaju kamere, nisi ekshibicionist s političkim nakanama, oni poput tebe su nevidljivi. Tvoja patnja je nečujna, ti križ svoj u sebi nosiš.

Jer ti si moj maleni brat i plačeš, plačeš u toj skromnoj, mračnoj kuhinji, dok lijeva kiša po zemlji, po travi, po lišću. Mračno jutro. Dobio si poziv i plačeš. Ti odlaziš, možda u smrt.

Moj dječaće bezimeni, mili, moj mrtvi dječaće, ne mogu ti vratiti tvoje lice, ali dajem ti svoju nježnost, svoju ljubav i svoj pjev. I klanjam se tvojoj boli. Tebi.

Marina Šur Puhlovski

Odlomak romana *Igrač*

(Snaha dolazi u starački dom, u posjetu svekrvi koja je zaspala sunčajući se na balkonu. Sjedi i čeka da se starica probudi.)

Venecija

Prilika da pobjegnem iz Doma, dok Bernarda spava, topila se razmjerno duljini mogeg ostanka u sobi, mogeg oklijevanja da li da odem ili ne, jer bi u slučaju da se probudi dok sam ja još na izlasku taj odlazak predstavljao otvoreni prijestup, koji bi izazvao prozivku. Ne otvorenu prozivku - Bernarda se čuvala uvreda osobito otkako je izgubila Ladislava, koji joj je čuvao je leđa i uvijek bio spreman zamahnuti sjekirom kad bi mu Bernarda ponudila nečiju glavu za egzekuciju (ne stoga jer je cijenio Bernardu, nazivao ju je kravom i glupačom i u lice i iza leđa, kad ona uđe to je kao da se u ugodnu atmosferu unese lopata đubreta, rekao je jednom, još u Beogradu, trećoj osobi, ne znajući da ga posinak sluša i da će to jednom napisati, već zato jer ga je uništavanje drugih uzdizalo), nego podmuklu, podzemnu prozivku, slatkih riječi natopljenih otrovom, koji se doslovno s njih cijedio. A ja sam se morala praviti da vidim samo omot, ne i sadržaj njezinih riječi, morala sam se praviti glupa, ili joj u lice sasuti sve njezine gadosti, laži i prenemaganja, nakon čega bi odnos završio.

Ili ne bi?, pitala sam se. Jednom sam napomenula kako bih u dom dolazila svakodnevno da je u njemu moja majka – što je prošlo bez posljedica: Bernarda je stisnula usta i usmjerila dugi nos s bradavicom prema podu sobe (bez tepiha, jer tepisi su na tom katu zabranjeni), ali nije rekla ništa. Moja je majka bila svetica, doduše krivih usmjerenja (jasno, političkih), prema Bernardinom uvjerenju, ali svetica. A uz to i mrtva.

Kad je to prošlo, možda bi i štogod drugo, jače, mislila sam, odlažući doneseno na stol, što sam tiše mogla. Papirnati su omoti šuškali, ali Bernarda je i dalje spavala na balkonu, kao top.

Svojoj majci rasporedila bih stvari, ali Bernardi neću. Ona stvari raspoređuje sama. Ima obrede od kojih nikad ne odstupa, razrađene do u tančine, koje je nemoguće slijediti. Čak ni kad bi davala upute, kao onda dok je ležala nakon prijeloma, još u svom stanu od sto i sedamdeset kvadratnih metara, ovo tamo, ovo ondje, u ovoj posudi, onoj, u ovoj ladici, u onoj, ovu krpu, onu, sitničavost od koje smo ludjeli, Maks pogotovo. Ja sam se nastojala izvući.

Mogla sam se okrenuti i otići, ali pod je škripao. Pri ulasku Bernardu nije probudila ta škripa, ali na izlasku bi mogla, pa bi me uhvatila u bijegu, kako bi odmah zaključila, jer kad treba zamjerati više je nego bistra. Pa sam ipak sjela u skajem presvučenu stolicu, s naslonom i rukohvatima, zapravo udobnu. I tako sam tu sjedila, a Bernarda se nije budila. Nisam mogla zapaliti ni cigaretu, pušenje se dozvoljavalo samo na balkonu. Koji je već bio zauzet.

Onda sam ipak odlučila zapaliti, pa što bude bit će; otrpjet ću prigrvanje. Uostalom, sve je otvoreno. Dim će izaći. A pepeo ću otresati na tanjurić zatečen na stolu, odlučila sam, ukrasni, iz Venecije, što ga je Bernarda valjda donijela sa svojih brojnih putovanja...

Naživjela sam se, naputovala, vidjela svijeta, hvalila mi se, površno. Mogla se naputovati se, ali ne i naživjeti, tko se može naživjeti?, pitala sam se. Sama se nisam naživjela unatoč brojnosti događaja koji to postaju kad ih ideš nabrajati, ne prije, ne u svojoj stalnoj prisutnosti u tebi, shvatila sam, unatoč intenzitetu proživljavanja, natprosječnom, kako je pisalo u mom natalnom horoskopu, izrađenom kad sam se udavala za Maksa. A ako se ne možeš naživjeti to možda znači da ćeš još živjeti, kombinirala sam, u drugim životima, kako tvrde neki, i čak tvrde da tih života ima devetsto tisuća! Devetsto tisuća, kao broj koji će obuhvatiti sve, sve mogućnosti, od prosjaka do kralja, od ubojice do genija, možda od mikroba do čovjeka, ili čak od stijene do čovjeka, pa od čovjeka do Isusa i Bude, kao krajnjih mogućnosti, barem na ovoj planeti. I tko zna kakvih sve mogućnosti na drugima, gdje se živi u nezamislivo drugačijim tijelima, ili, dapače, bez tijela, kao duša, dakle i bez odvojenosti koju nosi tijelo, kao najveće zlo, jer s tijelom si vječno sam i u oporbi svemu i svačemu, čak i samom sebi. Pa život izgleda kao borba za ovo i ono, protiv ovoga i onog, a borba je uvijek igra. Dakle je i život igra, kaže razum i logika, od koje živi Maks, a čime si, shvatila sam, nastoji olakšati, jer igra je bez težine, dogovor je, ne prisila. Pa se je moguće s njom nositi. Pa je život moguće podnijeti bez većih zamaranja oko pitanja o smislu igre, smislu borbe. Samo se treba boriti, gubiti i pobjeđivati, i tako u nedogled, sve dok smrt ne kaže „Sad je bilo dosta“, čime je igra završena, barem u toj rundi, razmišljala sam, gaseći čik na slici trga sv. Marka, nacrtanoj na tanjuriću na stolu. Gdje sam prvi put bila uoči svog vjenčanja s Maksom, prije više od trideset godina. Došli smo po svadbenu opremu...

I u procijepu vremena ugledala sam svog muža, Maksa, tada tek budućeg, tridesetogodišnjaka, kako stoji u predvorju kockarnice u Lidu – kraj je

proljeća, kao i danas, toplo je, u Veneciju smo stigli dva dana ranije, vlakom, obavili kupovinu i razgledavanje, a treći dan se brodićem odvezli u posjetu Lidu, gdje sve je bilo izglačano, čak i zelenilo, kako sam shvatila poslije, hodajući Lidom u loše odabranim cipelama, naime, novokupljenima, kojima nisam mogla odoljeti, morala sam ih obuti, kao da cijeli svijet pilji samo u moje cipele - nesretan jer ga ne puštaju u kockarnicu.

Ne puštaju me, kaže mi, jer za ulaz treba sako. A on je u košulji! Sako ne nosi nikad, kamo li odijela, kao poočim, Ladislav, protiv kojeg ih ne nosi, kao što se protiv istoga ne pere (dok ga ne natjeram), ne šiša se i ne popravlja zube (također dok ga ne natjeram), kupio je jedan je za naše vjenčanje, ali ostavio ga je u sobi pansiona, kuka.

A ja se smijem toj neshvatljivoj prepreci, sako, zamisli, a ljudi odavde izlaze bez gaća, šalim se, već nažuljanih nogu u koje mi klize misli, ne shvaćajući prevrat koji se u njemu dogodio kad mu se pogled susreo s natpisom Casino - a ja pristala da se poigra s bijednom svotom lira koju smo mogli izgubiti, a da nas to ne grize, barem ne mene, barem ne previše - kad je sve postalo nevažno, čitav život, ja, vjenčanje, svi naši planovi, što bi sve dao za ulazak u kockarnicu a da ne bi ni trepnuo, kako sam shvatila kasnije, puno kasnije, prekasno.

Mene prvu bi na licu mjesta mijenjao za sako da su mu takvo nešto ponudili, to je bila moja vrijednost u Maksovim mislima uoči vjenčanja, znam danas, onda nisam znala, onda je za mene sve to bila šala, umjesto da se zamislim cerekala sam se sako-prepreci i grimasama koje je Maks radio inscenirajući zaleđeni osmijeh i pogled idiota širom otvorenih očiju, kao i obično postajući klaun da bi preda mnom sakrio svoju bezvrijednost, i preda mnom i pred sobom, jer moja je bezvrijednost i njega činila bezvrijednim, jer se stabilni svijet rušio... A on ga je tobože gradio.

Sve je bilo završeno prije nego je počelo, tamo, na Lidu, shvaćam, ali nas to tamo na Lidu ne brine, mi to ne vidimo, ili ne želimo vidjeti, što izlazi na isto, mi i dalje zamišljamo budućnost koja se nikad neće dogoditi, ne zamišljamo je u ruševinama, kakva je već bila, premda se prikrila, nego u dvorcima, zaokupljeni isključivo svojim trenutnim brigama, ja - kako se nažuljanih nogu vratiti do broda, da li se mučiti ili skinuti cipele, unijeti nered u fantastičan red ovog otoka ugrađen i u bilje, Maks - kako se domoći volšebnog sakoa i s par bijednih lira srušiti banku Casina, što je u osnovi njegovih namjera.

I zato on u svojoj košulji odlazi do portira, a ja ga gledam kako s njim o nečemu raspravlja, a onda se blažen vraća s obavijesti da se sako može posuditi, relativno jeftino, kaže, ako se ja s tim slažem i priložim još koju liru: jer novac je kod mene. Ja računam što se sve moglo kupiti za posudbu sakoa i za trošak koji će slijediti, jer nema sumnje da će izgubiti, i što će se dogoditi ako mu uskratim te novce - nadureno će šutjeti, jer on nije svadljivac, za razliku od mene, koja sve hoću razložiti, pa se riječi množe dok ne postanu poplava koja sve hoće potopiti, i, razumije se, trenutni povra-

tak na brod (jer kamo ćemo, pića su tu skupa), on brzo, nijem, pognutih ramena, ja pričajući i šepajući – a najradije bih izula cipele; i sjela.

I u tom vaganju odlučujem se za svoju komociju, svoje bolne noge, i sjedam na prvi kamen koji mi se našao na putu (jasno, uglračan) dok mi u glavi odzvanja opomena moje majke da to nikada ne treba činiti; na kamen se ne sjeda! To je gotova upala mjehura! Obično sam slušala svoju majku, ali ne i tog sutona na Lidu gdje se rješavala moja vidljiva budućnost, mojih idućih trideset godina. I gdje sam mislila samo na te nažuljane noge, ne na to što znači taj angažman mog muža (tada tek budućeg) oko nabavke sakoa, ta uzrujanost, ta volja da se probije lažna barikada kockarnice i da se mene ostavi samu pred vratima, na kamenu, da čekam. Jer on je odmah, presretan, navukao posuđeni sako, tamnocrvene boje, zapamtila sam, malo svjetlucač, kao da su ga prošili nečim srebrnim, valjda da bude mamac, jer svi smo životinje koje se može namamiti i koje mogu mamiti, može nas se i pojesti, kao pile ili svinju, jer svi smo hrana, shvatila sam već odavno, i, zaboravivši me sasvim, nestao u osvjetljenom grotlu kockarnice, kao spavač privučen Mjesecom.

Baš kao što je nestao i danas, razmišljala sam, radi nekakvog snimanja, koje je upalo nenadano, i u koje ne vjerujem. Jer sam sigurna da je otišao negdje drugdje, ne na to snimanje, na snimanje je odlazio drugačijeg lica, otvorenog, a ne skrivenog, uspravljenih ramena, a ne poguren, s bradom na prsima, mrmljajući da ne zna kad će se vratiti. I da nema vremena danas ići majci, morati ću ja. I onda brzo, jedva razgovijetno doviđenja, kroz vrata nije izašao, nego šmugnuo, gotovo bešumno, kao zmija, shvatila sam. I pred tom predodžbom u meni se nešto počelo širiti, kao da sam balon, koji napuhavaju, i to previše, svakog časa taj balon će se rasprsnuti, kao znak da već znam što će učiniti – toliko ga poznajem da znam kad se ne može oduprijeti.

...Jer odupirao se, barem mentalno, ako već ne srcem, počela sam ga braniti, kao da će to pomoći (i pomoglo je, balon se nije rasprsnuo, nego jednostavno ispraznio, kad je napuhavanje prestalo), već kao petnaestogodišnjak se odupirao, možda i ranije, ali tada je to zapisao u dnevnik, štampanim slovima, u čak trideset točaka, od kojih sam zapamtila sedam, možda stoga jer je to broj magičan, kako tvrde u knjigama, a odnedavno tupe i u nekoj televizijskoj reklami, reklamirajući loto, koji bi svi trebali igrati i postati bogati i sretni, jer samo bogati su sretni, tvrde, sedam je vrlina, sedam je svjetskih čuda, sedam je pečata u knjizi Otkrivenja, koje će Isus Jaganjac otvoriti prilikom smaka svijeta, sedam je grčkih mudraca, sedam je bregova Rima, i dana u tjednu je sedam, i muzičkih nota, i duginih boja, i patuljaka u bajci o Snjeguljici je sedam, brblja spiker, svaki dan iznova, što ću sve zaboraviti kad se reklama iscrpi, kao i većinu onog što dolazi s televizijskih ekrana, a i iz novina, provjereno iskustvom.

Ali ne i Maksovih sedam odlučnih točaka savladavanja kušnji kojima ga je život izlagao – svako jutro i navečer pet minuta raditi gimnastiku i pet vježbi disanja; svakodnevno vježbati volju da se odustane od psovanja;

svakodnevno u kući učini nešto korisno, a ne rasipati vrijeme; odustati od griženja noktiju i kopanja nosa; ne rasipati novac na jelo i slatkiše; ne misliti na seksualne stvari, niti stupiti u spolne odnose prije sedamnaeste godine; i ne više lagati, krasti i kockati se, kao glavnih kušnji, jer zadiru u život drugih... A što sam nikada nije shvatio, kako se vidjelo iz popisa, gdje je sve lijepo pomiješao, krađu i grizenje noktiju, kopanje nosa i kockanje, gdje je Božje zapovijedi izjednačio s ljudskima, koje je dozvoljeno kršiti, koje je gotovo nemoguće ne kršiti - tko može nikad ne iskopati nos, ne ljenčariti, ne opsovati i ne misliti na seks (na koje muškarci pomisle sedamnaest puta dnevno, ispitali u Americi) – pa je onda dozvoljeno kršiti i one Božje, čime je Božja vlast dokinuta, i otada nema ničeg što nam ne bi bilo dozvoljeno, što bi nam bilo zabranjeno, živjela sloboda.

Zar sam već onda kockao, iznenadio se, kad sam mu jednom predočila taj dio njegovog dnevnika, uvjeren da ga je to spopalo tek po svršetku gimnazije, kad je otišao od kuće, točnije bio izbačen iz kuće, bez ikakvih trajnih sredstava, takoreći s pinklecom na ramenu (pinklec je izigravala torba s donjim rubljem, nešto odjeće i knjiga), čime su ga plašili u djetinjstvu i sada tu prijetnju ostvarili, a on se, predviđajući što se ima dogoditi, dosjetio kako doskočiti mršavoj studentskoj zaradi, koja se bazirala na snazi njegovih mišića, a dovoljnoj tek za tanjur graha s kobasicom i kutiju cigareta bez filtera – naći partnere za poker.

A onda se ipak sjetio dana kad je puhala košava, a on lutao Beogradom bez dinara u džepu, na povratku s jednog predavanja na koji ga je poslao očuh, još budući dipl. ing. maš. Ladislav Skansky, predavanja znanstvenog, do čega je držao najviše, budući da je i sam znanstvenik, kako se uokolo predstavljao upisavši drugu godinu studija, na koje je potrošio njih osam, a na koje mu se nije išlo. Ali imao je zamjenu, svog posinka Maksa, koji je morao ići ako nije želio batine i kao dokaz da je bio napisati precizni izvještaj o čemu se tamo govorilo i što je tamo naučio - da bi Ladislav to poslije mogao prepričavati, hvaliti se svojim aktivnostima, sudjelovanjem u kulturnom životu grada, kojem se javno hoće dodvoriti, dok privatno u ovom vidi samo ciganluk, javašluk, prljavštinu, primitivizam i čaršiluk, pisao je Maks, a što ga je čekalo po povratku kući, pa mu se baš nije žurilo. Ali mučila ga je besparica kraj tolike ulične ponude – slastičarnice s baklavama i slatkim žitom s orasima, ukrašenim šlagom, od čega ti cure sline, kina s ljepoticama raskošnih oblina, kakve su ušle u modu nakon Drugog svjetskog rata, nakon perioda gladi, Jane Mansfield i Anita Ekberg, kao favoriti (opet sline) - a on je ubogi Tantal kojemu sve za čime poseže izmiče, kukao je nad svojom sudbinom potpomognut grčkim mitom, o kojem je nedavno čitao. Jer čitao je stalno, i zapisivao što je pročitao, želeći postati piscem.

I u toj mucu naišao je na Cigana s ruletom, ručne izrade, kojem je izručio onih par dinara nedovoljnih ni za što drugo, iskopavši ih iz džepa, i gle čuda, dobio, i to nekoliko puta, jer se odmah zaigrao, a kotač sreće okretao se protiv Cigija-migija na njegovu stranu, tako da ni Cigo nije vjerovao

svojim očima, jer gubitak mu je unaprijed namjestio, pa je to bilo čudo da je taj deran dobio, i za Cigu i za njega, koji se prvi puta iz gubitnika pretvorilo u dobitnika, u ovih petnaest godina, što će željeti i ostati.

Dobitnik u igri, u nečem nestvarnom.

Primitivna, ručno izrađena ruleta u čas je umnožila njegovih bijednih par dinara u svotu dovoljnu za baklave i za kino, koji su mu sad postali dostupni, pa ih je već manje želio. A morao je i kući - Ladislav Skansky već je gledao na sat kad će se žrtva vratiti s predavanja da se ima čime baviti, jer Bernarda je bila na plaćenom pjevanju a mlađi balavac se igrao negdje u dvorištu – pa je spremio novac za pogodnije vrijeme za trošenje, osjećajući se moćnim poput kralja. Valjda.

...Jer osjećanje dobitka Maks mi nikad nije opisao u općem izbjegavanju i spominjanja te teme, odnosno priznanja da čini to što čini, da je opesivni kockar. To je priznao, i to ne preglasno, kad sam ga svojedobno prisilila da ode na liječenje među Anonimne kockare, kako su ih nazvali (Gamblers Anonimus, jasno, američki proizvod), grupno, s obiteljima, gdje je već sama prisutnost značila priznanje, premda je to trebalo izreći i na glas, reći, da, ja kockam, ja sam kockarski ovisnik, jer je takvim priznanjem zapravo počinjalo liječenje, zapravo uzaludno. Jer jednom kockar, uvijek kockar, kako je, za jedne o seansi, rečeno u šali, koja to nije bila, nego je bila gola golcata istina, shvatila sam poslije.

Na liječenje sam ga natjerala ucjenom da ću ga, ako ne ode, izbaciti iz kuće, da će opet završiti na stubama silazno, s pinklecom na ramenu, štapom s na vrhu privezanim smotuljkom, s kojim su ga slali u bijeli svijet kad ne bi slušao, s čime su i mene roditelji plašili u djetinjstvu, a jednom, na moru, u bijeli svijet su me i poslali, stavivši mi u smotuljak hranu. Sustigli su me i vratili nakon što sam se približila okuci, iza koje bi me izgubili iz vida, ali nisu me uplašili. Sve je, naime, završilo općim smijehom, jer se bedača stvarno nekud uputila, jer nije razumjela šalu. Toga se nisam sjećala, sjećala sam se samo prijetnji. Ostalo su mi prepričali.

A Maks se sjećao se i prijetnji i izgona s drugog kata na ulicu Majke Jevrosime (inače majke Kraljevića Marka, istaknuo je u romanu, kao da u tome ima neke simbolike, premda mi nedokučive), pred kojom je zaustavljen, kao i ja pred okukom ulice, i vraćen u stan pod očuhovim zlokobnim metalnim pogledom kojim mu je poručivao da je ovaj put spašen, ali samo ovaj. Idućeg puta neće ga više vratiti, ostat će na cesti.

U Maksovom slučaju to nije bila šala, taj izgon u bijeli svijet, zato ga se i sjećao, nego uvod u ono što će mu se stvarno dogoditi, što je nad njim lebdjelo još otkada mu se majka preudala za (budućeg) dipl. ing. aero. maš. (poslije dipl. ing. aero. stroj.) Ladislava Skansky, kao smrtno klatno. Pa je odahnuo kad se to najzad dogodilo, kad je konačno bio izbačen iz kuće, a što je sam isplanirao - to izbacivanje – koje se moralo dogoditi, pravim ratnim planom, dugo i sistematski pripremanim i jednako strogo provedenim, čime je prijetnja najzad završila.

Premda je odlazeći plakao, priznao je.

Bio je na cesti, bio je u bijelom svijetu, mogao je gladovati, nemati gdje spavati, razboljeti se od hladnoće, mogao je propasti na razne maštovite načine, ali nije. Možda stoga jer se pripremio, mislila sam. Ili mu je to bilo suđeno, tko bi znao. Sam nije vjerovao u sudbinu, ni u što predodređeno, nadnaravno ili čudesno, nego isključivo u svoj trud, kao rođeni pobjednik, shvatila sam. Pa se ljetu prije zaposlio kao pomoćni policajac na Jadranu, gdje je usput i ljetovao, i gdje je dodatne prihode ostvario kaznama za nepropisno parkiranje, za koje nije izdavao potvrde, pisao je. I dio tog novca spremio za crne dane, već odavno u planu. Dane na cesti, moguće i unatoč predostrožnosti, jer su se uvjeti mogli promijeniti. Mogao je spavati kod prijatelja iz razreda (kombinirao je), barem neko vrijeme (što se moglo i izjaloviti), u redakciji studentskih novina, gdje se već počeo motati (što se također moglo izjaloviti), u najgorem slučaju, za početak, na klupi u parku – još je bila jesen, topla, metereolozi su navijestali bablje ljetu, saznao je, raspitavši se: osim kad kocka, nikad ne srlja, sve obavlja planski.

A ni iz kuće nije otišao bez ičeg, prije odlaska je Bernardi ukrao zlatni sat njezina oca, Josipa Česija, svog nikad viđenog djeda, nekad oficira, potom trgovca kožom, koji je izgledao pouzdano a onda umro prerano, što njegovu pouzdanost dovodi u sumnju, jer i za preranu smrt snosimo krivicu, kako zna svatko tko se s tom pojavom susreo, i kojeg je smjesta prodao (novac ušteđen od naplate parkiranja odlučio je zasad ne dirati, pisao je), te dobitak uložio u partiju pokera, također dogovorenu unaprijed. I tu partiju je dobio, jer ju je valjda morao dobiti: jer to je bilo pitanje opstanka. Zараđenim novcem iznajmio je sobu u raskošnom zelenilu Tuškanca, sjedištu liječnika, advokata, bankara, diplomata, na vječnom udaru svih političkih promjena koje mu mijenjaju stanare, sobu, doduše podrumsku, ali ipak sobu, kroz čiji su prostor prolazile cijevi centralnog grijanja za grijanje vile iznad. Koje će zimi moći grijati i njega, kako je izračunao iznajmljujući je, unaprijed, lukavošću Ezopovog mrava, tog rođenog pobjednika ispravnih životnih procjena.

Esperanza

Prvu i posljednju dramu (televizijsku, ne kazališnu, jer u pisanje je odmah uračunao i zaradu, veću na televiziji nego u kazalištu, znao je, jer se raspitao) Maks je napisao upravo u toj podrumskoj sobi na Tuškancu, još uvijek se, sva požutjela, vukla negdje po kući, kao neuspjela, ali znakovita, naslova Esperanza. A što je bilo ime trideset metarske jahte s kojom se vlasnik, Hrvat, poslije rata nestao u bespućima Južne Amerike, pošto se prethodno rastao i kod kuće u domovini ostavio sina, nakon čega se više nije oženio, niti imao djece, vratio kući pronaći tog sina – svog jedinog nasljednika. I nije ga našao jer ga je dotični odbio vidjeti, uvrijeđen što mu

se otac nikada nije javio, niti ga potražio, niti za njega ikada pitao. Tada je sin već sam bio uspješan i nije mu trebao taj otac, koji ga je iznevjerio.

U to vrijeme Maks još ništa ne zna o svom ocu, Anti Parici, osim da je iz Šibenika i da je pobjegao u Južnu Ameriku, Buenos Aires, iz koje se nikada nije javio. I da je totalna nezalica, primitivac, nekarakter, kriminalac, gelipter, švercer, vagabunt, showmen, niškorišni, kako je o njemu govorio Ladislav, zbog čega ne smije nositi njegovo prezime, Parica, a niti iz domoljublja omraženo ime Petar, ime omraženog im Petra II Karadorđevića, nekad kralja – prve - Jugoslavije, potom u izbjeglištvu (da je Petar jedan od apostola, u ovom se kontekstu previđa). Niti zna da ga se otac Ante na sudu nije odrekao zbog čega je usvojenje, izvršeno pred njegov polazak u prvi razred osnovne škole u Beogradu, potpisano od strane Ladislava (kao usvojitelja), i Bernarde (kao staratelja-majke), kad se iz Parice pretvorio u Skanski, zapravo nelegalan čin (premda formalno obavljen legalno, uz zataju dokumenata od strane Ladislava i Bernarde), a postat će i razlogom njegovih brojnih peripetija s imenom i prezimenom, zbog čega će ludjeti godinama.

Sto se tiče imena, ovo mu legalno nije ni bilo promijenjeno (poslije će ga legalno promijeniti sam), nego ga je po lažnom usvojenju promijenio Ladislav uz Bernardinu pomoć i privolu, jer tom lumenu i ljepotanu i vlasniku zavidne „batine“ ništa ne može odbiti. A i iz osvete Parici koji mu je upisao ime Petar, po svom ocu, a da nju nije ni pitao. Ladislav je to učinio tako da je uzeo gumicu (novu, tvrdu, marke Pelikan, koju mu je kupila Bernarda) i u dokumentu jednostavno izbrisao ono omraženo Petar. Zatim je matični list umetnuo u pisači stroj (marke Hermes baby, koji mu je također kupila Bernarda, jer bez Hermes baby ne bi bilo ni studenta), i u bijelu, netom nastalu prazninu (pisao je Maks) jednostavno upisao Maksimilijan, što su verbalno odmah skratili u Maks.

Ime je izabrao Ladislav po meksičkom caru Maksimilijanu Habsburškom (prije nadvojvodi, kao drugom sinu monarhije, prvi sin bio je dugovječni Franjo Josip, danas poznatiji po svojoj ženi Sisi, s kojim se monarhija praktički raspala), nad čijim smaknućem je plakala Evropa (strijeljan je u Meksiku, u 36-oj godini, nakon dvije godine vladanja) što je ovom proširilo omiljeni mu šlager *La paloma* (golubica), upućen njegovoj kraljevskoj supruzi Charlotte (meksička ljubavnica, Indijanka, u ovom se kontekstu ne spominje), koju je Ladislav potajno pjevao Bernardi na radnim akcijama, besplatnim oblikom rada, gdje su se upoznali; pa je izbor imena bio i posveta njihovoj ljubavi; uz to je duhovni otac tim činom simbolički postao tjelesni, shvatila sam.

Dok u podrumskoj sobi piše dramu Esperanza – pošto se konačno odlučio za način očevo dolaska (jer kolebao se između najzad izabrane jahte, crnog chevroleta i privatnog aviona, dvomotorca) - Maks ništa ne zna o filmski maštovitim spletkama životnog glumca Ladislava Skansky, kojima je izigrao prevarenog muža Paricu u dosluhu s također životnom glumicom Bernardom, niti o parnici što su ga to dvoje vodili s istim,

nastojeći ga srezati tamo gdje je to tada bilo najlakše, dakle, politički. To će saznati tek puno godina kasnije kad mu Bernarda - nakon smrti brzo prežaljenog i drugim zamijenjenog Ladislava (kojem se u međuvremenu, nakon saobraćajnog ubojstva iz nehata, „batina“ prestala dizati, kako mi je poslije sama ispričala, u neshvatljivoj mi povjerljivosti, valjda da opravda novog udvarača) - prilikom čišćenja stana od omraženih knjiga, koje su skupljale prašinu (mnoge nerazrezane, ustanovio je poslije Maks, dakle, nepročitane), smrdjele i odnijele sve što je zaradila (priznala je, konačno), uruči dvije crne plastične vreće za smeće s dokumentima sa suđenja s Paricom. Prije toga pažljivo je izdvojila one koje bi je kompromitirale u očima sina. Ali nije ih bacila, nego spremila, zbog taštine carske, shvatila sam: škola Ladislavova. Pa ih je Maks, u svojoj navici prekapanja i odnošenja tuđih stvari, pronašao, ukrao i, jasno, pročitao, što mu je proširilo vidike po pitanju majke, oca i očuha, i složilo većinu priče oko događaja u čijem je središtu bio u dobi od tri-četiri godine kad se još služeno i neslužbeno zvao Petar Parica, kako bi odgovorio kad bi ga pitali: A kako se zoveš, mali?

Ostatak priče (kad i kako je upoznala Antu Paricu, a kad i kako Ladislava Skansky, te sve detalje iz vremena dok ga još nije bilo, te dok još nije pamtio) ispričala mu je Bernarda, na njegov zahtjev, pismeno, za potrebe pisanja budućeg romana, kojeg nikad neće završiti.

Esperanza je napisana na pisačem stroju koji je Maks kupio po useljenju u podrumsku podstanarsku sobu na Tuškancu, polovan stroj, rashodovan u redakciji studentskih novina, tako da ga je dobio gotovo badava, a poslije ga sa sobom donio i u naš brak (uz nešto rublja, robe, posteljine i komplet Dostojevskog, tvrdih crvenih korica, rođendanski dar prve supruge, Klau-dije, danas već pokojne), kad me iznenadio brzinom kojom je tipkao slova samo s četiri prsta, kažiprstom i srednjakom, trostruko brže nego ja.

Moja majka tipkala je sa svih deset prstiju (dio života zarađivala je tipkanjem) pa ipak sporije od njega, čudila sam se. A onda sam saznala kad je i kojom prilikom savladao tu vještinu, i čijom zaslugom, uvijek istog lika, Ladislava Skansky, i to u tri navrata, u nekih četiri godine, od trinaeste, do šesnaeste, od kojih je odlučna bila posljednja. Stroj na kojem je naučio tipkati bio je isti Harmes baby na kojem mu je Ladislav u matični list upisao ime Maksimilijan, nakon što je izbrisao Petra, a zaslužni učitelj također je bio Ladislav. Izvještaje s raznih predavanja na koja je slao svog posinka (iz tehnike, biologije, astronomije, matematike, filozofije, likovnih umjetnosti, književnosti, povijesti, i čega još sve ne, na koja mu se nije išlo, ali je htio biti informiran i time se okolo dičiti, pisao je Maks), Ladislav je tražio u štampanom obliku, jer škrabotine posinka ne bi mogao čitati, rekao je. Zbog čega je Maks dobio pristup njegovoj Harmes baby i poduku na istom, koju je potom usavršio praksom.

Uvod u moru, kako je Maks poslije nazivao ta svoja lutanja po najčešće opskurnim predavaonicama raznih znanstvenika, novinara, inženjera, profesora, umjetnika, svjetskih putnika i sličnih, na kojima je najčešće umirao

od dosade, i, unatoč očaju, sve morao pamtit i još i zapisati i pretipkati, ostvaren je ranije, u još mlađoj dobi, kad je svakodnevno prije škole, u šest i trideset ujutro, jurio na obližnji kiosk da bi obiteljskom stupu elokvencije i znanja donio snop novina, u prvom redu Politiku i Borbu, koje je odmah morao prelistati i referirati što u njima ima zanimljivo, kao da je dvosobni stan na petom katu u ulici Admirała Geparda predsjednička palača, a Ladislav Skansky njen predsjednik o kojem zavisi sudbina države. Poslije škole, zadatak posinka bio je iz istih tih novina izrezivati značajne tematske članke i stalne rubrike (Da li znate, Na današnji dan i sl.), i to ravno, uredno, ne koso, ne nakrivo. Za loše izrezane članke na licu mjesta uslijedile bi batine.

Krive su makaze, branio bi se Maks.

Nisu krive makaze, kriv si ti, vikao je na njega Ladislav. Zato si i dobio batine, da naučiš ravno rezati. Za tvoje dobro. I kod nas u kući ne govori se makaze, nego škare, Pa jesmo Hrvati, Boga mu, pisao je Maks. (Premda je sam podučavatelj dosljedno govorio srpski, sigurnosti radi, pisao je).

Maja Gregl

Marija

Znala sam je slušati kada više nitko nije htio. Možda je to bila pogreška, ne znam. Ali znam da sam je zavoljela, zbog te njezine zagledanosti u daljinu, zlatnožute sitno kovrčave duge kose i tužnih prozirnih plavih očiju krotkog i milog janjeta, koje su se doimale živima jedino kad je pričala o svom oženjenom ljubavniku.

Bila sam bezrezervno predana njezinim povjeravanjima, ne sluteći da me sve više gura u neki drugi rukavac svoje nemoći. Njezin se ljubavnik odlučio za ženu. Izgubila je, ali nisam tada prepoznala da je zarobljena u taštini potisnute strasti koja ju je razarala. Tko je mogao predvidjeti da je ta zavodljiva bol bila samo mamac za njezinu igru? Napokon, ona je glumica, i to dobra, morala sam to odmah imati na umu. U tren oka pretvori se iz sramežljive djevojčice u fatalnu čeličnu damu koja ima sve muškarce pod svojim nogama jer je spremna učiniti sve za ljubav. Nisam je vidjela jako dugo, a tada je moj posjet njezinom otoku isprepleo naše duše i demonski nas zakovitlao u kolo gdje su se presreli laž, strast, nevinost, intriga, dok su nedokučivi putovi srca tražili istinski osjećaj zavarani ljubavnim snom.

Slikar s kojim me je upoznala jedne večeri, bio je legendarni slikar grada i gradskih veduta s povremenim romantičnim promjenama raspoloženja pa tako i slikarskih motiva na izlete u daleke nestvarne pejzaže, utisnuo je pečat poljupcem na moje čelo i već taj prvi susret bio je za mene čežnja i nemir, ali i tamna slutnja za ono još samo malo sanjarenja u unaprijed predvidivom razrješenju gdje se iluzije raspršuju, a život neumitno teče dalje.

Mi koji znali smo sve i usudili se sve, bez riječi, s pogledom odobravanja, razumijevanja, živjeli smo svoju spontano i neočekivano uhvaćenu tajnu daleko od tuđih slutnji, daleko od intrige i ljubomore, živjeli smo predani moru i trenutku. «Što hoćeš?», neprekidno bi me pitao. «Hoću ljubav», odgovarala sam ponovno i ponovno milujući njegovu snježnobijelu kosu s tamnim podočnjacima neprospavanih noći od vina i tko zna kakvih ljubavnih razočaranja, kakva se već mogu dogoditi na samot-

nom otoku gdje žene dolaze i odlaze. «Dobro, to si dobila, što još hoćeš?» «Hoću još ljubavi!», bila sam uporna i dok ga je san hvatao s prebačenom rukom oko mogeg struka.

Ti, udišeš dušu života žene naslonjen na moje grudi spavaš, ja, osluškujem zvukove koraka prolaznika s kamenog pločnika koji dopiru kroz otvorena vrata. «Otvoreno je», kažem, «Nema veze, neće nitko naići, sada spavam», bio je tako siguran. Slobodan u svojoj samoći, bez zadnje pomisli da bi mu u život još jednom mogla doći žena, ipak s blagim osmijehom na licu šapuće mi «Pusti me, sanjam».

Živjeli smo svoj san svima pred očima, kupali se na maloj gradskoj plaži, ručali u troje kao u filmu «Jules i Jim». Postali smo nerazdvojni. Ručkovi su se pretvarali u večere, večere bi se protezale do zore. Trebala sam već tada imati smjelosti i zapitati se: «Voli li možda nju?» Samo nas jednostavna pitanja uvijek poučavaju, i sve što izgleda očito, u pozadini skriva nešto sasvim drugo.

Volio je u njoj njezinu slabost, izopćenost iz sredine, omraženu ljubavnicu opasnu za sve žene u braku, jer ona je bila opasnost, ona koja zavodi, ona koja svojom boli i samoćom vrišti, tu sam, uzmite me, puno sam noći probdjela u konobama milujući pogledima svakog naočitijeg došljaka, grešna sam i nesretna, izazivam ljude, zavodim muškarce i što mi možete!

Volio ju je zaštitničkom ljubavlju i bila mu je uistinu kao kćer.

Uživala je u svojoj ljubavnoj patnji, jer znala je da je to jedino drži u blizini nas. Njezina je bol dolazila iz njezine želje, i tako se ta njezina iluzija pretvarala u bolest u koju je paučinastim nitima uvlačila nas dvoje. Dan je počinjao s uzdasima o njezinom ljubavniku, koji se nije javljao danima pa onda mjesecima, a mi smo iz dana u dan postajali taoci tog bolnog vapaja njezinog ranjenog srca.

Bila sam dirnuta tom patnjom. «Zamislite, obećao mi je da će mi napraviti dijete!» A nas smo dvoje bili u toj igri kao njezini roditelji koji će i to nerođeno dijete prihvatiti samo da joj olakšamo i izbavimo je iz ljubavne muke koja je trese kao groznica i prelazi na sve što je u blizini. Prvi put zagledana u njezine plave oči koje su odvrćale pogled od moga i gledale u pod i sve češće u stranu, pomislila sam da možda nije iskrena sa mnom.

Moj mi je dragi slikar zureći u zapjenjene valove sve češće govorio: «Što ćeš ovdje? Na otoku zimi nema života, propast ćeš, nemaš ovdje što raditi!»

«Ne bojim se», odvrćala sam mu. Počela sam vjerovati u to kako se nas dvoje nikada slobodno ne bismo odabrali, kako nas je ona zapravo spojila i dala nam neku vrstu ljubavnog napitka koji nas je očarao i doveo do strasti nenadano i neočekivano. Marija je sve češće pomišljala – «Taj čovjek je moj prijatelj, on je kao gradina, sijedi starac, neosvojiva tvrđava koja štiti otok od nezvanih gostiju, i da ga je trebalo osvojiti osvojila bih ga već davno, ne bih se sada mučila, barem je slobodan!». Mislila je tako u svom ludilu čežnje za nedostižnim, koje ju je obuzimalo sve više i više. Možda u početku nesvjesno, ali kasnije vrlo svjesno, nametnula je svoju propalu ljubavnu

vezu kao glavnu temu našeg druženja. Nas dvoje nije željela vidjeti sretne, a mi se nismo imali kamo maknuti od nje. Sreća je kratka i prolazna, to je jedino u čemu smo se svi složili, jer to je tako na ovom otoku ljubavi.

Tada sam živjela skrušena, u svojim samotničkim danima kilometrima daleko od Mediterana s povremenim dolascima u kaos Marijinih tobože isplaniranih trenutaka u kojima ćemo se zabaviti i opušteno čavrljati o našim ljubavnim jadima, koji su nam postali zajednički.

Kakva je tada bila moja ljubav? Zrela, čista, nesebična i predana, bila sam u svakom trenutku spremna na uzmak za njegovo dobro. Slutila sam da mu je sve dodatna težina i nepotrebno uznemirivanje koje uzrokuje slabost burnih u nepovrat potrošenih godina životnog već zaborava. Ali uživala sam u svojoj ljubavi bez obzira na njega, jer ta je ljubav duboko postojala u meni; bila sam sretna što osjećam i budila se s radošću sanjajući njegovo drago lice. Ona je pak uživala u melankoliji, samotnički provodeći čarobne ljetne dane daleko od svijeta s pogledom u morsku daljinu i brodice koje prolaze.

Možda ju je povremeno obuzimao nejasan osjećaj srama, nije željela biti izložena pogledima, izopćena i pročitana od svih, glumu je sačuvala još jedino za mene.

Za to vrijeme, on je potpuno prestao komunicirati sa mnom. Naprosto, nije me više vidio. Obraćao se samo njoj, ignorirajući me potpuno. Naša je šutnja bila obostrana pobuna duha, ali i ponos. Tko će prvi progovoriti i prekinuti taj apsurd? Ispočetka sam mislila da je to dio igre, ali ubrzo sam bila uhvaćena u igru bez granica. Zašto su trebali moju bliskost? Zašto sam ja morala srljati u nešto što se pretvara u zajedničku tupost, njezinu odsutnu rezignaciju za stolom, skretanje pažnje na sebe do te mjere da bismo bili opsjednuti njezinim raspoloženjem. Jednom je razrezala stopalo na stijeni, krvi je bilo po podu, on je morao hitno po zavoje, oprao joj je stopalo i ljutio se glasno kako je nepažljiva, ali ona je bila ranjeno dijete – princeza.

Drugi put izgledala je kao svetica s ikone gledajući pred sebe i mrmljajući sebi u bradu «ne pitajte me molim vas ništa, samo me nemojte ništa pitati», treći je put egzaltirano izjavljivala «volim ga, volim samo njega, rastat će se kad-tad, samo još malo dok mu djeca odrastu, vrijeme brzo prolazi, čekat ću ga» i tako dalje i tako dalje.

Igra je trajala sve do jednoga dana kada me je pozvala s jednim svojim prijateljem u berbu gljiva. Na padinama otoka gdje šumi more u krošnjama stabala, na proplanku u poljima gdje se sudaraju sunce i vjetar i miriše kadulja i vrijesak, razumjela sam sve.

Našeg vodiča i pratitelja prikazala je kao muškarca koji je opsjednut njome, molila me da joj pravim društvo kako ne bi morala provesti nasamo s njim dan u šumi. Nije slutila da u visinama izdrže samo iskreni ljudi, jer zavodljiva opasnost divlje prirode dodiruje samoga Boga i u njoj se obznanjuje svjetlost istine. Pakost sudbine koja priječi ljubavnike da budu zajedno ponekad je sretna okolnost gdje se objašnjavaju sve nedoumice.

Sudbina me opet dovela u novi trokut, s novim njezinim prijateljem.

U meni je tinjala ljubav postojanog plamička, blagost i čistoća koja je prebivala u onim teškim mirisima terpentina i sjećanja na konobu prepunu štafelaja i boja, sjećanja na njegov umor, sjećanja na okorjelost i tvrdoću, oklop teškoga bremena čovjeka kojeg sam jedino voljela. Mogu li ponijeti teret njegove nesretne prošlosti koju je škrtio ali između redaka dao naslutiti? Da mogu, to sam znala oduvijek, ali bojala sam se da mi to ne bi dopustio. Oklop kojim se štitio od ljubavi žene bio je težak kao i uteg na srcu kojim ga je pritiskala ta prošlost.

Nova trojka spuštala se kroz gustiš šume probijajući se između mediteranskih hrastova stabala, vitkih poput breze, a putem smo brali rujnice, vrganje i lisičarke. Marija je dodirivala prstima gljive kao djevojčica koja neprekidno traži pomoć u zadaći, prinosila je ubrano njegovim prstima ispreplećući svoje, izvijajući tijelo prema njemu i dodirujući svojim kovrčastim runom njegovo lice. Za to vrijeme, hvatala sam sunce kasne jeseni koje je probijalo kroz krošnje. «Samo ti uživaj, mi ćemo brati», dovikivali su mi. Ostavila sam ih same, polako su se udaljavali u tamno zelenilo. Nije se čuo niti šum, povremeno bi u daljini s pašnjaka zazvonilo zvonce.

Odjednom shvatih priču kao u zrcalu. On se bojao ostati nasamo s njom, a ne ona s njim! Mjesto je bilo malo i nije želio još jednu nedovršenu priču kojih je već bilo previše u njegovu životu, kako mi je rekao u jednom trenutku dok smo se probijali kroz gustiš makije i držali se uzanih puteljaka kroz borovu šumu.

S nestrpljenjem sam čekala da se vrate. Znala sam od toga trenutka, jedino što želim je sjuriti se niz padinu, pretrčati sve šikare, pustiti da mi trnje kupina šiba noge, divlji dren i šipak grebe i peče me po rukama dok se probijam do ceste i dozivam ih da već jednom dođu jer sam im obećala skuhati juhu, a moj brod kreće na večer i nemamo vremena i nemamo nemamo nemamo više vremena za branje gljiva.... Znala sam već tada: trčat ću kamenim brdovitim zavojitim ulicama cijelim putem još ranjena od šume, sva izgrebana, poletjet ću do konobe, znala sam da će biti otvorena vrata, evo, poznanica ga doziva, zaboravio je ugasiti svjetlo, izlazi van, vidim ga tamo u daljini, večer je blaga, sustižem ga i grlim dugo, beskrajno dugo, plačem, on uzdiše «zlatu moje, dušo moja, dobro je, nemoj, nemoj», i ja opet plačem i odlazim jer moj brod samo što nije isplovio.

Voljela sam ga za sve prošle njegove ljubavi, više, još više. Volio me je za sve moje ljubavnike prošle i buduće, za sva vremena jedinstveno i neponovljivo. Naš trenutak označavao je vječnost. Njegove oči govorile su: moja si, lijepa kao vila, nedostižna kao san, gospo moja od nesuđenog ti mora. Ali nisi ovdje. Ne postojiš.

Moje oči govorile su: samo reci riječ, tvoja sam, ne postoji vrijeme, ne postoji udaljenost koju ne bih mogla prijeći ma i preplivati zbog tebe, ne postoji prošlost ni budućnost, tvoja sam, znam, unatoč tvojemu strahu. Našli smo se. Ljubavnici ne poznaju udaljenost, sve je ovdje, ti si ovdje,

sada. U ljubavi koja se osjetljivo rađa treća osoba uvijek smeta. A kad su se ljubavi predali, ljubavnici mogu primiti k sebi čitav svijet.

Brod je isplovio bez mene. Ostadoh na otoku iz mojih snova. I danas sam tamo. Moja iskrena prijateljica još luta naokolo napuštena i sama, dok joj kiša i vjetar šibaju lice koje tišti sram, a valovi joj šapuću: «Ostavi ih na miru, ostavi ih na miru, ostavi ih na miru...».

Nedugo poslije, vrata muškaraca koji imaju dom za nju su od toga vremena ostajala zatvorena, barem što se znalo u tom kraju.

Kemal Mujičić Artnam

Dvije kratke priče

PRVA GODINA

Pitanje glasi: može li se čovjeka staviti u koordinatni sustav? U nekakav višedimenzionalni bi ga se moglo ugurati. Pretpostavimo da je čovjek točka koja je određena vremenom, masom, silom i energijom. Kretanje se podrazumijeva, pravocrtno je i ide prema naprijed. Ali, što je s iskrivljenjima, što ako se ta točka počne ponašati mimo svih zadanih zakonitosti i zakotrlja se u nekakav apstraktni sustav gdje se ne može ništa unaprijed pretpostaviti? Picasso je osjećao da je baš on ta čudnovata točka koja se ne prilagođava sustavu. Barem sudeći po onome što mu se događalo u prvih osamnaest. Sredina u kojoj je odrastao i stekao srednjoškolsko obrazovanje nije mu bila naklonjena i na neki način je sputavala njegovu kreativnost. Sa šesnaest, odustavši od fotografiranja, intezivno se počinje baviti gitarom. Kada je u trećem srednje uspio okupiti neke čudno ošišane dečke i s njima oformiti prvu *punk* grupu u gradu, postali su trn u oku velikoj većini. Neki su im otvoreno spočitavali da je njihova glazba uvezeno smeće sa zapada i da ništa ne vrijedi. Nikada nisu dobili prigodu zasvirati u Domu kulture iako su napravili i jednu prigodnu pjesmu o Titu i partiji. Sada je u devetnaestoj, student je prve godine Filozofskog fakulteta u Zagrebu, uspio je odgoditi služenje vojnog roka u vrijeme trajanja studija i bio je ponosan na taj podvig. Podvig svakako, jer je velika većina njegove generacije bila primorana svako jutro glancati čizme i pušćane cijevi zbog jutarnje smotre diljem naše najljepše i najslobodnije države na svijetu. Nije im bio nimalo zavidan što oni služe narodu u Narodnoj armiji, a on samome sebi u nepoznatom gradu. Nije se plašio novoga s kojim se susretao na svakom koraku, istinabog, pomagala mu je i urođena radoznalost. Sve je u Zagrebu bilo drugačije u usporedbi s njegovim rodnim gradićem, bilo je veće, izazovnije, vrijeme je brže protjecalo, a gradu se nije nazirao kraj. Picasso

je bio usamljen, nesiguran i malen. Kada bi nekim čudom ovaj čas nestao i rastopio se kao oblačić na nebu, nitko ne bi ni promjetio. Veliki grad jede male ljude s jednakim užitkom kao što mali grad poždire velike, pomislio je. U malom trebaš ostati mali, u velikom veliki. Ovdje je sve bilo veće nego u njegovom gradiću osim sunca na nebu. Sunce je bilo manje i rjeđe se pojavljivalo iznad ogromnih zgrada. U prvih mjesec dana uspio je srediti formalnosti oko stanovanja, upisivanja, ovjeravanja indeksa, vađenja potrebnih dokumenata za prijevoz, prehranu, prijavljivanje na studentski servis, obavljanje liječničkog pregleda. Dovoljno je bilo stati u red i čekati sat, dva, tri...

Pitanja koje je donio iz svog gradića bila su ona koja je Immanuel Kant svojedobno u svom malom gradiću postavio samome sebi: Što mogu znati? Što trebam činiti? Čemu se mogu nadati? Što je čovjek? Iskreno se nadao da će odgovore naći baš ovdje, u ovom gradu, u ovoj zgradi Filozofskog fakulteta koja mu je širom otvorila vrata.

Za razliku od srednje škole gdje je pojedinac bio pod kontrolom roditelja i profesora, ovdje se svatko morao brinuti sam za sebe. Picasso je gurnuo glavu u knjigu, bio je redovit na svim predavanjima, ali je nalazio vremena za upoznavanja i druženja koja su bila uobičajna u zalagajnici u podrumu fakulteta. Nova poznanstva su se nudila i u beskrajnim redovima u studentskoj menzi. Upoznao je Ljubicu. Slučajni susreti u studentskoj menzi postajali su sve manje slučajni. Malo po malo grad mu se počeo otvarati i nuditi svoje svjetlosti i sjene, boje i zvukove, okuse i mirise.

tramvajska stanica

– Kako? Snalazim se. Čuj, ovo ti moram malo tiše, imam ti ja nekog studenta iz Iraka. Iliju. Taj ti stanuje na Savi, u studentskom domu, znam broj sobe. Čim dobijemo plaće, platimo režije, žena nakupuje namirnice, ovih što malo duže traju, a za ostatak kupim dolare. Američke. Ilija prima stipendiju u dolarima pa mu se više isplati mijenjati kod mene nego u banci. On dobije više, a ja platim manje. Svi sretni.

– To je super. Je li skup?

– Ma daj. Za dva dana inflacija pojede razliku. Vele da je u zadnja tri mjeseca otišla preko devedest posto.

– Znam, znam. Rekli su na vjestima. Srećom, rođak mi je trgovac, radi u susjedstvu, uvijek mi nešto iskemija po starim cjenama. Ne stignu ih mijenjati, pa su uzeli studenticu da lijepi nove na stare.

– Evo jedanaestice. Valjda se uguram unutra. Vidimo se, a ovo za dolare, razmisli!

tramvaj

– Moj Ivek je v Paraćinu, kaj ti ne znaš? Otišiel je v rujnu.

– Grdo mu bu, tam su Srbijanci, no? To je u Srbiji, no?

– Molim se Majci Božjoj da ga čim prije makneju nekam drugo, malo bliže. Tamo su vabili one jadne dečke pri spavanju.

– Ubio ih Šiptar, gospođo, Šiptar, zna se ko. Oni hoće Republiku, a

dobit će govno. Sve će njih Milošević dovest u red. Tek je počeo.

– Marica, pojdi z menom na plac ak imaš cajta. Bumo se na miru pos-pominjale. Kupi si nekaj. Za peneze od denes sutra niš ne dobiš.

– Ne brinite za sina, gospođo, Sloba će njih srediti ko Panta pitu.

majmunjak

– Za pasju gudu, ča je ovdj dobro. Sve se vidi, a na samom smo Trgu.

– Kažem ti da je dobro. Ovdje dolaze svi mogući. Zalaze i Dalmoši. Uvijek se nešto događa. Samo šuti, pij i slušaj.

– Ajme koji čovik? Jeste vidli? Napa me da san tovar, e? Srbo se naidija. Ja da sam tovar? A ča san mu reka? Ča? Da mu ovo nije Šumadija. Judi moji, koja beštija. Zaboli me za njegovog Slobu. Doša san ka čovik popit piće, zaboli me za politiku. A on se poša busat u prsa ka bisan pas. Kako sam moga mučat? Ma znam ga, kako ga ne bi zna. Znan ga sto godin. Sedamdeset prve počēja mucat, a onda mu se opet vratija govor.

– Paroleta, pušti ga ča. Vengo, rađe nam beštijaj o onom kompanjonu ča naganja gospoje po Trgu.

– O Tomu, e?

– E, o Tomu.

– Judi moji, ma ča je taj čovik, kurbin sin, ne moreš mu stavi soli na rep. Taj van ima deviza u svin valutama, očeš marke, dolare oli franke. Švercer. Tribaš li ča drugo, ako nema, jema informaciju. Očeš duvana, kozmetike, ptičijeg mlika. Hašomani ga znaju i ča ti ja znan, a i neki lipi ljudi, stalo se nešto ka tajno dogovaraju, a ča se to mene tiče, e. Vengo, nima nikoga, ni pesa, gol ka prst. To san van tija reč. Poželi se ženska, nešto bi ka smota, e. Čovik je. Onda reče ovako. Stane ispred skalina ča vode na pjacu, ovu na Dolcu, i kako koja gospoja ide s vrećican on je zaskoči. Pomoga bi joj ka to odnit do njenog stana. Od sto gospoja, jedna ga odvede na obid, i onda mu sve ka svom mužu. Veli da nekad i dvi sredi u iston danu.

– I dvi, bogati. Bogati. Dvi.

– Tako kaže. Nekat i dvi. Al od sto, jedna je njegova. To je sigurno ka sunce.

– Ima dobar mamac, bogati. A da dvi u istom danu...

Picassa je uistinu začarala raznolikost i ubrzani ritam grada, pomalo ga i plašila. Zbunjivala su ga nepoznata lica, od kojih nijedno nije poznavao, tramvaj je dovezio i odvezio uvijek druge, njemu nepoznate, usamnjene, šutljive, starce i srednjovječne, zgodne žene, ponekog invalida, svadljive gospođe, mlade koji su većinom bili u grupama, koji su isto tako i ulazili i izlazili.

Na fakultetu je ipak bilo bolje. Već se pozdravljao sa studentima koje je zapamtio po izgledu, nekima je znao ime. Sprijateljio se s Antom, Dalmošem, odmah su našli zajedničku temu – glazbu. Ante je bio roker, ne *heavi* metalac, nego baš roker jer je njegova dalmatinska duša bila melodična i nije volio velike melodijske skokove u pjesmi. Picasso je volio *punk* i suprotno od Ante, odgovarala mu je baš ta dernjava i gotovo plakatni tekstovi, svima razumljivi. „Mi svoje stavove trebamo vikati“, objašnjavao

je Anti, „*punk* nije glazba, nego život“. Uostalom, i najuspješnija pjesma iz gimnazijskih dana zvučala mu je tako: „Ako sam mlad, ja nisam smrad“. To je cijeli tekst pjesme, i to njegov, napisao ga je u dahu. Tekst ima stav, ima bunt i lako se pamti.

BLAŽENI KOJI NE ZNAJU

Poznajem mnogo žena koje bi bile zadovoljne da su na mom mjestu: siguran angažman, dobri prihodi, veza koja mi daje dovoljno vremena za samu sebe, radim ono što volim, talentirana sam, imam sve izgleda za napredovati (naravno, uz malo sreće koja je itekako potrebna, ako se teži potpunom uspjehu). Pa ipak...

Otkako živim u Njemačkoj, sve češće se u mislima vraćam u djetinjstvo, u odrastanje, razmišljam o svojim korijenima, o djedovima, bakama, o njihovim životima. Nikad ne uspijem složiti sliku do kraja, neki mi fragmenti jednostavno nedostaju. Onda opet počinjem vrtjeti film od početka, od prvog sjećanja na samu sebe, i vrtim, vrtim. Naposljetku zaspim.

Zapravo, ne želim razmišljati o tome, mogla sam biti rođena bilo gdje, bilo kad, važna je samo energija koja me pokreće, važna je iskra koja čovjeka zapali za nešto, važan je cilj kojemu stremi. Poletjela sam rano, imala sam dobar zalet, letim i lijepo mi je. Uživam u svakom novom danu, u svakom trenutku. Pa ipak...

Povijest mamine familije mi je poznata, baka je još živa, a djed je umro prije tri godine. Cijeli život radio je na željeznici, prvo na pomoćnim poslovima, potom kao skretničar pa je napredovao do otpremnika vlakova. Baka je u ranoj mladosti radila na bogataškim poljima za male nadnice, početkom rata udala se za djeda, poslije bila domaćica i obrađivala vlastitu zemlju. Uzgajali su perad, poneku svinju za kolinje, uglavnom, držali su standard ondašnje srednje klase, koji nije bio bog zna što. Odmah nakon Drugog svjetskog rata dokopali su se još jednog komada plodne zemlje, za bagatel. Kuća u kojoj su živjeli starila je skupa s njima, baka joj je i dan danas vjerna, odlučila je u njoj umrijeti.

S tatom i njegovima je sve zamućeno. Nikada nije pričao o svojim korijenima i svojoj prošlosti (djed mu je bio imućan, bio je Austougarski časnik, poginuo navodno na Soči devetsto sedamnaeste), a i moja mama je znala vrlo malo. Naprosto, njegovi su nestali u ratu, a njega je na noge podignula tetka koju je doživljavao kao mamu. Kako su to njegovi nestali u ratu, na koji način, ponekad bih pitala, ne može se samo tako nestati u ratu, a odgovor koji sam dobivala uvijek je bio da se može nestati, jednostavno te rat proguta. Mnoge je progutao. Tata je radoholičar, nikada ga nisam vidjela da opušteno sjedi uz televizor, stalno je u pokretu. Šezdesetosme je otišao na rad u Njemačkoj, ali se krajem sedamdesetprve vratio, upravo kada je novi val Hrvata krenuo prema tamo. Nikada, baš nikada nije pri-

čao o politici. Iako je često bio na terenu, u kući se morao osjetiti njegov duh, brinuo se da nam ništa ne nedostaje. Pričalo se da je vrhunski zidar, ali da ne može bez čašice. Popio bi tri–četiri na početku posla, prihvatio se alata i zidao, zidao, pomoćni radnici su skapavali od posla uz njega. Dolazio je kući svaki tjedan, ali otkako smo brat i ja poodrasli, njegovi dolasci su postali neredovitiji, mama je zbog toga jako patila. Bila mu je privržena, uvijek je za njega imala samo riječi hvale. Nalazila je utjehu u poslu, cijela mu se predala, djeca kojoj je predavala naprosto su je obožavala.

Jedne srijede, izlazila sam iz Kauflanda u ulici *Wildunger Straße*, kada sam naletjela na Matu Bilića, onog gospodina iz Hrvatske kulturne zajednice.

– Hej mala – pozdavio me je – baš sam ovi dana razmišlja o tebi. Mislim, pa di je ta Josipa, ne javlja se. Misli sam, moram je posilit, ibogati. Bio je pristojan, ispričao se zbog neugode koju sam imala u konzulatu, znao je čak i detalje.

– Nemaš straja, znam ja sve nji u dušu, tili su te malo pristrašit. Sve su to golači, niš koristi, sitni lopovi koje je Udba učinila da za nju rade, da uhode, rovere, podmeću, bave se propagandom, zastrašuju. Nekad su bili opasni, apsili su nas, ubijali, ali sad i njima gori pod petama. Jugoslavija se raspada, moraju tražit novog gazdu. Već su nam se niki nudili. Nismo ni mi od jučer, znamo šta se događa, sada niki od njih rovere za nas. Samo polako.

Ako nemam ništa protiv i ako imam vremena, odveo bi me na ručak u neki restoran. Sigurno me zanima sudbina djeda koji je skupa s njegovim završio na Križnom putu. Poznavao je, kao što mi je već rekao, moga oca Ivicu, družili su se dok je ovdje radio. Nisam znala da je moj otac radio u Stuttgartu, bila sam iznenađena. I to nam je, svojoj obitelji, u svojoj tajnovitosti prešutio. Pristala sam na poziv, imala sam vremena, a Rudolfa mi ionako nema do petka.

Strah, ali ne onaj obični kada se čovjek nađe u trenutačnoj opasnosti, nego onaj iskonski, onaj što je duboko skriven u nama, onaj koji je od uvijek postojao začahuren u tajnama naše podsvijesti, onaj koji će s nama i u grob, e taj strah se probudio u meni jedne noći nakon tjeskobnog sna. Nisam trebala pristati na druženje s Matom Bilićem. Nisam smjela čuti ono što mi je ispričao. Čovjeka čovjekom ne čini prošlost njegovih predaka, ma što god da je Edgar Allan Poe napisao o tome, nego budućnost. Negdje sam pročitala da uvijek i isključivo razmišljamo unaprijed, mislimo u budućnosti. Takva je priroda našeg mozga. Priča Mate Bilića me vratila u prošlost, donijela je nemir u moju dušu, kao da je tom pričom razbio nešto skupocijeno u meni, u sve u što sam vjerovala stavio je gladne crve sumnje. A možda čovjek nije imao loše namjere.

Počela sam nemirnije spavati. Jedne noći usula sam grozan san. Kao bježim od nekave užarene kugle koja se kortlja prema meni i na svom vatrenom putu pali sve oko sebe: prestrašene muškarce, žene, djecu, konje nakrcane teretom, drveća, sitno raslinje, ne ostaje kamen na kamenu. Svi

vrište, zapomažu, zovu u pomoć, vrte se u krug kao muhe bez glava živi zapaljeni, ja bježim i ne osvrćem se, njihova nesreća kao da mi daje dodatnu snagu, ubrzavam, bježim, ni sama ne znam kamo, na koju stranu, važno mi je samo pobjeći što dalje, spasiti se, ali vatrena kugla me sustiže, osjećam toplinu, užasnu toplinu, budim se u znoju. Poslije nisam mogla zaspiti. Razmišljala o događajima koje mi je opisao gospodin Mate, pokušala sam stvoriti novu sliku o svome ocu, pokušala sam ga razumjeti, ući barem malo u njegovu dušu.

U velikoj bitci koja se dogodila na samom kraju Drugoga svjetskog rata, u travnju četrdeset pete, moga djeda Ignjaca pomazila je sreća, metak mu je prošao kroz desno rame i brzo su ga sanirali. Bitka se odvijala na Lijevča polju, Ustaška vojnica i Hrvatsko domobranstvo s jedne, a četničke formacije s druge strane. Djedu je priskočio prijatelj Ilija, domobran koji je već neko vrijeme sa svojom jedinicom bio priključen djedinim ustašama. Nakon pobjede i velikih žrtava na četničkoj strani, crnogorski četnici (koji su se u odmah na početku bitke predali i stavili na raspolaganje ustaškoj komandi), skupa su se s domobranima i ustašama pokušavali probiti prema Slavoniji, pa dalje prema Austriji gdje bi se, navodno, trebali predati savezničkoj vojsci, točnije Englezima. Rat je bio gotov, Nijemci su potpisali bezuvjetnu predaju, a stjecaj okolnosti, ratnička logika i stav savezničkih snaga bili su takvi da se sve vojske koje su ratovale na strani Trećeg Reicha s ovih područja moraju predati isključivo jugoslavenskim partizanima. Zamišljala sam djeda negdje na nekoj pustopoljani, izmorenoga i prestrašenog kako ostavlja oružje na hrpu i pridružuje se razoružanim ustašama, a prije toga iz borbene torbe vadi civilno odijelo i poklanja ga domobranu Iliji, dragom prijatelju. Tamo je naime došlo do pregrupavanja zarobljenika po činovima i po uniformama, civile su također razdvajali, žene, djecu i starce na jednu, a mlađe muškarce na drugu stranu. Ilija Bilić je bio Matin djeda, koji mu je ispričao do u detalje trenutak zarobljavanja i razvrstavanja na kraju Križnog puta. Tad je počeo pravi pakao, nitko nije znao kuda koje kolone odvođe, strah se mogao dodirnuti golom rukom. Ljudski život je vrijedio manje od dima cigarete.

Ilija se nekako uspio u okrilju noći presvući u civilno odijelo, ujutro je riskirao i priključio se koloni staraca, žena i djece, da su ga partizani primjetili, ubili bi ga isti čas. Mnogi su već tako nastradali. Djedu Ignjacu se gubi svaki trag, Ilija je poslije rata kažnjem s tri godine prisilnog rada. A što se dogodilo s bakom? Najstarije dijete, devetogodišnjeg sina Ivicu ostavlja kod sestre kojoj je pomagala i štitila cijelo vrijeme rata, jer je sestrin muž pobjegao u partizane četrdeset druge, a s dvije curice pridružuje se koloni koja se formirala i krenula prema Austriji. Nadala se i vjerovala da će se u putu sustresti s mužem. Ilija misli da su se ipak uspjeli vidjeti u Blajburgu. Možda ju je taj susret stajao glave.

Tema broja: MAK DIZDAR

(Stolac, 17. listopada 1917. – Sarajevo, 14. srpnja 1971.)

Ivica Matičević

Mak Dizdar, o stotoj godišnjici rođenja

Obljetnice su nizovi od godina u kojima postajemo svjesniji, barem bismo trebali, koliko su nam pojedini pisci i njihovo djelo značili i što je još važnije – koliko nam znače i govore živim jezikom i danas. Obljetnice su tako podsjetnik, ali i putokaz. Vođeno tim jednostavnim, ali postojanim načelom, Društvo hrvatskih književnika oduvijek je obilježavalo značajne datume u povijesti hrvatske književnosti, a nastavit će to činiti i dalje. Mak Dizdar prvak je bosanskohercegovačke književnosti, u mnogočemu njezin kamen zaglavni. Ali on je svojim poetičkim, a to znači izričajnim i tematskim obilježjima, pripadnik i modernog hrvatskog pjesničkog strujanja koji je na njega utjecao, ali i na kojeg je i sam utjecao.

Obilježavanje stote obljetnice rođenja Maka Dizdara upriličeno je u DHK 16. ožujka 2017. O pjesnikovu životu i djelu govorili su Marko Grčić, Mladen Machiedo, Ivica Matičević i Miroslav Mićanović. Ovaj blok tekstova nastao je na temelju njihovih izlaganja, ponešto dakako izmijenjenih, proširenih i prilagođenih pisanom slogu.

* * *

Mak Dizdar – rođenim imenom Mehmedalija – rodio se 17. listopada 1917. u Stocu, u “donjoj Hercegovini”, kako je to zapisao u jednoj svojoj rukopisnoj autobiografskoj crtici. U šestoj godini života ostao je bez oca Muharema, koji je umro od posljedica ranjavanja i smrzavanja u Prvom svjetskom ratu (Galicija). Slijedeći starijeg brata Hamida, koji je već tad bio afirmirani pisac i novinar, 1930. dolazi u Sarajevo, gdje upisuje Državnu šerijatsku gimnaziju.

U književnost je ušao još kao gimnazijalac, a radove je uskoro počeo potpisivati pseudonimom Mak, koji će, i privatno i službeno, koristiti do kraja

života. Svoj prvi pjesnički tekst objavio je u listu *Trezvenost*, gdje je 1933. dobio i prvu nagradu za najbolju pjesmu. S 19 godina, u tek pokrenutoj "Novoj biblioteci" ("No-Bi"), čiji je bio i pokretač, objavljuje prvu zbirku pjesama *Vidovopoljska noć* (1936), koja je zbog njezinih društvenokritičkih ideja značajnim dijelom bila cenzurirana. Kao i brat Hamid istovremeno se bavi i novinarstvom, a poeziju i druge tekstove objavljuje u časopisima *Gajret*, *Novi Behar*, *Jugoslavenski list*, *Pregled...*, kao i u almanahu *Oblaci nad kolibama* (1937), koji je također objavljen kao izdanje "Nove biblioteke".

Za Drugoga svjetskog rata izbjegavao je sudjelovati u javnom i književnom životu. Radio je kao poštanski službenik i s bratom Hamidom ilegalno djelovao kao član partizanskog pokreta otpora, zbog čega mu ustaške vlasti majku Neziru i sestru Refiku odvođe u Jasenovac. Godine 1941. Oženio se Biščankom Senijom Dedić, s kojom će dobiti tri sina – Faruka (Murkela), Envera i Maju.

U poslijeratnoj Jugoslaviji najprije je radio kao novinar, odnosno kao urednik u državnoj novinskoj agenciji TANJUG za Bosnu i Hercegovinu (1946–1948) te u sarajevskom dnevnom listu *Oslobodenje* (1948–1951). Jedan je od osnivača "Seljačke knjige", koja zatim prerasta u "Narodnu prosvjetu", jednu od najznačajnijih nakladničkih kuća toga vremena u Jugoslaviji, gdje je bio i glavni urednik (1951–1959). Nakon žestokih prigovora vlasti kojima je smetao značajni uspon i uspjeh te nakladničke kuće, a napose nakon dodjeljivanja prve nagrade romanu *Bihorci* Ćamila Sijarića, "Narodna prosvjeta" se ukida. Dva prva čovjeka te kuće, Mak Dizdar i Mustafa Zirić te Esad Bibanović ostaju bez posla, dok su svi drugi radnici, zajedno s inventarom i izdanjima, prešli u IP "Veselin Masleša".

U međuvremenu, vratio se književnom radu i objavljuje pjesme, ali i nekoliko pripovijetki, u onovremenoj periodici. U časopisu „Život“ 1954. objavljuje važnu poemu *Plivačica*, koju će potom, u nešto drukčijoj verziji, objaviti i kao zasebno izdanje, u vlastitoj nakladi (1954). Iako materijalno nezbrinut nakon gubitka posla, od kraja 1950-ih pa nadalje, sve intenzivnije piše i objavljuje niz novih knjiga poezije: poemu *Povratak* (1958) te pjesničke zbirke *Okrutnosti kruga* (1960), *Koljena za Madonu* (1963), *Minijature* (1965) i *Ostrva* (1966). Kao rezultat dugogodišnjeg istraživačkog rada, konačno objavljuje zbirku *Kameni spavač* (1966), koja se smatra krunom njegova književnog stvaralaštva i jednim od temeljnih ostvarenja novije bosanskohercegovačke književnosti, ali i hrvatske književnosti.

Objavio je i knjigu *Poezija* (1968) kao autorski izbor iz svog dotadašnjeg pjesničkog rada, kao i drugo, prošireno te izmijenjeno izdanje *Kamenog spavača* (1970), a neposredno pred smrt i zbirku *Modra rijeka*, također svojevrsnu autorsku pjesničku rekapitulaciju. Kratko prije smrti za objavljivanje je pripremio i treće, konačno izdanje *Kamenog spavača*, koje je znatno skratio, izostavivši između ostalog i cijeli ciklus *Slovo o slovu*, ali nije dočekaao izlazak knjige 1973. Za života i posthumno objavljeni su mu i brojni prijevodi pjesama i pjesničkih knjiga na niz stranih jezika.

Uz veći broj novinskih članaka, objavio je i više desetina publicističkih i stručnih radova, od kojih su najznačajniji knjižica *Stari bosanski epitafi* (1961) i knjiga *Stari bosanski tekstovi* (1969), inače prva integralna antologija srednjovjekovne bosanske pismenosti i književnosti. Objavio je i nekoliko priređenih knjiga, među kojima je posebno važna *Panorama savremene bosansko-hercegovačke proze* (1961), jedna od prvih antologija modernog bosanskohercegovačkog književnog izraza.

Bio je i član Uprave te potpredsjednik i predsjednik Udruženja književnika Bosne i Hercegovine, a od 1964. pa do smrti i glavni urednik časopisa „Život“. U ovom časopisu, između ostalog, pokrenuo je i raspravu o jezičnom pitanju u Bosni i Hercegovini te je u tematu „Života“ posvećenom ovom problemu objavio i glasoviti esej *Marginalije o jeziku i oko njega* (1970), u kojem se otvoreno zalaže za priznavanje treće, bosanske varijante nekadašnjeg hrvatsko-srpskog jezika. Zbog ovoga i drugih stavova o bosanskom jeziku i bosanskoj državnosti bio je izložen žestokim kritikama i napadima tadašnje UDB-e (Rajko Nogo, Marko Vešović...) pa – suočen s intenzivnim javnim i tajnim pritiscima, prijetnjama i uvredama, kao i političkim malverzacijama povezanim s njegovim privatnim životom – 14. srpnja 1971. umire u Sarajevu, u 54. godini života.

Izvori:

1. Majo Dizdar
2. www.makdizdar.ba (Fondacija)

Marko Grčić

Stoljeće Maka Dizdara

*Budeš li uporno meditirao pred zidom,
on će prvo postati proziran
i onda će nestati
skupa s onim što je skrivao
i zajedno s tobom.*

(Iz Korejskoga klesarskog priručnika)

Mak Dizdar i njegov *Kameni spavač* – stoljeće nakon pjesnikova rođenja 1917. i oko šest desetljeća od izlaska znamenite zbirke 1966. (prvo izdanje) – stekli su status klasičnih pojava i u bošnjačkoj i u hrvatskoj književnosti. Pijetet nalaže da budemo delikatni s nacionalnim klasifikacijama. Na temelju najranijih njegovih pjesama, od kojih su mnoge pojedinačno i dobre, poput poeme *Plivačica* (1954.), gotovo bi nemoguće bilo predvidjeti, a danas je, retrospektivno, gotovo nemoguće objasniti, kako je pjesnik koji je isprva jedva uspijevao ukrotiti eksplozije poetskih slika, izložen najraznovrsnijim utjecajima modernoga hrvatskog, bošnjačkog i srpskog pjesništva, o prevedenome da i ne govorimo, odjednom načinio knjigu stihova takve zrelosti i stilske stopljenosti da se između onoga što se, tradicionalno, naziva *forma* i *sadržaj* ni u jednom njezinu dijelu ne nazire ne samo pukotina nego ni najmanja nepodudarnost. To je utoliko zagonetnije što je djelo, premda se doima kao da je u kratkome vremenu nastalo iz jednoga daha, zapravo načinjeno od pjesama što ih dijeli veliki vremenski raspon.

Usudio bih se predložiti dva provizorna tumačenja, koja se pak, u konačnici, mogu svesti na jedno. Prvo, *Kameni spavač*, što je očito, nije samo plod nadahnutih, ali slučajnih, poetskih uvida; on je, ako se tako smije reći, proizvod *nadahnutoga planiranja*. Drugo, *Kameni spavač* sinteza je, i svojevrsan vrhunac, procesa što su zahvatili književnost, i društvenu misao općenito, u razdoblju predratnoga i poratnoga *jugoslavenskog*

modernizma, a bogato su se oplodili i u vanjskom svijetu; to je *historizacija imaginacije* i *ideologizacija i historije i imaginacije*.

Poetski palimpsesti Ezre Pounda, u prvoj polovici 20. st., na temelju kineskih, provansalskih, latinskih i staroengleskih obrazaca, a napose u golemome spjevu *The Cantos*, nisu bili puki pokušaj da se estetiziraju daleki povijesni fenomeni nego da se prošlost, kao na svojevrsnome nizu spiritističkih seansa, prizove u sadašnjost i da onda o sebi i o nama progovori živim glasom, naravno: glasom samoga pjesnika. U Poundovu slučaju posrijedi je i osobita pjesnička pedagogija, tj. da se studijem najraznovrsnijih tehnika, kao obrazaca nad kojima je moguće steći nadzor, pokušaju ukrotiti nepredvidljivosti subjektivnosti i imaginacije, tj. da se izoštri svijest o onome što je naučljivo od onoga što je nenaučljivo.

R. M. Rilke, koji, za razliku od Pounda, nije bio kritičar, niti je kritičare podnosio, u pjesmi *Für Wolf Graf von Kalckreuth* (1921.) vapije za pjesnicima koji bi govorili umjesto da jadikuju, koji se, kao bolesnici, ne bi služili jezikom punim jadanja, nego da *otvrdnu kako bi se u riječ pretvorili, kao što se klesar neke katedrale uporno preobražava u ravnodušnost kamena* (wie sich der Steinmetz einer Kathedrale verbissen umgesetzt in des Steines Gleichmut), ukratko: za pjesnicima koji bi se, drukčijim usmjerenjem, ali sa sličnom svrhom, otarasili međa *ega* i prodrli do dubljih razina humaniteta.

Jedina je svrha ovih uzgrednih napomena da razvijemo svijest da Dizdarov *Kameni spavač*, kao jedan od oblika *historizacije imaginacije* i pokušaja da se što više *desubjektivira* poetski iskaz, kako bi zadobio vrijednost transsubjektivne objektivnosti, nije puki, pomalo folklorni, domaći fenomen nego ravnopravan srodnik velikih pjesničkih djela 20. st. na raznim jezicima, kao što su Kavafijeve pjesme s tematikom iz razdoblja helenizma, Nerudin *Canto general*, Enzensbergerov *Mauzolej* (Mausoleum), itd. Od domaćih kompleksnijih poetskih tvorevina kao orijentiri možda dolaze u obzir Nazorovi *Hrvatski kraljevi* i *Slavenske legende*, kojima su na tragu i *Dalmatinische Sonnete* Paule von Preradović, ali ta djela, premda obuhvaćaju povijest ili mit, odudaraju od *Kamenoga spavača*: gotovo se sva (izuzev Kavafija) poviješću ili mitom služe kao nekom vrstom *exempla* radi uzdizanja političke ili nacionalne svijesti.

Čak je u tome okviru i najsloženiji moderni hrvatski kanconijer, Krleži-ne *Balade Petrice Kerempuha*, kojem u pozadini, premda opjevava tragiku sjeverne Hrvatske kroz povijest, osjećamo prisutnost Engelsova *Njemačkoga seljačkog rata* i Thomasa Münzera kao ideoloških orijentira: one su naj-snažniji programatski *klasni* i *nacionalni* (kako se tada govorilo) hrvatski povijesno-politički spjev.

Jedina je praktična poveznica rekonstrukcija sjevernohrvatske kajkavsko-latinsko-mađarske feudalne terminologije u *Baladama*, uključene u opći konstrukt samoga jezika, kakav, osim u tom spjevu, nikada i nigdje nije postojao, i skrupulozno načinjeni izbor, u *Kamenom spavaču*, sred-njovjekovnih bosanskih izraza, prikupljenih sa stećaka i iz diplomatskoga materijala, funkcionalno upotrijebljenih u okrilju modernoga jezika, čime

se on sâm, diskretno arhaizira, a njegov se starinski sloj prožima suvremenim životom.

I Krleža u *Baladama* i Dizdar u *Kamenom spavaču* poetski evociraju povijest, i donekle se služe srodnim, premda ne istovjetnim, jezičnim strategijama, ali je, u tim djelima, njihov doživljajni svijet sasvim različit, čak oprečan. Prvi slika politički pakao svog ambijenta kao predstanje neizbježne društvene revolucije, osobito o dugom *Planetarijumu*; drugi u srednjovjekovnoj povijesti Bosne – kojoj se u dubinama vremena, ispod pravovjernog katolištva i pravoslavlja, te ispod kasnijeg islama, krije fenomen poznat kao Crkva bosanska, koji, u teološkom i povijesnom smislu, ni do danas nije dokraja rasvijetljen, i koji se tradicionalno povezivao s dualističkim bugarskim bogumilstvom i katarskim svijetom sve do Provanse, a u isti se kontekst, uz brojne kontroverzije, smještao, i smješta, golemi korpus stećaka – nastoji, ne historiografskom argumentacijom nego pjesničkom intuicijom, dosegnuti nedogledni, a slućeni, temelj njezine duhovnosti.

I sâm naslov knjige, *Kameni spavač*, sugerira tu imaginativnu orijentaciju: gonetajući natpise i prizore drevnih megalita, s kojih domahuje išćezli svijet dovikujući poruke što ih odnosi vjetar povijesti, pjesnik i sâm, uživljavanjem, nastoji postati ne samo tumaćitelj drevnoga sna nego i njegov dio.

Rusmir Mahmutćehajić, u izvrsnom ogledu *Slovo iza slova: Pjesništvo Maka Dizdara*, poopćava tematski raspon pjesnikova kanconijera i, na kraju, sugerira rješenje jedne zagonetke: “*Kameni spavač* kazuje o *krstjanima*, vjernicima zasebne srednjovjekovne Crkve bosanske, koji počivaju ispod stećaka, bijelih krećnjaćkih grebnih kamenova, čekajući Sudnji dan. Osmļljeni ili okupļljeni u greblja, stećci još uvijek određuju prostorni, kulturni i vjerski lik Bosne. U tome djelu opet je prozborio glas, nakon stoljeća šutnje. To je glas Bosne, skriven iza tajnovitih znakova isklesanih na stećcima, ispisan u poveljama i knjigama, preostalim nakon svih pokućajda budu unićteni. Lovci heretika, koje moćna Crkva otpravljlivaše protiv krstjana, i spaljivatelji knjiga u našem dobu nisu jedine mraćne sile koje pokućavahu ugućiti taj glas. Moćda nije slućajnost što *Mak*, Dizdarevo *nom de guerre* i knjićevno ime, znaći *mak* (*papaver*), simbol zemļje, sna i smrti; dok obrnuti red slova daje *kam*, srednjovjekovnu rijeć za *kamen*.”

Dakako, ovdje nije nimalo važno stvarno slaganje ili neslaganje povješnićara da li ispod spomenutih kamenova počivaju, ili ne počivaju, pripadnici Crkve bosanske – jer se, što se ove teme tiće, stručnjaci razilaze u mićljenjima – ta pjesnik se, premda se djelomićno drži spomenutog okvira, zapravo imaginativnim tehnikama spuća do onih duhovnih uvida koje svaka etablirana religija, upravo zato što su autentićni, stvarno ili potencijalno smatra opasnim za vlastiti sustav. Krleža, u poznatom kratkom ogledu *Bogumilski mramorovi* (1954.), upravo stećke uzima kao povijesne simbole onoga što je on smatrao – istodobno dok je i sâm, *Enciklopedijom Jugoslavije*, intelektualno uspostavļjao identitet Titove mlade drćzave – jednom od glavnić razlikovnić oznaka naćih krajevda između Rima i Bizanta, ili, u njegovo doba, između sovjetskog Istoka i kapitalistićkog Zapada, te

gotovo sa zanosom piše: “Nema ni jedne ljudske pojave koja bi na ovim spomenicima klečala sklopljenih ruku u molitvi pred smrću, i nema ni jedne u proskinezi pred veličanstvom bizantskih ili rimskih bogova i bozanskih namjesnika. Ove ruke na oklopima i na grbovima, ruke s mačevima i kopljima, ruke u praznom polju monolita govore nam simboličnim značenjem viteških sredovječnih rukavica, kao znamen smionog izazova na dvoboj sa svima moralnim autoritetima svoga vremena, ne priznavajući nikakve moralne hijerarhije u mnogo radikalnijoj formi od Wiclifa ili Husa ili Luthera dvjesta ili trista godina ranije.” Ako ozbiljno pročitamo Dizdarove, gotovo programatske, *Marginalije na stranicama o zlu* (1960.) – osobito bilješke u povodu Bertranda Russella i njegove poznate kritike kršćanstva, pri čemu se osobito negativno ocjenjuje sâm Isus Krist jer je u svojoj vjeri uspostavio načelo *vječne kazne* za čovjekov *vremeniti grijeh* i tako joj, za budućnost, pridodao jednu od najokrutnijih sastavnica – suočit ćemo se, pokraj sve ideološke naivnosti njegovih stavova, koji su više klišeji njegova doba nego plod izvornih meditacija, s paradoksom da su, za razliku od njegovih, često banalnih, uvjerenja, njegovi stihovi, barem oni najbolji, iz *Kamenoga spavača* izrazito spiritualni, na *transreligijski način*, zbog čega je sposoban prizore toga prastarog svijeta pred naše oči iznijeti tako da istodobno do nas dopire i njegovo patništvo i njegova žed za utopijom, koja je uvijek s onu stranu nepreskočivoga obzora.

Smrt

*Zemlja je smrtnim sjemenom posijana
Ali smrt nije kraj Jer smrti zapravo i nema
I nema kraja Smrću je samo obasjana
Staza uspona od gnijezda do zvijezda*

U hrvatskoj književnosti, kao i u književnosti Bosne i Hercegovine, neovisno o tome da li su se sami pisci osjećali kao Bošnjaci, Srbi ili Hrvati, napose od 18. st. do modernih vremena, stvoreno je više konstruktora Bosne koji su, u svojim političkim ambijentima, zadovoljavali stanovite potrebe, ali nije sasvim sigurno koliko su se podudarali sa stvarnošću, a koliko su bili puka fikcija. Dopustite da, kako se ne bih prepričavao, citiram o toj problematici ulomak iz svog eseja *Miljenko Jergović i Bosna koje više nema*: “Možda bi bilo vrijedno, po uzoru na Saidov *Orijentalizam*, dekonstruirati sliku Bosne koju su, u očima hrvatske inteligencije, stvorila neka egzemplarna književna, ili historiografska, djela iz ovdašnje sredine i neka iz samoga tzv. *tamnoga vilajeta*. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* Andrije Kačića-Miošića, iz 18. stoljeća, poetizacijom stvarnih i izmišljenih povijesnih kronika, nametnuo nam je sliku Bosne viđenu očima franjevačkoga katolicizma i mletačke državne politike na kolebljivome limesu, praktički isključujući slavenske muslimane iz *slovinskoga* epskog univerzuma. *Pogled u Bosnu* Matije Mažuranića, iz 1842., izvanredno putopisno

djelo u kojem se ta zemlja ogleda u skladu sa svjetonazorom austrougarske Hrvatske, inače potresno po opisima socijalne zapuštenosti, također odiše raspoloženjem monarhijske krajine, ali već ima djelomičnu modernu treznoću i rudimentarni osjećaj za međureligijsku snošljivost: 'Kršćani i Turci mrze se strašno među sobom: nu neka bi i to bilo, samo da se kršćani jedne i druge ispovijedi malo bolje gledaju. Nego premda su i po krvi i po svetoj vjeri prava rođena braća, ipak se mrze, kao da nikakove svojdbine neima među njima. Turci zovu svakoga kršćana Vlahom, a Vlasi među sobom jedan zove drugoga Šokcem, a on njega Šijakom: a ipak bi mogli znati da im neće biti sreće ni napretka dok god se ova sramotna imena ne zametnu.' Ali, posve je jasno da se iz te snošljivosti isključuju *Turci*, tj. slavenski bosanski muslimani, oni isti kojima se general Mladić krvavo osvetio u Srebrenici za sječu knezova u buni protiv dahija. Nije ovdje mjesto da se pobliže pretresu slike Bosne kakve su nam ostavili u svojim romanima i pripovijetkama Ivo Andrić, napose u kontroverznom doktoratu, Meša Selimović u *Dervišu* i *Tvrđavi*. (...) Čini mi se pak da je novost – za mene, u stanovitom smislu, potresna – Jergovićevo pogleda u Bosnu to što je on, jer je ona, u političkom smislu, zapravo, po Daytonu, prestala postojati, smješta na područje virtualne stvarnosti, u predio nedohvatne utopije." Ove je sjetne misli pobudila Jergovićevo izvanredna zbirka od 11 pripovjedaka *Inšallah, Madona, inšallah* (*Književna republika* 9–10, 2004.). Daka-ko, jedna od najvažnijih modernih konceptualizacija toga područja jest SR Bosna i Hercegovina kao neka vrsta uzorne smanjene Jugoslavije u okviru federacije, složena struktura koju je na okupu mogla održavati samo pozadinska represivna moć države. *Kameni spavač* Maka Dizdara plod je stvaralačkog nastojanja da se temelji toga područja, kroz povijest razdiranog konkurentskim silama, pronađu ispod političkih i vjerskih naplavina što ih je nagrnulo vrijeme i da se poruke kamenih spomenika, srednjovjekovnih stećaka, pročitaju kao vapaji same ljudskosti koji, po samoj svojoj naravi, nadvikuju povijest. No, od pjesnika je to tražilo složen postupak interiorizacije, ili intimizacije, izumrloga svijeta.

Ugao kuće, sa starim sljezovim drvetom uraslim u beton, ulaz u dvorište prožeto vonjem štakorskoga izmeta, gusti bršljan što odavna skriva ruševni zid s kojeg otpadaju iskrzane opeke, mjesta što ih, nakon tolikih godina, susrećemo, gola i bez tajne, u svojoj nesvodljivoj nazočnosti, gube i posljednji trag magnetizma: no, dosta je da sklopimo oči i da ih prelijemo uspomenskom magmom u kojoj su rastaljena najprisnija iskustva, nezaboravni susreti ili događaji, pa da se odjedanput ozračie aurom intimnoga mita. Ta su mjesta, sitna i neugledna, kao sjemenke: tek kad se urone u vrtlog sjećanja, kao one što se predaju vlažnome mraku oranice, raskorijene se, razgranaju i razlistaju na nepredvidljive načine.

S druge strane, ima mjesta na kojima nikada nismo bili – te ih, koliko znamo, prvi put vidimo – a pogađaju nas s takvom zagonetnom silinom kao da su najdublje povezana s našom prošlom sudbinom. U prvom slučaju ona dobivaju smisao tek onda kad ih obgrle uspomene; u drugome ona

su neka vrsta šifre uspomena koju ne umijemo odgonetnuti. S treće strane, ima i mjesta na kojima je opći zaborav potpuno prekrpio grozote što su se ondje događale, i to ne uvijek zato što su pomrli, ili se zauvijek odselili, stanovnici koji čuvaju povijesno pamćenje nego, možda, prije stoga što obični ljudi imaju prećih briga.

Czesław Miłosz, koji je znao biti izvrstan pjesnik u esejima i izvrstan esejist u poeziji – po izoštreanom moralizmu (a ne po ideologiji) srodan Bertoltu Brechtu i Hansu Magnusu Enzensbergeru – upravo je to iskustvo oživio u pjesmi *Campo dei Fiori* (Cvjetni trg), napisanoj 1943. u Varšavi pod nacističkom okupacijom. U 8 strofa po 8 stihova, gotovo neutralnim jezikom reportaže, budi svakidašnje prizore znamenitoga rimskog trga na kojem je 17. veljače 1600. – nakon sedmogodišnjega suđenja pred tribunalom Inkvizicije – spaljen Giordano Bruno, veliki renesansni filozof, koga je stajalo glave učenje o beskrajnosti univerzuma i o bezbroju svjetova (bez Zemlje u središtu), kao i hermetična magijska tradicija i umijeće svekolikoga pamćenja. *Campo dei fiori* nije Miłoszeva dijatriba protiv Katoličke crkve: on zahvaća ravnodušnost narodnoga pamćenja na nesreću. Prisjeća se rimskoga trga dok u Varšavi, zatekavši se pokraj vrteške na kojoj se djevojke i mladići, uza zvuke glazbe, viju pod nebo, a s druge se strane zida Židovskoga geta razliježe njemačka paljba i vjetar vitla plamenje, dim i ostatke spaljenih zgrada, uz bučni smijeh razdragane gomile. Prodavači riba, voća i povrća na rimskome trgu tek toliko primjećuju tragičnu predstavu koliko je potrebno da malčice sklone koševu i koraknu ustranu: *Bruno im je bio dalek kao da su već stoljeća protekla*. Narodno pamćenje, često, ne traje ni toliko koliko treba da se lomača ugasi, pogotovu ako stradalnik ne pripada našem svijetu, obiteljskom, nacionalnom ili vjerskom. Tudi nam je jezik tih samotara, kaže Miłosz, kao jezik s drugoga planeta, dok ne prijeđe u legendu i na novom *Campo dei Fiori* u pjesniku ne podstakne pjesmu, jer je, nerijetko, samotar i on sâm i jer će je malo tko sa suosjećanjem pročitati.

Točno se s istim tematskim paradoksom susreo i Mak Dizdar kad ga je obuhvatio vrtlog predislamske Bosne, s čijim se svijetom više nije imao tko identificirati s emocionalnom prisnošću što ju je zahtijevalo njezino oživljavanje: već su svoje svjetonazorne sustave, same u sebi i jedna prema drugoj, odavna uspostavile tri dominantne vjere, islam, pravoslavlje i katolicizam, a i sami su povjesničari, nerijetko potaknuti političkim interesima, prema istom povijesnom fenomenu zauzimali različita, pa i sasvim oprečna, stajališta.

Dizdar se odvažio za koncepciju do koje ne može doprijeti historiografska polemika: poetski je rekonstruirao samo dno humaniteta, ono nedogledno dno *Modre rijeke*, o kojoj znamo samo to da je duboka i široka, i da nam je, na kraju, preko nje.

Za razliku od mnogih poetskih tvorevina što ih je potakla povijest, a koje su, najčešće, puka ilustracija njenih slikovitih prizora, *Kameni spavač*, to remek-djelo poezije 20. st., neusporedivo je više od toga: ono je plod

promišljene emocionalnosti i po tome trijumf nad poviješću. Po njemu je Bosna stećaka opet živa.

P. S. O *Kamenom spavaču* Maka Dizdara postoji bogata bibliografija. Svrha ovoga skromnog pokušaja nije da se autor i njegovo djelo smjesti u novu perspektivu: želio sam, u povodu stotog rođendana velikog pjesnika, naznačiti samo nekoliko uvida koji su meni bili važni.

Mladen Machiedo

Dug Maku Dizdaru*

Stjecajem okolnosti (autoironično: zbog raspršenih objektivna), kroz više od trideset godina koliko je prošlo od mojeg prvog bavljenja Makom Dizdarom na talijanskom, nisam o tom pjesniku nikad govorio niti pisao (osim na antologijskoj razini) na materinskom hrvatskom, odnosno u domovini. Na unatrag neprežaljeno poznanstvo s njim zakasnio sam gotovo desetljeće, s one moje dvije “leteće” godine (1980/81, 1981/82) na sarajevskom Filozofskom fakultetu¹. To mi je razdoblje ipak pomoglo bibliografski: da poetičke korijene *Kamenog spavača*, od ranije poznatog, potražim u neizostvnim *Starim bosanskim tekstovima*. Tako se objašnjava moj “dvostruki” kritički uvod (*Il medioevo ricreato di Mak Dizdar*) u 25 prijevoda kronoloških “predložaka” i 14 pjesama iz autorove glavne zbirke: u talijanskom časopisu “L’Albero” (br. 69/1983) i odnosnom separatu². Časopis je iza sebe imao obilnu tridesetogodišnju tradiciju, tiskao se u Lecceu (Apulija), ali je uredništvo djelovalo na relaciji Firenca-Lecce, odnosno glede uredničkog “tandema” Macrí – Valli. Oreste Macrí je kotirao kao internacionalno ime na području hispanistike (gdje ga se slavilo i monografski) i talijanistike, a Donato Valli (moj vršnjak) predavao je na jednom od glasovitijih sveučilišta talijanskog Juga. Među stalnim suradnicima iz Toskane bio je Piero Bigongiari, u “Dizdarovu” broju časopisa primjerice s uvodno-komemorativnim esejem o Jorgeu Guillénu. “L’Albero” je (ne samo zbog prijateljstva Macrí – Bigongiari; obojica profesori na Facoltà di Magistero) bio vrlo praćen u Firenci, gdje su ga redovito imali u rukama Varese, Luzi, Cardini, sestre Dolfi i drugi. Sjećam se da sam tih 80-ih godina, za vrijeme nekog istarskog skupa u organizaciji “La Battane”, poklonio jedan separat Claudiu Magrisu, na što – po običaju – nije

---

*Manjim dijelom izgovoreno na tribini DHK, 16. ožujka 2017.

¹Nije poznato da sam ondje bio izabran za docenta “pet minuta prije”, metaforički rečeno, nego li na svojem matičnom Fakultetu u Zagrebu.

²Taj je prilog pretiskan u “La Battani” (br. br. 77/1985). U ono doba poznao sam Dizdarove štečke samo preko reprodukcija i izložaba. One u Stocu običi ću tek ljeta 2011.

bilo odjeka, ni daljnje koristi. Međutim, glede recepcije, izdvajam pismo Antonia Porte (1935-1989), nakon Sanguinetieva postumnog kritičkog “decrescenda” zasigurno najznačajnijeg pjesnika grupe “I Novissimi”, koja je “grmila i oblačila” kroz par desetljeća; pismo iz Milana od 30. travnja 1987, tiskano u izvorniku u mojoj knjizi *Vicini ignoti* (Nepoznati susjedi/ Bliski neznanci, Zagreb, 1992), a poželjen ulomak iz kojeg sada navodim u prijevodu: “Vrlo zanimljiv Dizdar sa svojom poetikom-poezijom pogrebnih stećaka, uz korištenje arhaizama. Fascinantan projekt (*un progetto affascinante*). Ali za prosudbu o ishodu valjalo bi pročitati sve a ne samo poneki primjer. Hoću reći da bi fragmentarnost mogla biti namjerna ili međutim ne: ovisi o preostalom. Tvoj je prijevod izvrstan (*La tua traduzione e eccellente*)”. Sada, kad je Porta već odavno pokojan (gostovao je na zagrebačkom Filozofskom fakultetu *in extremis* 1987, tada sam ga i snimio na Zrinjevcu), to mi je svjedočanstvo posebno drago.

Dizdaru sam se vraćao, ali samo u pretisku u *Vicini ignoti* (cit. izd.) te u antologijskim okvirima: *Oh, s'io fossi* (*Poeti croati del Novecento -I*; Testuale, Lesa / Novara, 2006), odnosno u proširenom hrvatskom izdanju *O da sam* (DHK, Zagreb, 2007). Početnom odabiru, kao i onim manjima, dodao sam prijevod *Sunčanog Hristosa* (*Cristo solare*), čime se ukupan broj tekstova iz *Kamenog spavača* popeo na 15.

Oduvijek sam držao, u skladu s vlastitom traduktologijom, da se ne prevodi toliko s rječnikom i gramatikom (ili barem ne isključivo), koliko sa sviješću o nužnom uspostavljanju korelacije – lingvističke i kulturološke – između dva sustava: ishodišnog i odredišnog. Dodat ću tome (protivno oprostivim autorskim taštinama, pa i državnim “izvoznim” politikama) da se ne bi trebalo prevoditi poradi zadovoljenja polazišta nego poradi obogaćenja druge recepijske sredine.

Svjestan pak da se glede Dizdara upuštam u revitalizaciju srednjeg vijeka za koji (izuzev časopisnih prijevoda *Novellina* i *Cvjetića sv. Franje* što će uslijediti tek u 90-ima) nipošto nisam mogao reći da sam stručnjak, nakanio sam prijevode supotpisati s dragim dugogodišnjim kolegom i prijateljem Pierom Cudiniem (profesorom na našoj nekoć zajedničkoj Scuola Normale Superiore u Pisi, ujedno i priređivateljem antologija: *Poesia italiana, il Duecento* i *Poesia italiana, il Trecento*, Garzanti, Milano, 1978). U jednom beskonačnom pismu (a ostalo mi ih je 150-ak Pierovih do njegove iznenadne i prerane smrti 2002) ispisao sam Dizdarove izvornike, te svoje prijevode “u grubo”, izdvojivši arhaizme (s izgovorom) i njihove moguće ili tražene varijante na talijanskom. Na moju žalost, Piero Cudini je “digao ruke” i odustao, a meni je (s nevidljivim tommaseovskim kompleksom³) preostalo tek da se u lađici sâm otisnem od kraja (Danteov topos!), a Pieru zahvalim uvodnom posvetom na podršci izvana.

³Odnosi se na glasoviti *Dizionario dei sinonimi* (1830), naravno *si parva licet*. Tek tim djelom talijanski je Šibenčanin bio razoružao sve one koji su, zbog “periferijskog”, podrijetla, sumnjali u njegovu kompetenciju.

Prvi sam dio talijanskog uvoda zacrtao kao povijesni presjek kroz Bosnu i Hercegovinu i produljen odnosni srednji vijek (u 15 st., kao što je poznato, Hercegovina odolijeva Turcima dva desetljeća dulje), a drugi se dio, s opširnim uprimjerenjima, odnosio na arhaizme. Njih ću ovom prigodom ilustrirati tek u najsžetijem odabiru.

Bilo mi je od početka razvidno da se heterogena lingvistička situacija (na relaciji *Stari bosanski tekstovi – Kameni spavač*) – heterogena za razliku od hrvatske obale koja, premda u manjim pomacima, nudi jezične “norme” (Marulićev Split, petrarkistički Dubrovnik, zadarski krug sa Zoranićem i Barakovićem, potom ozaljski krug itd.) – ne smije, ni pod koju cijenu, na talijanskom približiti “standardu” *Božanstvene komedije* (doista, to se iznimno dogodilo samo s jednim tal. arhaizmom-neologizmom: *immillarsi* za “utisućiti se”). Preostalo je, stoga, da poredam na stolu *heterogeni* talijanski srednji vijek (otvarajući posponirane glosare u dohvatnim izdanjima): pjesnike sicilske škole, *Il Novellino* (anonimnu prozu Danteove mladosti), toskanski prijevod Marca Pola (poznat kao “ottimo”, prvi i najbolji u odnosu na diktiran starofrancuski izvornik), bestijarije, Cecca Angiolieria (atipičan slučaj egzistencijalne transgresije) i provansalski korpus (više je Talijana – podsjetnik Danteov Sordello – tada pisalo na “susjednim” jezicima).

Evo nekoliko primjera. Dizdar se pored “kuće” služi i arhaizmom “hiža” (nema veze s kajkavskim narječjem), čemu ne odgovara književno *casa*, niti se smije posegnuti za latinskom rječju *domus*, ali postoji stari termin *magione* (na žalost slog više!). Dizdar piše “cvjetje” (umjesto “cvi-jeće”, suptilna razlika, ali ipak...), čemu neće odgovarati ni tal. *flori* ni lat. *flores*, međutim hoće starosicilski plural *flori*. Tako “ljeljen” (prema “jelenu”) neće postati ni tal. *cervo* ni lat. *cerbius*, nego arh. *cerbio* itd. itd. Početna bojazan da će odredišni arhaizmi nedostajati prešla je, tijekom rada, upravo u suprotnost: naime opasnost da se pri zamjeni “u postotku” (kao kopenzacija za katkad nemoguću zamjenu riječi za riječ) uživalački ne pretjera u ekspresivnoj doradi. Nisam odolio nekim provansalskim “izazovima”: tako mi je “rosu” zamijenila *rosata* (nema veze s dalmatinsko-dubrovačkom slasticom!), a ne tal. *rugiada*, a drugdje sam umjesto tal. *prossimo* (za blisko, skorašnje) umetnuo *prossimano*. U jednom je slučaju Dizdarova riječ homonimijski podsjetila na Šopovu, pa se u prijevodu moralo razdvojiti značenje. Šopov “Nedohod” (Drugi, boštvo, Bog) bio me prethodno naveo na neologizam *Il Nonveniente*, za razliku od Dizdarova mjesta do kojeg se ne dopire: tal. *dove-non-si-arriva*, s crticama na način uobičajen u složenicama tal. bajki. (Zaboravih dometnuti da sam u časopisu “L’Albero” prije *Starih bosanskih tekstova* i *Kamenog spavača* bio tiskao prevedene odabire iz Nikole Šopa, Antuna Branka Šimića i Milivoja Slavičeka, a potom i jednu svoju recenziju na hrvatsko izdanje Petrarcina *Kanconijera* te esej o Mandeljštamovu Danteu.)

Zbog iznimno kompleksnog dijekronog povezivanja dvaju književnih sfera (jedne u fazi dijelom klesane pismenosti, druge u očekivanju Dantea)

Dizdar ostaje kao moj sveukupno uzevši *najteži* prijevod, a ujedno i jedan od najdražih. Na međunarodnom planu zabilježio bih razmišljanje kojemu prethodi obiteljska anegdota. U mojem hrvatskom djetinjstvu i ranoj mladosti učestalo se čuo savjet: učini to i to, pa “mirna Bosna!”, u značenju: bit će sve u redu. Kroz odraslo životno iskustvo shvatio sam da Bosna nikad nije mirna, hoću reći shvatio sam utopijsku stranu te uzrečice. Ali, Dizdara vidim upravo u tome što je iz takve vjekovno *nemirne* Bosne ponudio ne jezični standard, ali svakako eksperimentalan projekt internacionalnog dometa, u kojem su se ukrižali hrvatski i srpski, bgumilski i bošnjački, nudeći ujedno dubinsku etičku refleksiju kao ispravak “mračnog srednjeg vijeka” (Tal. podsjetnik: Montanelli-Gervaso, *L’Italia dei secoli bui*, 1965. i dalje). Pri čemu nije na odmet ni kronološko utanačenje: *Gorčin* je datiran 1954, javno čitan 1956, kao najava *Kamenog spavača* 1966. godine. *Ecovo Ime ruže*, kao prekretnica (mirno neuputne ikakve interžanrovske paralele), izlazi 1980. Daleku srodnost Dizdarovim stećcima nalazim tek unatrag u kineskim *Stelama* (1912) Victora Segalena⁴.

Rijetko kada ovdje u Hrvatskoj (ili u slučaju Maka Dizdara (koji je kao bosansko-hercegovački pjesnik gravitirao prema Zagrebu)⁵, zbiva se nešto bitno ili bitno novo, čak *prije* negoli u europskoj recepciji ili periodizaciji: npr. kritičko otkriće novelista Pirandella na samom početku 20. st. (u dva hrvatska časopisa “vani”: sarajevskoj “Nadi” i tršćanskom “Jadraniu”, *Sutonski soneti* Tresića Pavičića (1904) prije “ozakonjenja” tal. sutonske poezije (1910); na žalost rukopisna *Isušena kaljuža* (1907-1909) Polića Kamova između ranog i zrelog Sveva i Joycea; protoegzistencijalistički Krleža s *Povratkom Filipa Latinovicza* (1932); ili “svemirski” Šop (od 50-ih) između Bachelarda (sanjarija), Eca (“otvoreno djelo”) i Axelosa (“planetarna misao”).

Dodat ću da sam početni naslov *Dormiente petroso* (Danteove *Rime petrose* odnosile su se na osobu P/i/etru pored “uglasta” stiha) kasnije zamijenio ekspresivnijim naslovom *Dormiente di pietra*. Nisam imao daha (ni produženog interesa, spoznavši teorijski problem) da nastavim prijevod Dizdara do knjige. Učinili su to drugi, na žalost “previdjevši” arhaizme, na način koji mi na talijanskom priziva uzrečicu *lasciar desiderare* (u vrlo slobodnom prijevodu: što se babi snilo!)⁶ Profesionalci su to što jesu jer

⁴ Za provjeru: *Stele – Slike – Ludi podvig – René Leys*, izbor, prijevod i pogovor Višnja Machiedo, Alfa, Zagreb, 2010. Uz napomenu da su *Stele* prethodno tiskane, prije autorove svjetske revalorizacije, u “Književnoj smotri” još 1972 (*Otkriće Victora Segalena*, br. 10).

⁵ Prvo, zamalo postumno izdanje *Pjesme*, Zora, Zagreb, 1972.

⁶ *Il dormiente di pietra*, introduzione, traduzione dal bosniaco, con testo originale a fronte, note dell’autore con aggiunto a cura di Stjepan Kušar e Alessandra Lukinovich, Edizioni ETS, Pisa, 2007. Šteta što iscrpan uvod i komentar prati silan traduktološki nesporezum. Citiram: “Prevoditi *Kamenog spavača* nije bilo lako. (...) Bili bismo se udaljili, činilo nam se, da smo htjeli pošto-poto izraziti arhaičan govor i bosanske ritmove (*rendere ad ogni costo il linguaggio arcaico e i ritmi bosniaci*) preko arhaizama i ritmova svojstvenima talijanskom” (str. 18). Više izvornih govornika, kojima priređivatelji zahvaljuju, pregledalo je tekst. Neizravno zamoljen, s par godina zakašnjenja, da o prijevodu napišem recenziju, odlučio sam se tek za privatno pismo nakladničkoj posrednici Anni

znaju i gdje su im granice, dočim amateri, pa i u najboljoj namjeri, naime izjednačujući htijenje sa neznanjem, “mogu sve”.

7. travnja 2017.

Santoni, profesorici u Scuola Normale Superiore, s odabranim primjerima i primjedbama. Premda među “normalistima” postoji nepisana solidarnost (kao među “humboltovcima” i sl.), odgovora od nje, ni posredno od nakladnika, nikad nisam dobio. (Sunarodnjaci velikih književnosti počto zašute kad ih pritisnu argumenti sa strane!) Među vrlo upitnim primjerima u prijevodu bilo je i osnovnih stvari poput nedosljedne uporabe člana u simetričnim odnosima (npr. određeni uz “koplje”, a neodređeni uza “strijelu”). Završna rima u *Gorčinu* podsjećala je na festival kancone u San Remu: ‘*Se doveste incontrare Kosara / Sulle vie / Di Dio / Ditele / Che fedele le resto / Io*’. Tko imalo poznaje talijansku književnost u njezinoj dijakroniji, vodio bi računa o tome da Dante npr. u *Raju* rimuje Krista triput njim samim, jer bi svaka druga rima bila “svetogrđna”. Odnosom *Dio-odio-io* poigrao se, međutim, Andrea Zanzotto na psihoanalitičkoj osnovi u jednom svojem vizualnom trokutu. Slijedi još gore: počevši od naslova pjesme, Gorčin je tautološki postao *Assenzio amaro* (=gorak pelin!), dok je Kosara (tal. izgovor Kozàra, ako se ne piše Kossara), još jednom asimetrično, ostala ista. (Uz moj prijevod - s oproštenjem - objašnjava se dvoznačna etimologija tog imena, *la chiomata / la falce*, na manirističkoj relaciji ljubav-smrt.) Napokon, čudno je, doista, što se u eri Interneta, ne dopire ni do Zorina izdanja (kao prvog pjesnikova odabira) ni do mojih *talijanskih* bibliografskih jedinica (“L’Albero”; La Battana”; *Vicini ignoti; Oh, s’io fossi...* 1983-2006). Kao za uzvrat priređiva-telji se naknadno ispričavaju Giacomu Scottiu zbog previda njegova Dizdara, *Poesie scelte*, Edizioni Marco Polo, Banja Luka, 2004. (Zanimljivo odredište i naziv kontinentalnog nakladnika!) Za tim Dizdarom ne kanim tragati. Možda će to učiniti netko drugi (nemajući važnijeg posla) i usporediti ishod s mojim bibliografskim jedinicama. Osobno sam ovim tekstom vratio dug dragom pjesniku.

Miroslav Mićanović

Kao goleme i strašne ledene vode...

Poezija Maka Dizdara: znak povijesnog iskustva i njegova jeka u vremenu

Pjesnički imaginarij

Mak Dizdar pjesnik je iznimno razvijena pjesničkog imaginarija, prostora koji se pred čitateljem otvara i rastvara u svojoj složenosti i različitosti, prostora koji je on opsesivno stvarao i tvorio, činio ga dostupnim u traženju mjere za čovjekov vid i uvid, za ono što jest njegova povijesna perspektiva, složena i sklonjena od prolaznosti, ljubavi i smrti. Reklo bi se da svaka njegova pjesma živi od vlastite savršenosti i završenosti, od ritmičnog kretanja i ponavljanja, cikličnog obnavljanja, svaka riječ, red u pjesmi, teži svom apsolutnom, konačnom, završetku, poanti koja odzvanja za onoga koji je piše, za onoga koji je čita, za one koji stupaju u svečanost pjesničkog trajanja i vrijeme izgubljenosti.

Vrijeme

Vrijeme izgubljeno, vrijeme zagubljeno nerijetko je nosivi tematem pjesničkog teksta Maka Dizdara: ono što je poeziji dopušteno i što joj je moguće. Jednostavno, ali ništa manje paradoksalno, riječ je o poeziji onoga koji se našao pred mrtvim licima i prošlim sjenama, nepoznatim likovima i šifriranim znacima, koji se našao pred okamenjenim i mrtvim. A kao da je jedino bilo moguće poezijom vratiti im život. Vratiti se sebi, onome koji gleda, onome koji govori i stvara magijski prostor od riječi, a da ona (poezija) to ne zna, a da ona (poezija) postaje mjesto njegova konačnog opisa. I upisa. I upisivanja vlastitog čuđenja i očaravanja, prepoznavanja i oživljavanja.

Vid.

Poezija kao upisivanja i kao opisivanje. Oživljavanje. Ali riječ je o tome da zatečeni, narušeni i fragmentarni, izgubljeni i rubni svijet mrtvih, svijet njihovih uklesanih imena i sunca i mjeseca, nije bio poezija, nije bio ono što tek će biti i što će kao „obilje bogatstva“ postati: razdijeljeno u oba tabora kao baština, spasenje i propast, Zarathustra Yasna, [XLII, 12]. Ozbiljnost i teret prošlosti, uteg prošloga, njegov su nosivi okvir, tematsko utočište, tematski čvor, za koji je trebalo strpljenja, jer ono što generira i pokreće, ono što oživljava nastaje na drugoj strani svjetla, nastaje u svojoj suprotnosti kad „se mračni vid i postaje već teško vjerovati, I. Andrić, Ex Ponto [I]

Gledajući i govoreći, pjevajući i pišući Mak Dizdar je postao osobeni vlasnik prostora koji je stvorio, u koji je smjestio jedinstveni pjesnički glas, upravo onaj glas koji je istodobno oblikovao njega i njegovog pjesničko lice.

Kameni spavač

Onaj koji je imenovan svojom nepokretnošću, koji je oblikovan da bi nosio znak drugog, drugog vremena, drugog života, onaj koji je i spavač, spavač koji sanja, onostran, jednako prisutan i jednako odsutan. Prisutnost (vidljivost) i odsutnost (nevidljivost) određuju njegov pjesnički hod i njegove namjere. Namjere i namjernost koja je izvan stvarnosti pisanja, jer ona nosi sa sobom breme i tegobnost onoga što se okuplja i rasipa, slaže i suprotstavlja: katastrofe (bolesti), oči (vid), visinu i ponor, svjetlo i tamu. Zlo i bogatstvo.

Čitatelj

Čitatelju je tek naći područje sličnosti i mjesto (sretne i nesretne) razlike: eliptično i spiralno, ritmično i kratko nižu se riječi, nižu se putovi, nižu se pjesme. Riječ je o obraćanju onome nepoznatom, onostranom, prijetećem, nerijetko, onome koji je odlučio, nakanio, koji posjeduje moć uništenja – i upravo na tom mjestu, sjecištu nepoznatog i opasnog, raskrsnici „između svjetlila i tmice“ nastaje veliki obrat, velika obratnica, poezija traje na različitoj udaljenosti jednoga od drugoga: „Ti ne znaš da put od tebe do mene/ Nije isto što i put/ Od mene/ Do tebe“.

Govorimo o lokalnom znanju, ono koje zadobiva sudbonosno i posebno značenje u razlici, u uzroku i uzorku, koje nas zatječe i osvaja po nepoznatom, po nama neshvatljivom i dalekom: jeziku i običaju, jeziku i kulturi.

Jezik

Mak Dizdar pjesnik je jezika koji se sada čini kao jedino moguće za svijet koji je već bio na odlasku, koji je otišao: ali nije tako. Stvarali su jedan

drugog, jer su počeli od jedan od drugog, jedan do drugog. Od slova. Od grafema, znaka: o čovjeku. Čovjeku i čovjeku. Pisanom i velikim i malim slovom. Prvo: jednostavni distih, s ponavljajućim početkom, s fonemskim i morfološkim odustajanjima i promjenama (satvoren/ sanjaš/ zarobljen), s dijaboličnim pojačavanjem tona, značenja, slobode i ne-slobode (zatvoren/ satvoren/ otrgnut) i s po jednim pitanjem, u rasponu od srca do neba i do ne-konačnog: Kad će domovina? Otkud i kako, koja i kakva domovina, domovina riječi, domovina čovjeka, domovina tijela, domovina slobode.

Neparno je u temelju njegova pitanja. Neparno da se ne bi potonulo u suglasju. Prvo. Treće. Peto. Ako se niz nastavi, postat će žrvanj u svojoj pravilnosti, očekivanosti, a pjesniku je do potiranja, do drukčijeg saveza: Kad će tijelo samo da/ Postane djelo?

Znak

Od slova do glasa. Od znaka do neba. Traženje i čuvanje glasa koji živi od vlastite golosti. Goloće. Jednostavno zvoniti. Ono što ga čuva nije njegovo značenje, odnosno, namjera je njegovo značenje. Stremljenje. Ustremljenost i preživljavanje, jer je tijelo, ono što je tjelesno, živo rastrgano, sva je njegova karnalost opstala i stala u glas. Govorimo o onome što je nadređeni okvir, što se institucionalizira kao jedinstveno značenje poezije, jedinstveni pjesnički put sveden na glas koji „eže vječno leti“. Je li nas strah da ćemo se izgubiti i zagubiti u labirintu pjesničkog svijeta, onoga koji se odjedanput čita kao slovo, čuje kao glas koji „eže vječno leti“.

Katahreza

Pjesnik se ispomaže onim što mu je nadohvat i što je uvijek nedohvatljivo. Neuhvatljivo. Jednostavni oblici: bajka i legenda. Bajkovito. Od zapisa do molitve. Od narativnog do uskraćenog, skraćenog: tekst je oblik kojim se istražuje vlastiti početak, prapočelo, kao da ono postoji, kao da stoji. Međutim, „izvornost“ je ono čega nema: ono je ono što je konstrukcija? ona je ono što je domišljeno? Gdje je početak Bosne i kako čitanje njegova teksta iz suvremenosti, ne nužno i sadašnjosti, stvara i razotkriva „mapu putova“. Koju i kakvu? Čiju: čitateljevu, on joj sad utiskuje novo značenje, zbog svojih potreba, zbog svojih nevolja, zbog blizine i nejasnoće suvremenosti. Mraka suvremenosti.

Djelo

Poezija Maka Dizdara postavlja pitanja i tako sama postaje pitanje, čita se kao zapis o „budućoj prošlosti“, poziv mrtvoga živima, ali upravo joj ta zamjena mjesta osigurava projekciju, stanište između privremenosti i vječnosti: „Vidim sve to u jednom trenu. U suncu ovog dana/ Kao na

dogledu/ dlana/ I“. Otvoreno „i“ spaja i razdvaja, dio je općeg plana (lova, smrti, ljubavi, bolesti, podzemlja, svijeta) glagoljanja, govorenja i pjevanja, govora i jezika – na putu do djela.

Djelo je konačni cilj, ono se oblikuje, ono oblikuje: svijet i pjesnika. Pjesnika i svijet.

Gosti svijeta

Mak Dizdar nerijetko govori o smrti, o drugom svijetu, svijetu podzemlja, jednostavno, gosti smo svijeta. Zapisuje pomireno i ogorčeno: „smrću mojom umro je i moj svijet“. Ali smrt nije događaj, ona stoji na putu od glasa do riječi, od slike do divljenja. Do stida. Sunce i voda njegovi su stalni toposi, stalna obilježena mjesta, „zavičajni krajolici“, krajobrazi. Što smrti prethodi? Što prethodi poeziji Maka Dizdara, između ljubavi i rata, od časti do štita: zavičaj, stećci, čuđenje, strah, prkos, rijeke, sunčani Krist, jeleni, Jelena – povijest koja se otima i mijenja, jezik kojim se prolaznost obilježava i oznakovljuje: Gdje je slovo ono što će da se rodi/ gdje je ono slovo što će da se// Zgodi.

Ono što se čini ključnim. Ono što može biti ključ sadašnjeg čitanja, čitanja trenutka: zarobljeni smo labirintom njegova pjesničkog svijeta i pulsiranjem povijesti i prolaznosti ušivene u njegovim riječima, u njegovu tekstu. Jednako nam je do dešifriranja i šifriranja: što je to što kao vrijeme odjekuje u njegovoj poeziji, u njezinoj sadašnjosti. Onoj sadašnjosti koja živi od svoje prošlosti i svoje budućnosti. Istodobno i ne zauvijek. Poezija je tako uvijek kao moguće, kao mogućnost i sav je napor u tom nastojanju, u tom zapisu, u tom prkosu. „Od sna“.

Mak Dizdar

Izabrane pjesme

OSTRVA

Sprva su ostrva bila od perja crvenog i biserja
Bila su ostrva od plitkog domaha i bliskog dna
Od lišća su bila ukusnog Od vjetra Konačnog raskršća
Ostrva bijela od sunca Slatka od sna

Sada su ostrva na stope naše skrivila
Ako nas i ne bi možda u čeljusti mržnje smrvila
Ne bi nas ostrva kao nekad
Od samih nas više skrila

Ostrva pod prstima čudnog buđenja
Ostrva za našim kamenim plaćem
Ostrva oko našeg stalnog čuđenja
Ostrva na klatnu sata i pod otiračem
Ostrva koja će biti i koja su bila
Ostrva Ostrva Ostrva

Ostrva svuda oko nas
Ostrva blaga i draga
Ostrva ova
Što su se
Ostrvila

ZAPIS O PETORICI

Četvorica jednog vode
Jednog gone četvorica

Četvorica mrka lica
Preko vode preko žica

I od ića i od pića
I od ruha i od kruha

Kroz živice kroz ižice
Zbog svobode od slobode

I od hiže i od greba
I od zemlje i od neba

Četvorica jednog vode
Jednog vode četvorica

Četvorica jednog broji
Četiri se jednog boji

MODRA RIJEKA

Nitko ne zna gdje je ona
Malo znamo al je znano

Iza gore iza dola
Iza sedam iza osam

I još dalje i još gore
Preko gorkih preko mornih

Preko gloga preko drače
Preko žege preko stege

Preko slutnje preko sumnje
Iza devet iza deset

I još dublje i još jače
Iza šutnje iza tmače

Gdje pijetlovi ne pjevaju
Gdje se ne zna za glas roga

I još huđe i još luđe
Iza uma iza boga

Ima jedna modra rijeka
Široka je duboka je

Sto godina široka je
Tisuć ljeta duboka je

O duljini i ne sanjaj
Tma i tmuša neprebolna

Ima jedna modra rijeka

Ima jedna modra rijeka
Valja nama preko rijeke

SAN

Ima slovo tajno O sebi što šuti
Tajni su mu snovi tajanstveni puti

Zbog tog slova čudnog odagnasmo ptice
Zbog njega smo sada nagrdili lice

U snu mekom lakom letimo ka plavom
Probudi nas zemlja S krvavom smo glavom

Zbog tog slova dragog živimo od snova
Da nas slovo ovo na javi

Ne ostavi?

KOLO BOLA

Kolo bola od dola do dola
Koliko bola od kola do kola
Koliko jada od grada do grada
Koliko greba od brega do brega

Koliko krvi od usudnih rana
Koliko smrti do suđenog dana

Koliko bola od dola do dola
Koliko bola od kola do kola

Kolo do kola od bola do bola

ZAPIS O IZVORU

Rastvorio sam se
I potekao
Potocima
Rijekama
Morima
Sad sam tu
Bez sebe
Kako svom izvoru
Da se vratim?

JABUKOV CVIJET

Snjegovi postaju sve dublji i crnji kao grijesi
U životu koji se bliži svom kraju

Hoćemo li još uvijek imati oči
Kada jabuka u vrtu pusti prvi bijeli cvijet?

KRINOVI

U polju i u gori bijeli krinovi procvali

Po polju i gori krin kao da nešto zbori
Po gori i dolu svaki krin
Kao da gori

I kada tiho između procvalih cvjetova
Zamišljen tako
Prolaziš
Možda kao i ja pomisliš na one
Koji su prije tebe tiho ovuda

Prolazili

Između procvalih bijelih cvjetova

Pitajući se isto tako kao i ti
A ta li su ovi bijeli
Krinovi

Da li su to nečiji klikovi
Ili
Krikovi

Znači onih koji su nekada prolazili
I u bespućima ovim beznadno
Gazili

U potrazi za bijelim cvijećem

ZAPIS O RIJECI

Jutros se jedan vrutak probudi u meni

U podne poče da teče
Poče da buja da se pjeni

Navečer oblinom velike rijeke obrameni

Ukasne čaše noći
Nestvarno tijelo ove tamne vode ove tajne
Nemirni koraci moji kao čudo svako pohode

ZAPIS O OTKRIVANJU

Tamo gdje su psalmi
Tu su i prokletstva

Pjesme izabrao: Tin LEMAC

Antun Nodilo

Hod u Had

I. *Patrii sermonis egestas (Siromaštvo očinskoga jezika)*

Izlazišno pitanje glasi: „Zašto danas gotovo čitava Europa govori indoeuropskim jezicima¹“? Ali ponajprije, što je indoeuropski prajezik? Rekonstrukcija zajedničkoga prajezika, po jezikoslovlju, zbiva se na tri razine: na formalnoj, materijalnoj i prostorno-vremenskoj razini². No, što bi, primjerice, „materijalna razina“ mogla **biti**? CAUSA MATERIALIS (materijalni uzrok) kod Aristotela odgovara „ontologiji“ što je elementarna razina „zemlje“. U metafizici jezika, na toj razini, **glas** (FONE) postaje puki označnik koji se „čuje“, tj. upada u metafizički razdvoj „osjetilno - nadosjetilno“, a **slovo** (GRAMMA) postaje apstraktni simbol, „segment“, u fonološkome sustavu prajezika iz kojega su nastali segmenti posvjedočenih „živih“ ili „mrtvih“ jezika zadnjih nekoliko tisućljeća. Tako bi svaki označnik bio izveden, a ponajprije pisani. On bi bio tehnički i prikazivački, arbitrar i konvencionalan, bez ikakvoga konstitutivnoga smisla. **Glas** uopće više ne bi bio „morfem“ u korjenitome, iskonskome smislu, nego puki „gramatem“ kao morfem koji vrši određenu gramatičku funkciju, ili bi, bio dio „korijena“ kao morfema koji ima značenje (dakako konvencionalno). Potraga za indoeuropskim prajezikom tako je zatvorena u podzemnim, čak pod-podzemnim hodnicima metafizike jezika i labirintima pozitivne jezične znanosti.

A ako je „jezik prozor u povijest, jer čuva elemente povijesne predaje koja nas je etnički, kulturno i civilizacijski oblikovala³“, što se tu, u pozitivnoj jezičnoj znanosti, pod „poviješću“ misli? „Jezik je jedna od temeljnih odrednica **homo sapiensa** kao životinjske vrste, ali i čovjeka kao svje-

¹Ranko Matasović, *Lingvistička povijest Europe*, Matica hrvatska, Zagreb, 2016, str. 11.

²Ranko Matasović, *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997, str. 50.-51.

³*Lingvistička povijest Europe*, str. 12.

snog, povijesnog bića⁴. „Povijest“ je tu očito shvaćena kao „pripovijest“ (HISTORIA). Problem je, međutim, u tome što je „pri-po-vijest“ ustvari „pri-po-vid“, a elementarno **podzemni** hodnici pozitivno jezične znanosti su put (HODOS) u ne-vid „podzemlja“ (HAD kao „Carstvo sjena“ znači doslovno „Ne-vid“). No toga je svjestan, čini se, i autor Ranko Matasović, jer najbolje čitanje svoje knjige preporučuje kao „subjektivni pogled jednog lingvистa na jezičnu povijest Europe⁵“. Put u „podzemlje“ i „pripovidni“ nevid jest naime temeljna „subjektivizacija“, bacanje (IACTUS od IACERE, baciti) u ono „pod“ (SUB), u „špilju“ pod-zemlja u kojemu je pod-met (subjekt) upravo „ono što stoji pod“ (SUB-STANTIA, supstancija, podstoj) svim osjetilnim kao „temelj“.

Uzmimo jedan sadržajni primjer iz Matasovićeve knjige: čini se da su se pripadnici naše vrste, naime, homo sapiensi, ipak miješali s neandertalcima jer su „nedavno otkriveni nepobitni genetički dokazi da su neandertalci ostavili biljeg na populacijama Europe i Azije, gdje nezanemariv broj stanovnika ima i neandertalske pretke...Ne možemo isključiti mogućnost da komunikacija neandertalaca nije bila vokalna (mogao je to biti kakav znakovni jezik, poput onoga kojim se danas služe gluhonijemi), ali ni mogućnost da su oni imali jezike poput ljudskih, te da su njihovi jezici ostavili barem nekog traga među današnjim ljudskim jezicima⁶“. Ovdje u neandertalskim „špiljama“ podzemlja gubi se svaka nada da bi „materijalna razina“ zajedničkoga nam prajezika mogla **biti** „vatrena“ ili strože „ognjena“, a ne „zemljana“, tj. još strože: „podzemna“! Na toj „vatrenoj razini“ svaki „glasnik“, bilo suglasnik, bilo samoglasnik, je morfem koji ima značenje, i to ne konvencionalno, nego duhovno (NOETOS), a duh (NOUS) kao živa vatra je iskonsko „majčinstvo“ (**MATER-IA**) iz kojega se gradi **mater-ijalna** razina „rekonstrukcije“ indoeuropskoga prajezika.

A kako stoji stvar s baskijskim jezikom, „jedinim preživjelim neindoeuropskim jezikom⁷“ Europe, jedinim europskim ergativnim jezikom⁸? Ergativni jezici istim padežom izražavaju „subjekt“ neprelaznoga glagola i patiens (predmet na kojem se vrši radnja) prijelaznoga; taj se padež naziva **apsolutivom**, za razliku od **ergativa**, padeža u kojemu stoji agens (vršilac radnje) prijelaznoga glagola. Što to znači? Agens neprelaznoga glagola je „otvoren spram Ničeg“. Ništa ga „troši“ kroz glagol, nagriza ga. „Čovjek dolazi“. Dolaženje „troši“ čovjeka. Ista stvar je s patiensom prijelaznoga glagola. Predmet na kojemu se vrši radnja se troši. Ništa ga nagriza, dok agens prijelaznoga glagola ostaje nepotrošen, nenačet Ničim jer je trošenje usmjereno na objekt. „Ergativ“ stoga nije „nominativ“, jer je ovaj „neživ“, „ukočen“, odriješen (ABSOLUTUS) od „života“ kao toka, tijekom duha (NOUS) kao iskonskoga majčinstva (MATERIA) kroz sve stvari, pa je

⁴ *Lingvistička povijest Europe*, str. 13.

⁵ *ibid.* str. 15.

⁶ *ibid.* str. 17.

⁷ *ibid.* str. 20.

⁸ *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*, str. 237.

zato „apsolutiv“. „Ništa“ je „ukočenost“ u supstancijalnome pod-zemlju pod-metna ne-vida i čini se glavnim uzrokom za PATRII SERMONIS EGESTATEM („siromaštvo očinskoga jezika“⁹) gotovo svake knjige. Doduše, izraz LINGUA MATERNA (majčinski jezik) zamjenjuje Ciceronov SERMO PATRIUS (očinski jezik) u 14. stoljeću u Njemačkoj, u 16. stoljeću u Italiji i Francuskoj (la langue maternelle¹⁰), ali ovdje pridjev „majčinski“ (MATER-NA) ne dotiče iskonsko majčinstvo (MATER-IA) **vidne** duhovne razine, tj. ne dotiče bogatstvo „duhovno-majčinskoga“ jezika, već se odnosi na „vlastiti“ (još siromašniji od očinskoga) jezik¹¹ kao „osebeni“ (oseben = IDION = PRIVATUM) jezik odriješen (ABSOLUTUS) od javnoga (PUBLICUS) očinskoga jezika, SERMO PATRIUS, i utoliko je još više ne-vidan, još više pod-zeman, još više pod-metan, još veći pod-bačaj od očinskoga. Početkom 21. stoljeća izgledi za probijanje od „nevida“ do „vida“ čine se prilično sumornima: „klasični jezici nisu više dio opće kulture, Vergilije i Homer ne znače ništa, osim u uskom krugu stručnjaka, Biblija je u popularnoj kulturi gotovo ravnopravna Kalendaru Maja, a svaki je jezični purizam izvrgnut podsmijehu ili osuđen kao reakcionarni snobizam. U onim sredinama gdje još postoji svijest o važnosti standardnoga jezika on se najčešće promatra instrumentalno, kao sredstvo za efikasnu komunikaciju na nekom političkom prostoru, dakle kao pragmatička, a ne kulturna i povijesna vrijednost¹² Riječju: **ignoramus et ignorabimus**¹³ (ne znamo i nećemo znati, tj. ne vidimo i nećemo vidjeti. Zašto? Jer smo u Ne-vidu zaboga!).

II. Had

Had (Nevid) je ono što nam (u prvom redu) očituje osjetilnost. Ili: osjetilnost je očitovanje Hada. Mi ne predočujemo „živa bića“ nego „sjene“. Ili: živa bića samo su naše sjenaste predodžbe (pred-očbe). Kako to može **biti**? Sasvim jednostavno: naše „oko“ mrtvo je za duhovnu neposrednost i živost singulariteta. Naša osjetilnost životokosna je za ono singularno, duhovno, živo, vatreno. Mrtvost našega „oka“ je podzemna. **Mi „živimo“ u podzemlju Hada. To znači: mrtvujemo!** Kako? Zar nije, upravo suprotno, „osjet“ svojevrsno primanje „vida“ (EIDOS), a ne ne-vida i time lučenje, razlučivanje, tj. uspostavljanje reda i poretka vidljivih bića?

Kako govornik ili pisac gleda na neku odredbu ovisi o **redu** i po-**red**-ku njegovih duševnih moći, a taj **red** ovisi o elementarnome u-**red**-jaju neke epohe. I premda se izbor oznake od-**red**-jenosti čini „vrlo slobodnim“, on je pod izravnim uplivom „odredživačke“ rasudne snage koja je svakoj

⁹ *Lingvistička povijest Europe*, str. 102.

¹⁰ *ibid.* str. 173.

¹¹ *ibid.* str. 173.

¹² *ibid.* str. 300.

¹³ *ibid.* str. 301.

realnosti nadređeno slobodno počelo. Gramatičko pravilo je naredbodavno, a ne tek, u odnosu na jezičnu realnost, samo sređivalačko. Kakva je to realnost? Ona je „privid“, pojava kao „privid“, koji je kroz radikalni nominalizam odvojen od „vida“, od idejâ, i stoga „nevid“. Još strože: ona (realnost) je pričin, jer je riječ o „praksi“, činidbi kao samoodnosu rasudne snage koja čini činjenice *a priori*. Red stvari i red spoznaje se poklapaju jer rasudna snaga ne može spoznati ništa što nije sama učinila. Kako je „pridjev“ druga riječ za platoničku „ideju“, on postaje „odnosan“ u dubljemu smislu: „odnosi se“ na „nevid“ (Had), na „pad“ u „nevid“ što u prvi plan dovodi „padeže“, tj. „imenice“. **U tome surječju „pridjevski vid“ zapravo je „nevidski pridjev“.** Kada u nevidu pitamo pitanje „kakav je dan“ i odgovorimo „kišan“, pretvaramo se u „nadjunaka (superhero) Daredevila koji ne vidi, ali ima posebno „radarsko“ osjetilo pa kada pada kiša počinje vidjeti obrise predmeta i bića. Taj nevidni pričin je doslovce „kišoviti“ pa, ako smijemo ispraviti Stjepana Babića, koji u „Tvorbi riječi u hrvatskom književnom jeziku“ (Zagreb, 1986, str. 401.) tvrdi da se „kišan“ može zamijeniti sa „kišoviti“, to u nevidu nije slučaj. **„Kišan“ nije opisni pridjev**, ukoliko se pod tim misli ontički opis, pojavni opis „dana“. „Dan“ je za nevidjelca Daredevila ili „kišan“ ili uopće **nije**. **Pridjev „kišan“ je ontogoničan:** on rađa „dan“, jer „izaći na vidjelo dana“ znači „biti kišoviti“. Pridjevska kvalifikacija je „bitkovna“, baš kao u platonizmu. Ukoliko je nešto „lijepo“, to **jest** po „lijepom samom“. Ukoliko je nešto „kišno“, to **jest** od „onoga kišnoga sâmoga“, tj. od vida „kiše“. Neodređenost nevidnoga pridjeva „kišan“ je bitkovna, ontološka. Neodređenost znači: nešto jest, ali nije određeno nešto. Identifikacija kvalifikacijom kao određenje nečega uključuje obris kao granicu. Utoliko je određeni pridjev „kišni“ uvijek „odnosan“ jer „granica“ čini razliku (u odnosu) spram (svega) drugoga nečega. „Opisni“ pridjev u svome određenome „vidu“ je zapravo „odnosni“ pridjev, a u neodređenome vidu uopće nije opisan i ukazuje na razliku ontološke i ontičke razine.

E, pa pitat će netko, kakve veze ima s time određivalačka rasudna snaga? Ona je naše „radarsko“ osjetilo u nevidu. Ona čini činjenice. Ukoliko nema „kiše“ nema ni činjenica. Rasudna snaga je nebo (kao počelo) iz kojega „pada“ kiša. Ona određuje da li nešto jest ili nije. Ukoliko je dan „kišan“, on „jest“. Ne može biti „kišoviti“, tj. „obilan kišom“ (kako na spomenutom mjestu tvrdi Stjepan Babić). Jer, ili nešto „jest“ ili „nije“. Ne može **biti** „obilno“ ili **ne biti** „obilno“. Primjerice, bez „duha“ ne bi uopće bilo ničega, dok tvrdnja da je nešto „duhovito“ pretpostavlja da je ono duhovno istom već na djelu. „Kišovito“ je ono što ima obris, što se nazire zbog kiše, pa je u tome smislu „kišno“. „Kišna glista“ kao „glista koja izlazi kad je kiša“ doslovno upućuje na to da se ona „pojavljuje“ kad je kiša, inače je uopće nema, tj. inače **nije**. Za rasudnu snagu postoji samo „pojava“, a ne „glista po sebi“ koja može biti i bez kiše.

III. *Vrata Hada*

Bab – El, „Božja Vrata¹⁴“, **Babilon**, to je u hyperontološkome smislu LOGOS, Pramjesec, Kon, eterični „razdvoj“, rez posred bića. Ukoliko se pak uzme da „**Ba**“ znači „otac¹⁵“, a „**Bel**“ „Grad Božji“, Bog kao „otac grada“ zakriljuje duhovno taj „raskol“ zidinama kao kaosom ljubavi (AGAPE) užgavši tako LOGOS do ljubavi (EROS) kaosa što od zidina grada čini NOMOS, **Zakon kao Skonu (sponu) Iskona i Kona**. Tzv. „dekonstrukcija kule kao univerzalnoga jezika¹⁶“ zapravo je erotizacija Svega (PAN), što (Sve) je drugo ime za LOGOS. EROS je logosni oganj, eterično Jastvo. On je TO FILEMA AGAPES, „cjelov ljuveni“ koji se zacjeljuje skonjski od reza (te rane Praneba) posred bića do singularnosti, do nevinosti. To je tzv. „udar duha“ koji ljubavno (AGAPETOS) „gasi“ logosni oganj čineći od svakoga bića „Vrata Božja“ za prijelaz Božji u vinovnički svijet tetrakauzaliteta. **Ukoliko se zaboravi** da su bića „Vrata Božja“, Babilon se pričinja „zbrkom“, Miješanjem“ (od glagola „**balal**“, miješati, mrsiti¹⁷), pomutnjom jezika, a „sudbina čovjeka čiji jedini jezik (zbog te pomutnje) nije njegov jezik¹⁸“, prestaje biti „unikatna¹⁹“: „boravak u jeziku postaje nekakvo iskonsko otuđenje²⁰“.

Drugim riječima, LOGOS kao rez posred bića je HORIZONT, neumjesno mjesto (ATOPOS TOPOS) u kojemu smo dodirnuti Iskonom, i taj dodir nas kroz razdvoj ujedinjuje, kroz vinovništvo onevinjuje! Ono što „probija“ kroz horizont zbivanja je singularitet! Ili: singularno se biće kroz horizont iskoni!

Na koji nas način kroz horizont dodiruje Iskon? Može li se to ocrta-ti kroz „riječi“ (kao u knjizi „Les mots et les choses“ Michaela Foucaulta, Éditions Gallimard, 1966)? U svom prvobitnom obliku, kad ljudima bi dan od samoga Boga (str. 51), govor (langage) je bio «jestost u svojoj izvornoj vidljivosti» (la nature dans sa visibilité d'origine, str. 51), bio je «jestaanje» (nature) kao izlaženje na vidjelo jestvujućih, tj. bujanje bića (le foisonnement des êtres, str. 7). No, nakon pomutnje jezika, jedino hebrejski kao u krhotinama nosi oznake prvobitnog imenovanja (nomination première, str. 51), ostali su jezici izgubili «korjenitu sličnost» sa stvarima (s bićima). Ipak, korijene je jestaanje u(z-po)-stavilo kao «nehotične krikove» (les racines ont été imposées par la nature comme cris involontaires, str. 123). Ti prakrikovi, «arhaični krikovi» (les cris archaïques, str. 246) primordijalni su mrmljaj (un murmure primordial, str. 134) svakog jezika (langue, str. 246).

¹⁴Natalija Avtonomova, *Spoznaja i prevođenje*, Disput, Zagreb, 2016, str. 113.

¹⁵ibid. str. 113.

¹⁶ibid. str. 113.

¹⁷ibid. str. 113.

¹⁸ibid. str. 115.

¹⁹ibid. str. 115.

²⁰ibid. str. 115.

No, netko će reći, čemu spoticanje o «mrmljaj» i što je on? Onomatopeja? I čini se da je Foucault sklon to promrmljati: korijeni se oblikuju **par l'onomatopée** (str. 123)! Ali «sličnost korijena i onoga što on imenuje stječe svoju vrijednost verbalnog znaka samo konvencijom» (la ressemblance de la racine à ce qu'elle nomme ne prend sa valeur de signe verbal que par la convention, str. 123), koja je ljude ujedinila, «a njihov govor (langage) akcije upravlja u jedan jezik (langue, str. 123)! Tome usuprot, za nas, dvostruko «j» u «mrmljaju», koje obgrljuje «a», značenjuje splet šutnje kao nicanja iz bezdana izvora iskonskih ustiju i govora kao pronicanja u taj izvorni bezdan. Prožimanje suglasnosti i samoglasnosti u njemu (u slovu «j») omogućuje govorni uvor izvoru ususret. Iskonska zaručba, gdje je «vatra» (kojoj odgovara samoglasnik «a») zaručnica, a zaručnik «govor», zaručljiva je jedino iskonskom «rukou» koju značenjuje baš samoglasnik «a»! Znakovito je i to da je u «mrmljaju» «a» u zagrljaju dvaju «j», a «r» u zagrljaju dvaju «m»! Izvor je, naime, Prasunce, RA, i glasna šutnja njegovih «ustiju» (suglasnik «r») tišina je koja gromuje isto kao što je vid sove nevidan, a nju značenjuje suglasnik «m»!»!

Francuska riječ «murmure» (mrmor), tj. latinska MURMUR, naglašava «mrm» kao prakrik «mûka» iskonskih ustiju, koji (prakrik) je glasnogovornik «mudrosti» kao «sove» (otud dva ululna «u» u riječi MURMUR), tj. noeme Minerve! I dok spore se međusobno opore zvjezdane spore ponornim brazdama pozemljarskog govora (bitka kao «zemlje» u kojoj se praglas «vidi») u koje Iskon neumorno ugrađuje svoj prakrik, u sporom romoru slovotvornog mrmljaja otvara se «knjiga života» kao oni dvori bez vrata, ona mjesta eterom bogata!

No, posljednjih stoljeća, mrmlja nam dalje Foucault, primordijalni mrmljaj postaje «mrmljaj naroda» (dans une langue, celui qui parle, et qui ne cesse de parler dans un murmure, ...c'est le peuple, str. 303). Ali tu narod ne čini primanje, nošenje i čuvanje bremena noeme Kaze (kako smo uvidjeli zajedno s Heideggerom). Naprotiv, narod je tu **subjekt** govora! Govor se, naime, ne vezuje više uz spoznaju stvari nego uz slobodu ljudi (le langage est lié non plus à la connaissance des choses, mais à la liberté des hommes, str. 303), tj. korijeni ne označavaju više «stvari», već radnje, želje, htijenja subjekta (sujet, str. 302)! Jezično to znači da teorija «osnove» (la théorie du radical, str. 308) zamjenjuje analizu korijena (l'analyse de la racine, str. 349) i jezik se ukorjenjuje u gramatičkim strukturama. I upravo je «osnova» (radical) znak da su jezici izgubili «les similitudes radicales» (str. 51), «korjenite sličnosti» koje bi mogla izručiti im noema Simila, tj. Semela kad se ta lingvistička lunarna inspiracija ne bi uzoholila do autonomnosti subjekta, do svog vlastitog «legaliteta»: da bi riječ mogla iskazati ono što kaže mora pripadati gramatičkoj cjelini koja je u odnosu prema riječi prvotna, temeljna i određuje je (str. 293)! Time su „Božja Vrata“ postala Vrata Hada i **Hod u Had** je postao prohodan.

IV. Tragedija kao zavodjenje u Had

„Izjesta (niknu) li (igda) žene tako nesretne (DYSTYHES EFY GYNE)“ pita Agamemnon u Euripidovoj „Hekabi“, a Hekaba mu odgovara: OUK ESTIN, EI ME TEN TYHEN AUTEN LEGOIS („Ne jest (nje), osim da samu Sreću takvom zborio ne bi“). HE DYSTYHES TYHES (nesrećna Sreća), baš kao i DYSEIDES EIDOS (Platon, Soph. 228a11), kao nevidni vid, upućuje na potonuće u Nevid, u Had. Rasrećna Sreća takvo je zlo (KAKON) da je Hekaba već „mrtva i prije nego mre“ (TETHNEK' EGOGE PRIN THANEIN KAKON HYPO, stih 431). Njezine Trojanke samo su „Hada bakhe“ (BAKHAIS AIDA, stih 1076) koje čine da Polimestor potone u nevid (izbodu mu oči). I tko može iscijeliti oči slijepe? Uzalud je zazivati bogove svjetlosti, bilo kojega „boga il' demona pomoć“ (THEON E DAIMON EPAROGOS, stih 164). Zlo se je kao „nesrećna Sreća“ naselilo u samu **jestost** (FYSIS) svega što **jest**. Zato Hekaba i **jest izjestala** (EFY) tako nesretna.

Kako nam se, uvijek iznova, kada se proizvodi Držićev renesansni kazališno po-zor-ni pri-zor, valja prisjetiti da je svijet koji on u-pri-zor-uje Podzemni svijet, svijet Nevida (Had), onda nije čudo da on bira za jedinoga „svoga“ tragičkoga junaka baš Hekubu. Dok je u „Noveli od Stanca“ pad u Nevid uprizoren kroz „naravni nesklad“ preobrazbe Vlaha u „vlaha“ kojega je uzaludno pomlađivati uz pomoć vila koje su vidovite i vidarice jer u Nevidu nema vida (pa vile samo „mrčće“ Stančevo lice), u „Hekubi“, u kojoj „nesrećna Sreća“, razlučni Slučaj, nadzire sve smrtničko (TYHEN DE PANTA TAN BROTOIS EPISKOPEIN, stih 491), „put nade“ (HODOU ELPIS, puta nada) zavodi u Had (PROS AIDAN, stih 1033). Nebo je prazno, a Zemlja kroz beznade tone u Podzemlje. Beznadna Nada samo je jedna od bezobraznih Obrazina „nesrećne Sreće“. Hekabin tragični promašaj baš i jest uzdanje u tu Nadu da će joj netko pomoći spasiti se iz Nevida. Agamemnon joj čak nudi slobodu, ali ona odbija jer u Nevidu „nema slobodna čovjeka“ (OUK ESTI THNETON HOSTIS EST' ELEUTHEROS, stih 864). Život u Nevidu je ropstvo.

Držić također drži da mu Cosimo I. de' Medici može pomoći. Njegova „urota“ njegov je tragični promašaj. Dubrovnik se ne može osloboditi dok ne nađe novu „hrid“. No, „hrid“ se kao „stanac kamen“ ne može pomladiti uz pomoć „vida“ jer u Nevidu nema „vida“. Što nam je onda činiti?

U tragediji se razlučeni čovjek (LAOS) i hrid (LAAS) sjedinjuju u tragičkome junaku. Zato Držić, s jedne strane, prepjevava „Hekabu“, a kuje „urotu“ (čineći sebe tragičkim junakom) s druge strane. Ta „pjesni“ mogu učiniti „kami hodit“ (Držić, Hekuba, stih 1665). Pet stotina godina (nakon Držića) u Hadu, a još nismo svijesni toga? Ili možda netko ipak jest? Slavoj Žižek u svojoj „Antigoni“ (Fraktura&HINK, Zagreb, 2016)?

Raspomamljenost umrljana razumskom obnagom u propkopima Antigonina roda učinila je od Žižekove knjige („Antigona“) umjesto užgana češera „poludjele glave Bakhove“ (str.44.) hladnu stijenu, „hladniju od smrti“ (str.40.). Na sestrinu primjedbu:

„Tvoja ljubav prema bratu jako je čudna,
ne prepoznajem se u njoj. Nema tu sućuti
ni topline prema ljubljenome.
Kao da ti je drago što je mrtav,
kao da si spremna uništiti ono što voliš“.

Žižekova Antigonu odgovara:

„Prava je ljubav hladna, hladnija i od smrti.
Ne čine je prevrtljivi osjećaji.
Poput stijene odbija njihovo kolebanje
i lako podnosi sve spone i pritiske“.

Razumska ugroza, obnaga, **smrt je u liku razuma** kojoj je jedini cilj učiniti i prirodu i boga i čovjeka što mrtvijima, što nevidnijima. Kada „razumnik“ poput Žižeka kolonizira antičko „dramsko kopno“, već je isuviše lijen i samoživ, nemisaon i ireligiozan, da bi u susretu s Grcima osjetio išta od iskonskih moći života i čudesne snage te zemlje prožete pjevom pjesnika i izvornom njegovom bogova. Za njega je naša krajnja stvarnost „kaos kojim ni bogovi ne mogu upravljati“ (str. 37.). „Život je naš razbijena posuda, krhotine su njezine razasute“ (str. 37.). I premda je čovjek nešto „začudno i demonsko“ (str.73.) i dijeli „sudbinu polubogova“ (str.57.), njemu uistinu „nema mjesta ni među živima ni među mrtvima, već tek u sablasnome međuprostoru gdje prebivaju čudovišta“ (str.79.). Razumnika (poput Žižeka) „ludim čini upravo njegovo umovanje“ (str.65.): „suprotstavljajući se Bakhovu ludilu, vlastito ludilo naglašava“ (str.65.). Jer nije Antigonu po svojem imenu puko „nesavitljiva“ (str.24.), pa niti „ona koja se protivi majčinstvu“ (str.24.), nego je AUTADELFOS (Sofoklo, Antigonu, stih 1.), „ista po maternici“ (DELFIYS) ne samo s Ismenom, Eteoklom i Polinikom, već i s Edipom. Edip je otac koji je ujedno brat (ADELFOS). Antigonu je usuprot (ANTI) tome poistovjećenju roditelja i rođenoga u rađanju (GONE) kao vinovništvu. Upravo čežnja za nevinošću kao ne-uskraćenošću (A-LETHE-IA) očinstva koja se kroz istotu nje i Edipa po maternici (DELFIYS) uskraćuje (LETHE), ono je što „ju“ čini tragičnom heroinom.

No svo zlo s tim. Žižekova „Antigonu“ ionako nema ambiciju biti umjetničko djelo, tj. iznošenje na vidjelo majčinstva (čežnja za nevinošću) u svemu zbivanju. Ona je puko razumska, „etičko-politička vježba“ (str.33.) ili strože: „**običajno-združni uvježbaj u nevidu Hada**“.

V. Polis kao obrnuto kazalište

Iskonjenjem singularnoga bića kroz horizont dodiruje nas Iskon. Taj dodir je POLIS! Zidine POLISA su Zakon (NOMOS) kao Skona (NOUS, duh) od Iskona (ARHE) i Kona (LOGOS). Zato se narod „za zakon treba

boriti kano za zidine“ (MAHESTHAI HRE TON DEMON HYPER TOU NOMOU HOKOSPER TEIHEOS, Heraklit, frag. 53). Zidine kao kaos ljubavi (AGAPE) zakriljuje eteričnu vjetrometinu **AGORE** na kojoj se zbiva erotički **AGON** kao ljubav (EROS) kaosa.

EROS, naime, stoji za element „zemlje“. Ako su zidine vatreni element, AGAPE, onda je središnji element POLISA, element „zemlje“. Što to znači? Umjesto majčinstva **MATERIAE PRIMAE** vatreneoga elementa, ovim obratom vatre u zemlju, u kojemu vatra zakriljuje sva bića umjesto zemlje, umjesto „majke zemlje“, zemlja postaje singularno „tlo“, postaje „oslonac“ singularnosti bića, postaje „hrid“ (LAAS) u istovjetnosti s narodom (LAOS) što omogućuje POLIS kao LAUSIJ (RAGUSA), kao singularnu republiku (Dubrovnik).

Erotičnost takva singulariteta očituje se ponajprije u „ljubavi kaosa“, u ljubavi „zidina“ kao „zakona“ (NOMOS) koji omogućuje „**autonomiju**“ ukoliko TO AUTO, ono isto, nije izolacija i suprotstavljenost „onome drugome“ (TO HETERON) kao „vanjskome“ nego se isprepliće s njime kroz vodeni element „trgovine“ u kojoj „trg“ (AGORA) postaje „tekućim“. Vlastitost „trga“ dijeli se s drugima kroz „trgovinu“. To znači: hrid (element zemlje) se širi prema van kroz otvaranje za ono van POLISA, ali se pritom zadržava mjera kroz čuvanje istovjetnosti hridi (LAAS) i naroda (LAOS).

POLIS je obrnuto kazalište. Vatreni element zidina čuva ujednost, a ne zemljani! Kor (zračni element u kazalištu) preuzima na sebe ulogu „trgovaca“ u vodenome elementu., a publika (koja je u kazalištu vodeni element) postaju „poklisari“, diplomacija, u zračnome elementu. Oni „glume“ kor i prikazuju POLIS kao „siromašan“, „jadan“ služeći se komičkim gestama kuknjave (kad je u pitanju nekršćanski vladar sultan), a tragičkim gestama hrabrih žrtvi u obrani kršćanstva (kad je u pitanju Europa).

Kazalište kao obrnuti POLIS služi za čišćenje vatrom unutar POLISA. Ne izvanjski, nego iznutra, POLIS se čisti kroz kazalište. ORHESTRA je vremeno-prostorna (tj. izvanjska) sve dok kroz glumca ne izbije singularitet. Glumčevo MIMESIS PRAKSEOS (nasljedovanje činidbe) je pritom sklop, onevinjeni četverovinovnički sklop, oslobađanje singulariteta kroz onevinjenje vinovnikâ. Tada se zbiva katarza, čišćenje vatrom unutar POLISA. Tjeskoba, stiješnjenost (FOBOS) glumca u ORHESTRI se poništava kroz sućut, kroz sažaljenje (ELEOS) publike i strah pred singularitetom preobražava se u neustrašivost. Svaki fenomen unutar POLISA postaje, u tome izvornome smislu, teatralan.

Zato je Dubrovnik grad-teatar! Ali nažalost²¹, u prilikama našega **hoda u Had**, nama današnjima, čini se, samo „mrtvački teatar“²².

²¹ A. Nodilo, *Cjelov za ljepotu*, Laus, Dubrovnik, 1988, str. 44.

²² Calderon de la Barca, *Život je san*, (čin III, peta scena).

6. U Hadu širom, bez staze, puta, ježurka Mislav povazdan luta

Nagost indijskih „nagih mudraca“, gymnosofista, kako je još uvidio skeptik Pyron na pohodu s Aleksandrom Velikim, nije u goloti tijela, nego u svlačenju sa sebe svega prirodnoga, ljudskoga i božanskoga ne bi li se u plamtećoj jednoći singularna bića, na vatrenoj elementarnoj razini, oslobodili vinovništva i onevinili u djevičanstvu Iskona kao Slobode slobodne od tetrakauzalne (četverovinovničke) slobodnosti²³ erotska kontinuuma. To hyperontološko mjesto je bezmjesno (ATOPOS TOPOS) ili neumjesno mjesto u kojemu je paradoksalno, ali i paranoetički smještena klica filozofije. Paranoetički u tome smislu da je vatrena razina duha (NOOS, NOUS) samo naizgled CAUSA MATERIALIS, iskonsko vinovničko majčinstvo (MATERIA) u svemu zbivanju, a zapravo je nevinost iskonskoga bivanja.

Tim više začuđuje svako imenovanje mudraca, primjerice Parmenida, „začetnikom ontologije, središnje discipline metafizike, odnosno klasične zapadne prve filozofije²⁴“, koji je u svojem izlaganju „istinitoga uvjerenja (PISTIS ALETHES) slijedio neka logička načela, načela misaone nužde (ANANKE, HREON), načelo istovjetnosti, načelo neproturječnosti, načela dakle koja su u oprjeci s nadahnutim paradoksalnim i dijalektičkim načinom izlaganja u Anaximandra ili Herakleita, njegovih prethodnika²⁵“. Ta ontologija odgovara elementu „zemlji“, tj. svršnome vinovniku (CAUSA FINALIS), a ne majčinskome vinovniku (CAUSA MATERIALIS) jer za Aristotela svrha (TELOS) bijaše ono najbolje (ARISTON). Stoga Mislav, umjesto da slijedi naputak „nagih mudraca“ i uroni u „nagost“ neumjesna mjesta (ATOPOS TOPOS), ide u potpuno suprotnom smjeru²⁶ i skriva mudraca ispod prirodne, ljudske i božanske ontičke „odjeće“.

Tako primjerice kada govori o vatrenoj elementarnoj razini kod Parmenida kaže: „Vatreni vijenci ili pojasi mogli bi biti: jedan pod zemljom i drugi pod nebesima, a gornji vijenci ispunjeni noću mogli bi biti: površina zemlje i čvrsti nebeski svod. U sredini između dvaju zemaljskih i dvaju nebeskih vijenaca, tj. između površine zemlje i vijenca pod nebesima, moglo bi se kretati Sunce. Tu bi boravila i boginja²⁷“. Ovakav dojam **pâda u hadsku deskriptivnu ontiku** pojačava poredba s staroindijskim upanišadama: „Vidjet ćemo da i usporednica iz Kaušītaki-upanišadi upućuje na put duše kolima u nebo nakon smrti. Što to govori o Parmenidovu putu do boginje? Tko je ta boginja? Ona je DIKE, „Pravda“, no etimološki i Pravac, Smjer koji se kaže/pokazuje, grč. DEIK-NY-TAI. Na staroindoa-

²³ Logosni oganj kao EROS (govoreno grčki), kao Crni Mjesec (govoreno hebrejski), kao „razluka“ (govoreno postmoderno).

²⁴ Mislav Ježić, *Hellada i Indija*, Hrvatsko filozofsko društvo i Školska knjiga, Zagreb, 2016, str. 63.

²⁵ *ibid.* str. 63.

²⁶ Kao uostalom i čitavo Hrvatsko filozofsko društvo koje bi se zbog toga trebalo zvati Hrvatsko sofističko društvo, a Filozofski fakultet (u strogome smislu) bi se trebao zvati Sofistički fakultet.

²⁷ *Hellada i Indija*, str. 65. – 66.

rijskom taj glagol glasi diš-ya-te, a imenica, vedski, diši, poslijevedski, diša f. (posve podudarno s DIKE), znači „smjer“. Prvi i glavni je smjer istok, slijede (dok se obredno čovjek okreće nadesno) jug, zapad i sjever. Moglo bi se reći da je istok „Pravac“ iz kojega dolaze Zora, Sunce i dan²⁸.

Tako odjevenima u ontičku hadsku odjeću i zhubanima u kozmičku špilju zaborava (LETHE) demijurg „svijeta“ (sjena) još se samo pričinja „tesarom što je ošestario svemir²⁹“ kako Mislav paragnoseološki parafrazira Platonova „Timaija“: „stoga ga ošestaruje (pomoću klina na užetu kojim su tesari pravili krug ili pomoću tokarske klupe – TORNOS) zaokruženo, kugloliko³⁰“.

Zar je onda čudno što „Smrt je Zemlja³¹“, a Podzemlje naš „život“? Doduše, neznanje je kada neko „misli da ikoga može ubiti³²“ jer duša je besmrtna, ali neznanje je i dušu kao sjenu u Hadu držati za „besmrtnu“. Tà ona je tu mrtva da mrtvija ne može BITI, i ne bi li ju se oživjelo treba je napojiti „krvlju“, ali ta „krv“ kao nevinost majčinskoga vinovnika, čini se, po svemu je „neindoeurovska“ jer je „Europa“, pa i „Indoeuropa“ još uvijek za nas bezdušno, u Hadu usmrćeno i zamrlo, „društvo mrtvih pjesnika“.

VII. *Nojev Nevid vida snoja*

Jedna od popratnih poputbina **hoda u Had** je „tjeskoba od duhovne smrti u profesionalizmu učenosti³³“. Iako je u knjizi to naznaka za stiješnost duše Gershoma Scholema, ona bi se mogla proširiti na sve hodočasnike u Had, kakvi su zacijelo židovski pisci o kojima piše Snaj, i na koncu, odvažimo se reći, iako to ne znamo, i svi mi „učeni“ novovjeki ljudi. Ti židovski pisci (G. Scholem, E. Auerbach, F. Werfel, L. Šestov, J. Derrida, F. Kafka) po Snaju čine „udruženje razmatranih³⁴“. To je mig: uronjeni su u „drugost“! „Židov je za kršćansku Europu - drugi³⁵“. Čak štoviše, uronjeni su u drugost „drugoga svijeta“, u Had (Nevid). Kako se može „razmotriti“, tj. motriti, vidjeti nekoga u Nevidu? Poput noja i sam u tjeskobi gurnuti glavu u Nevid i obnevidjeti?

„Nevidni Vid“ nije tu, međutim, slučajan. On je tu, baš kao i „neistinista istina³⁶“ (o kojoj je u knjizi riječ u vezi s Kafkom) znamen „svijeta u otklonjenosti Boga, u ništavilu otkrivenja³⁷“. Kako je Bog mogao nestati u ništavilu? Zašto, primjerice po Scholemu, „neposredno iskustvo Boga u

²⁸ ibid. str. 69.-70.

²⁹ ibid. str. 108.

³⁰ ibid. str. 105.

³¹ ibid. str. 116.

³² ibid. str. 193.

³³ Vid Snaj, *Židovski sekstet*, Lara, Zagreb, 2016, str. 79.

³⁴ ibid. str. 7.

³⁵ ibid. str. 9.

³⁶ ibid. str. 76.

³⁷ ibid. str. 76.

današnje vrijeme više nije moguće³⁸? Je li svo naše znanje „učeno neznanje“, nevidni vid? „Pa ipak – zašto? Zbog čovjeka ili zbog Boga? Zbog znanosti koja je, potaknuta čovjekovom voljom za moć nad svijetom i samime sobom, izgnala Boga ili zbog volje Boga koji nije htio biti u nebesima³⁹“?

Odvajimo se odgovoriti ovako: voluntarizam je „neistinita istina“ novovjekovlja. Bog nema u tome smislu „volje“. „Volja“ Božja je „voljenje“, ljubav, čežnja za nevinošću (AGAPE), a „volja za moć“ kao stvar Nietzscheova protupokreta protiv nihilističkoga voluntarizma i svijeta kao Hada nije ništa „ljudsko, isuviše ljudsko“.

Pa što je onda taj „svijet“, taj Had? „Pustinja božanstva⁴⁰“ (M. Eckhart), „beždan⁴¹“? Hadski, podzemni čovjek stoji bez uporišta „u bezdanosti koja je posvuda⁴²“. Had je dakle mjesto bez mjesta (ATOPOS TOPOS) u koje je novovjekovi učeni čovjek u svojoj tjeskobi poput noja gurnuo glavu ne bi li u njemu „iznikao novi potajni život⁴³“ i na taj je način potonuo u vinovništvo (kauzalitet) koje je potpuna suprotnost „nevinosti bivanja“ (Nietzsche). Zato je potpuno pogrešno parafrazirajući Šestova reći da je „beždanost egzistencijski korelat suspenzije razumskih istina⁴⁴“. **Razum je Had!** On izjednačuje: LOGOS = AITON, RATIO = CAUSA (um = uzrok) i time, svodeći LOGOS na ANTILOGOS, u ANTILOGOSU kao inteligibilnome kauzalitetu ili vinovništvu dokida „nevinost bivanja“.

Tu ništa ne pomaže „oko vjere⁴⁵“ kao „dimenzija mišljenja⁴⁶“ kako bi u onome nemogućemu hadska obneviđenja uopće iznikla mogućnost vida. Apsolutna mogućnost kao nemoguća mogućnost još uvijek je umska, ili strože „proturočna“ (uzrok sebe same, CAUSA SUI). Zato tu ne pomaže niti, poput Derride, „odzanijekati⁴⁷“ Had. Drugo od drugoga „pra-pismo“ je Hada, a ne povratak „vida“ onkraj metafizike uma.

Za kraj dostaje, skupa sa Snojem, citirati Kafku koji ovako komentira svoj boravak u Hadu: „Ja sâm pak ne mogu živjeti dalje, jer ipak **nisam živio**, ostao sam ilovača, iz iskre nisam napravio plamen već sam je upotrijebio za iluminaciju svoga **leša**⁴⁸“.

---

³⁸ ibid. str. 77.

³⁹ ibid. str. 78.

⁴⁰ ibid. str. 209.

⁴¹ ibid. str. 71.

⁴² ibid. str. 184.

⁴³ ibid. str. 79.

⁴⁴ ibid. str. 179.

⁴⁵ ibid. str. 185.

⁴⁶ ibid. str. 185.

⁴⁷ ibid. 212.

⁴⁸ ibid. str. 302.

VIII. *Ubi nas prejaka riječ*

Intuitivni, neposredni osvrtni intencionalne svijesti (Husserl), u kojima nastaju „transcendentalni“ fenomeni, daleko su od toga da iznjedruju „epifaniju“ bića u njihovoj „takvosti⁴⁹- kakvosti“, u „punom sjaju njihove opstojnosti, ne samo kao nečega što jest, već i kao nečega što je bitno⁵⁰“. Upravo ta redukcija bitnoga na „fenomen“ onemogućuje istinske epifanije kao singularne udare duha. Fenomen nema više oslonca, stoji u praznome. Ontologijski: fenomen je u ničemu. „Egzistencija kao emenacija esencije⁵¹“, pjesnička epifanizacija određena predmeta u kojoj pjesnik uspijeva „učiniti zornim njegovo skriveno biće i riječima prizvati bitni bitak toga bića⁵²“, samo je očišćenje „predmeta“ do njegove fluidne egzistencije mogućega ničega. Riječju: „epifanija“ postaje „epitaf“. Ubi je prejaka riječ (Miljković). „Jakost“, moć te riječi u njezinu je izjednačavanju s vinovnikom: CAUSA = RATIO. Tako „riječ“ postaje „proturiječ“, LOGOS postaje ANTILOGOS. Tzv. Božje „stvaranje iz ničega“ cilja na nevinost stvaralačke riječi: sva bića su začeta nevino! Vinovnički gledano nevina riječ je „ništa“. Zato ona kao vinovnik proturiječi sebi i uništava bića kroz svoju „rasudnu jakost „ (Urteilskraft), „uzroči“ njihovu sjenovitost i potiče naše hodočašće u Had (Carstvo sjena). Sjenovitost bića je njihova „modrina“, azurna modričasta prozirnost podzemlja koja od pjesnika, kojega opsjedne, čini paloga Kerubina:

„Vječnoga azura ironična premoć
Satire, ljepota nehajna ko ruže,
Pjesnika što prokle svoj genij i nemoć,
Kroz jalovu pustoš boli kada puže.

Kotrlja se maglom, drevan, vlasno reže
Tvoju agoniju rodnu mač taj mjedni;
Kud jalovi buntom perverzним da bježe?
Opsjednut sam. Azur! Azur! Azur ledni!“
(Stéphane Mallarmé, L'Azur)

Ljepota kojom azur satire pjesnika „nehajnošću ruže“ čisto je proturječje (ANTILOGIA) kako je „ružu“ imenovao i Rilke. ANTILOGOS je ogledalo koje kroz REFLEXIO SUI izmiče u čistoću samoogledanja. To je strahotna i „jalova pustoš boli“ kojom pjesnik „puže“ dok mu ljepota kao čisto proturječje „ništi dušu“.

⁴⁹ Vlatko Pavletić, *Trenutak vječnosti (Uvođenje u poetiku epifanija)*, Školska knjiga, Zagreb, 2008, str. 9.

⁵⁰ *ibid.* str. 13.

⁵¹ *ibid.* str. 13.

⁵² *ibid.* str. 13.

„Žmirim i u bijegu ćutim da me gleda,
Ustrajnošću grižnje da mi dušu ništi
Praznu. Kamo? Gdje je plaha noć da preda
Krupu mraka za taj prezir što pjan vrišti“?

(Preveo Vladimir Gerić)

„Zaborav“, „mrak“, „magla“, „dim“, „tvar“, ništa ne pomažu. Sve je uzalud. „Azur likuje“, opsjeda. Ledenost, stravičnost podzemne modrine zrcaljene u nevidu „zri u angelusu plavom“ kao „poziv na molitvu“ čineći od pjesnika svećenika te čiste, azurno-zrcalne ljepote Nevida (Hada).

Zato i nije čudo što je, po Pavletiću, Buddha, usredočivši se na bitnost u stvarime, uvidio da „u srži stvari nema ničega osim tek same stvari, i da je srž svega – ništa, nirvana⁵³“. To, međutim, nije „nirvana“! Da bi se makar i naslutilo što bi „nirvana“ mogla „biti“, nezaobilazno se je osloboditi od „hoda u Had“ na koji nas gura fenomenologija ne bi li nam se stvari objavile u svojoj čistoj opstojnosti sjenâ. Ekvivokacija je pritom zastrašujuća. Pčinja se kao da su te „sjene“ s kojima su pjesnici srasli epifanije „u njihovoj praiskonskoj čistoći i jednostavnosti⁵⁴“, jedinstvene, samodostatne i samobitne. **One su, naprotiv, epitafna bljedoća proturočnim umom (ANTILOGOS) proizvedenih sjenâ.**

Uzmimo jedan primjer iz Prousta:

„Prozeo me neki divni užitak, nešto posebno, a da nisam znao zašto. Učas su mi životne zadaće postale ravnodušne, životni porazi nevažni, kratkoća života prividna, isto onako kao što djeluje ljubav, prožimajući me nekom dragocjenom suštinom: ili, bolje reći, ta suština nije bila u meni, **ona je bila ja**. Nisam se više osjećao prosječan, slučajan, smrtnan. Otkud li je bila ta silna radost? Naslutio sam da je vezana uz okus čaja i kolača, ali da ga kudikamo nadmašuje, i da je zacijelo **druge naravi**. Otkud potječe? Što znači? Kako da je ulovim? Otpih drugi gutljaj ali ni u njemu ne otkrih ništa više nego u prvom, a treći mi donese još manje nego drugi. Vrijeme je da stanem, čini mi se da moć napitka slabi. Jasno je da istina za kojom tragam nije u njemu nego u meni... Odlazem šalicu i **obraćam se svom umu. On mora otkriti istinu**. Ali kako? Mučna neizvjesnost, kao i svagda kad um osjeti da nije nečemu dorastao; kad je i on sav, tragač, tek **mračna zemlja** po kojoj mora tragati i u kojoj mu sva prtljaga ništa ne vrijedi. Tragati? Ne samo to nego i stvoriti. **Našao se pred nečim čega još nema, a što samo on može stvoriti, a onda obasjati svojim svjetlom**⁵⁵“.

Uz ovaj primjer odmjerimo što jasnije i sažetije: „Um“ kao ANTILOGOS POIETIKOS, stavljajući se na mjesto NOUSA POIETIKOSA, tj. INTELLECTUSA AGENSA (kako ga zvaše Toma Akvinski), u potrazi

⁵³Trenutak vječnosti, str. 30.

⁵⁴ibid. str. 31.

⁵⁵Trenutak vječnosti“, str. 49.-50.

za izgubljenim noetičkim vremenom singulariteta, proizvodi to navodno „nađeno vrijeme“ vlastitim duševnim „ubodima“ u njegovoj, zbog te sud-bonosne zamjene, hadskoj epitafnoj bljedoći.

9. Hod u Had

Pa, na koncu, kako stoji stvar s tim „hodom u Had“? On je, kao i smrt, „sricanje nevinosti⁵⁶“? Nevinost se očituje u singularnom „vidovanju“ fenomena „nazočnom“ i u Vidu i u Nevidu i u Nevidu Nevida. Pritom „Vid“ kao „majčinski uzrok“ (CAUSA MATERIALIS) čine tradicionalni elementi sa svojim odgovarajućim pod-podjelama:

VID → CAUSA MATERIALIS → vatra – agape – causa materialis
uzduh – filia – causa formalis
voda – storge – causa efficiens
zemlja – erotoeros – causa finalis

„Zemlja“ kao četvrti element „ujednost⁵⁷“ je prva tri elementa.

Što se tiče „Nevida“ kao „očinskoga uzroka“ (CAUSA FORMALIS), njega čine ti isti elementi kao svoji podzemni parnjaci: podzemna voda = okršan, podzemni uzduh = zduh, podzemna vatra = zgar: okršan – ehthra – contracausa efficiens

NEVID → CAUSA FORMALIS → zduh – neikos – contracausa formalis
zgar – misos – contracausa materialis

Kako se „vatra“ zrcali preko „zemlje“ do „zgara“, „zemlja“ je ujedno i „ujednost“ tri podzemna elementa.

I na kraju, dolazi Nevid Nevida kao „pokretački uzrok“ (CAUSA EFFICIENS) kojega čine ti isti elementi zrcaljeni još jednom u pod-podzemlju. To su podpodzemni uzduh = „loš“, podpodzemna voda = „hud“, i podpodzemna vatra = „vrag“:

loš – perifroneis – suscontracausa formalis

NEVID NEVIDA⁵⁸ → CAUSA EFFICIENS → hud – bdeligmia – suscontracausa efficiens

vrag – diable – suscontracausa materialis

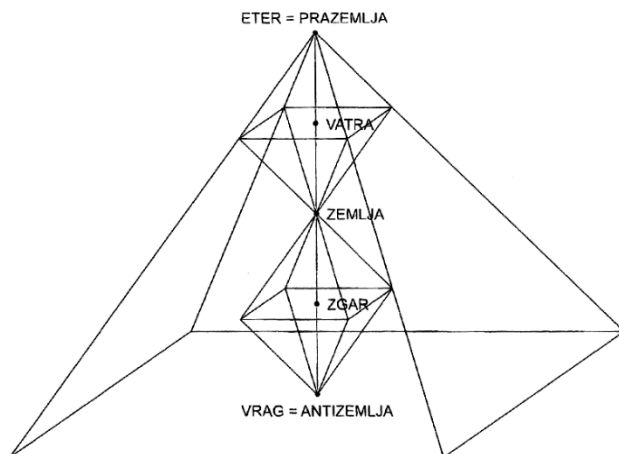
Ujednost Vida (CAUSA MATERIALIS), Nevida (CAUSA FORMA-

⁵⁶D. Velnić, *Dno je uvijek dublje*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2016, str. 252.

⁵⁷Analogno-homologi slog

⁵⁸I dok je u Vidu riječ o ljubavi (AGAPE, FILIA, STORGE, EROTOEROS), a u Nevidu o mržnji (EHTHRA, NEIKOS, MISOS) jer je svako određenje negacija (OMNIS DETERMINATIO EST NEGATIO), u Nevidu Nevida riječ je o „preziru“ (PERIFRONEIS), „gnušanju ili gađenju“ (BDELIGMIA) i raz-bačajnom (DIA-BOLE) od-pad-ništvu. U preziru se „pounutruje“ mržnja i usmjerava prema „sebi“. Pritom je nezaobilazno duhom nazrijeti ono „jesno“ u preziru. Jer, kako govoraše Nietzsche, ono što se prezire (verachten), to se poštuje (achten). To „jesno“ u preziru pretpostavka je „probudjenja“ i pravoga puta (onkraj nihilizma), bio to prezir spram „platonizma“ (kao kod samoga Nietzschea) ili „gađenje“ spram prijanjanja uz kotač „rađanja i umiranja“, uz „svijet bola“ (kao primjerice u „budizmu“), čemu slijedi krajnje od-pad-ništvu od cjeline „pada“ (CAUSA), od cjeline vinovništva (kausalitet) kroz koje otpadništvo se, kao kroz borbu između iskonskoga sebedarivanja i sebeuskraćivanja, konačno **onevinjuje** CAUSA FINALIS (svršni vinovnik).

LIS) i Nevada Nevada (CAUSA EFFICIENS) je, dakako, CAUSA FINALIS kao „zemlja“ jer se „vatra“ zrcali“ u „zemlji“, a „zemlja“ u „vragu“, ali sada kao rezultat „susreta“ prazemlje (eter), zemlje i protuzemlje (vrag) koje čine „piramidu boga Sunca⁵⁹“.

Pa sročimo „nevinost“! Kao prvo, bića nisu u „prostoru“. „Prostor“ je „bitak sâm“ kao Sloboda. Sloboda se može naseliti u nekome „tu“ (noetičko „vrijeme“) što je onda ETHOS, zavičaj Slobode. **Etički gledano to je „tu-bitak“ kao čovjek. „Prostor“ čovjekuje u noetičkome vremenu kao zavičaj „Slobode“.** U taj „prostor“ koji čovjekuje nadiru bića udara duha (NOUS POIETIKOS) kao u POLIS, jer je POLIS moguća zajednica svih bića, ne samo ljudi. Zidine POLISA su „duhovni bedemi“, bedemi vatrene elementarne razine. Zato se u POLIS može ući samo kroz udar duha (NOUS = PYR = DUH = VATRA). Taj udar duha očituje se kao biće (suće, jestvuće), kao SINGULARIA TANTUM, kao jedincati singularitet. Tu-bitak taj udar „kaosa ljubavi“ (HO HAOS HO AGAPETOS) prihvaća kao „ljubav kaosa“ (HO HAODES EROS). Zašto? Zato što je prihvaćanje duha zahvaćanje u četverovinovničku sveudiljnost (tetrakauzalni kontinuum), tj. život kao „zbilja (ENERGEIA) duha“ ozbiljuje se kroz vinovništvo. Uzrok, pad (CAUSA) u (EN) djelo (ERGON) bića čini shvatljivima, uhvatljivima „rukom“ duše. Bića su za dušu predručno-priručna (kako govoraše Heidegger), ili strože, zaručna, uručljiva u svojoj ljepoti jedino vinovnički. Drugim riječima, vinovništvo pripada u „sricanje“ nevinosti kao „odricanje“ nevinosti (**dakako, na tu-bitku je da to vinovništvo kroz borbu između dobra i zla, istine i neistine, ljubavi i mržnje, sebedarivanja i sebeuskraćivanja onevini!**).

59 A. Nodilo, *Praskočistje*, ARL, Dubrovnik, str. 56.-60.

Kako se ta uručljivost u ljepoti zbiva? Stephen u Joyceovoj „Mladosti umjetnika“ to objašnjava prijatelju Lynchu ovako: „Da bi vidio ovu košaru – reče Stephen – tvoj duh prvo luči košaru od svega drugoga vidljivoga svemira koji nije košara. Prva faza aprehenzije jest da se stanovita granica povuče oko predmeta koji se promatra. Neke estetske slike ukazuju nam se ili u prostoru (čovjeka kao POLISA⁶⁰) ili u vremenu (čovjeka kao POLISA). Ono što se čuje, pojavljuje se u vremenu, a ono što se vidi, pojavljuje se u prostoru. Estetska se slika, bila ona vremenska ili prostorna, prvo doživljava kao nešto samo sobom ograničeno i samo u sebi sadržano, a za njom je neizmjerena pozadina prostora i vremena koji nisu ta slika. Gledaš je kao **jednu** stvar. To je INTEGRITAS⁶¹... Zatim ideš od točke do točke, vode te njezine linije; ti je vidiš sasvim u ravnoteži unutar njezinih granica; osjećaš ritam njezine strukture. Drugim riječima: za sintezom neposredne percepcije odmah slijedi analiza aprehenzije. Kad si najprije osjetio da je to **jedna** stvar, onda osjećaš da je to **stvar**. Ti to gledaš kao kompleks, mnogostruk, djeljiv, rastavljiv, sastavljen od svojih dijelova, kao rezultat njegovih dijelova i njihova zbroja, kao harmonično. To je CONSONANTIA⁶²... Kad si košaru shvatio kao **jednu** stvar i shodno njezinome obliku, analizirao je i shvatio kao **stvar**, onda je to logično i estetski jedino dopuštena sinteza. Vidiš da je to ona stvar koja jest i nikakva druga. To je CLARITAS⁶³, tj. skolastička QUIDDITAS, **bitnost** stvari. To najviše svojstvo umjetnik osjeća tek onda kad je estetsku sliku koncipirao u svojoj imaginaciji. Stanje duha u tome tajanstvenome času Shelly je lijepo prisposobio s ugljenom koji se gasi⁶⁴, a Galvani sa začaranošću srca⁶⁵“.

Po predaji⁶⁶, dakle, AD PULCHRITUDINEM TRIA REQUIRUNTUR (za ljepotu „išče“ se troje): INTEGRITAS, CONSONANTIA ET CLARITAS (netaknutost, suglasje i jasnoća)! INTEGRITAS, „netaknutost“, odijeljivanje je stvari od ostaloga vidljivoga, i uočavanje baš te „jedne stvari“ kroz njezin „oblik“, formu. No to je ontička razina gledanja. Za „netaknutost“ se istom treba izboriti. „Netaknutost“ nije lučenje unutrašnjega i vanjskoga. Takva „netaknutost“ je različitost koju proizvodi odjeliti EGO, relativno „ništa“ koje ništi „istost“ unutrašnjega i vanjskoga. Tek netaknutost od EGA omogućila bi otvorenost za ujednost s formom. Ta otvorenost singularni je sadržaj, singularni „udar“, taknutost singularitetom. Netaknutost je kontinuum, sveudiljnost. Taknutost je diskon-

⁶⁰Dodao Antun Nodilo

⁶¹Netaknutost – ona odgovara „majčinskome“ uzroku (CAUSA MATERIALIS), tj. elementarnoj razini vatre.

⁶²Suglasje – ono odgovara „očinskome“ uzroku (CAUSA FORMALIS), tj. elementarnoj razini uzduha.

⁶³Jasnoća – ona odgovara „pokretačkome“ uzroku (CAUSA EFFICIENS), tj. elementarnoj razini vode.

⁶⁴Voda gasi vatra.

⁶⁵Citirano i ponešto skraćeno iz knjige *Trenutak vječnosti* Vlatka Pavletića, Školska knjiga, Zagreb, 2008, str. 42. – 43.

⁶⁶Preko Tome Akvinskoga.

tinuum, razudiljnost, ali ne ona proizvedena intelektom, tj. kogitacijom EGA, nego prodorom eteričkih pratekućina (ALETHEIA i LETHE). Ta taknutost je „udar“, a ne „ubod“ intelekta koji je preduvjet „distinkcije“, razbodne različitosti.

„Udar“ je „sama stvar“, singularni sadržaj kojega sudrži forma. Bez mjere otvorenosti umjeruje se „zatvorenošću“ formom što omogućuje CONSONANTIA-u, suglasje kao ujednost materije i forme, jedincatost, unikatnost u jasnoći (CLARITAS) „oka Božjega“ koje uočava „samu stvar“ u njezinu nicanju (FYSIS), u njezinoj naravi (NATURA). Udar singulariteta očituje se kao „rast“, nicanje, narav. U tome rastu blijedi eterična „taknutost“ stvari jer „**kretanje**“ stvari prema **svrsi**“ koje čuva ujednost **materije i forme** (TETRAKAUZALNI SKLOP) uzrokuje poništenje iskonske razudiljnosti do vinovničke sveudiljnosti.

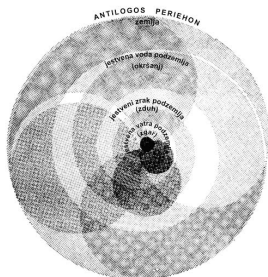
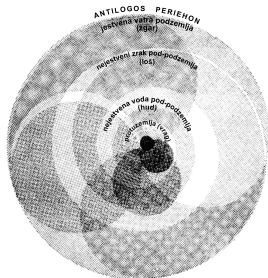
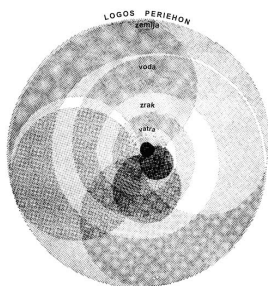
Što je u tome surječju ljepota? Napetost između singulariteta i tetrakauzaliteta? Poništenjem iskonske razudiljnosti jedincato biće (ENS UNICUM SIVE SUBSTANTIA PRIMA) postaje „stvarsâma“ (CLARITAS SIVE SPLENDOR QUIDDITATIS), te „stvar“ (CONSONANTIA MATERIAE ET FORMAE) i „jedinstvena stvar“ (INTEGRITAS). Što je i je li „išta“ sačuvano tu od jedincatosti koja bi stvar učinila lijepom? Je li ljepota SPLENDOR QUIDDITATIS (sjaj štostva)? Možda za estetiku jest, ali nama „Hyperborejcima“ SPLENDOR VERITATIS (sjaj istine) znači „mješavinu“ eteričnih pratekućina (ALETHEIA i LETHE) koja kroz udar singulariteta ispunja „čâšu“ bića. SUBSTANTIA PRIMA (prva sućina, prvo jestvo) kao SUBSTANTIA SEPARATA (odvojena sućina, odvojeno jestvo) nije ALIQUID ANIMAE, nešto „duševno“ i utoliko nešto ne-eterično, bez-duhovno. Ljepota je taknutost iskonskim singularitetom kao udarom duha (NOUS POIETIKOS, INTELLECTUS AGENS), a ne ubod ANTILOGOSA POIETIKOSA, kojega onda krivo zovemo „intelektom“.

Navodni „intelekt“ otkriva zahvaćanjem u tetrakauzalni kontinuum? Otkriva skrivanje singulariteta. Bez singularnosti, bez jedincata sadržaja, bića su tek sablasni proizvodi „duha“, tj. proizvodi „uma“ kao ANTILOGOSA koji ih „osjenjuje“. Ljepota prvosućinskih bića je neuhvatljiva za logičko i logosno „mišljenje“. Samo mišljenje kao „iskonska ruka“, duša čovjekova kao svoja vlastita „ruka“ koja skrušeno pušta natrag u sveudiljnost neuhvatljivu ljepotu jedincatih bića, otvara Iskon u njegovoj ljepoti za uhvatljivost, što je prošnja duše ljudske kao iskonske „ruke“. **Sveudiljnost je prošnja singulariteta da onaj od koga prosi ne bude „sebičan“, tj. da oprosti iskonsku prošnju poradi neutajivosti sjaja istine (SPLENDOR VERITATIS).**

„Prostoru“, Iskonu kao Slobodi odgovara eter (AITHER). On je bezbojan. Boja se javlja tek sa životonosnom potrebom Iskona da se daruje. Zato se na grčkom boja kaže HROMA, a potreba HREMA, s čime je srodno i HRIMA, mast, ulje. U latinskome COLOR stoji i za „boju“ i za „mast“. Ta iskonska potreba (HREMA) obojuje (HRA = HRIEI) Iskon u crveno. To je „moment“ duha kojemu odgovara „vatra“. Bezbojnost etera ne da se

više povratiti dok se „most“ duginih boja ne prijeđe. No povraćena bezbojnost Iskona je crna „ne-boja“, tama „protuzemlje“ koja je krizno vezana uz tamu praneba. Kada se kroz tamu probija svjetlo, ono se obojuje „crveno“. Sveudiljnost je tama praneba, erotička tama na kojoj bljeskaju obojeni proboji iskonskoga singulariteta. Ti proboji su „dušorodni“, psihogonični. „Duša“ je krv slobode koja struji ispod kože sveudiljnosti. „Boja“ je riječ turskoga podrijetla koja svojim korijenom značenuje „krv“. Utoliko je „bojanje“ slikanje iskonskom krvlju.

Treće oko drži „vatru“ u središtu sveudiljna površja eterične SFERE u kojemu se izmjenjuju „nadzemna vatra“, „zgar“ (podzemna vatra) i „vrag“ (pod-podzemna vatra).

Budno držanje pušta „crveno“ (vatra) potonuti do „crnoga“ (vrag), a da ih ne suprotstavlja nego ih poistovjećuje (usredištjuje) preko bezbojnosti pred-udara singulariteta. Budnost je otvorenost za udar singulariteta. Udar pravi „rascijep“, „ranu“ sveudiljnosti (CORRUPTIO CONTINUI) koja se obojuje od crvene do crne boje. **Predudar je bezbojan!** On je singularna otvorenost. Kada udari singularitet to je udar duha koji je dušorodan u smislu budnosti. Budnost duše je držati rascijep bez obzira na vrstu boje. Utoliko je ne samo dušorodan (psihogoničan, crvena boja), nego i svjetorodan (kozmogoničan, narančasta boja) i bogorodan (teogoničan, žuta boja) i bičorodan (ontogoničan, zelena boja).

Ono dušorodno je viđenje fenomena kao singularnih. Fenomeni nisu „predmeti“, tzv. „drugci“. **Oni su „jedinci“!** Unikatnost fenomena dar je budne duše ili: singularitet čini dušu budnom, tj. otvorenom za udare duha koji su singularno viđeni fenomeni.

Kada se treće oko zatvori „vide se“ tek „drugci“. „Istac“ je tu EGO kao „narcis“, izvor „narkoze“ kojemu se boje pričinjaju kao njegove „postavke“: „Ja“ (EGO) je „rascijep“, **intelektualna korupcija kontinuuma**, umjesto da je „rascijep“ posljedica budnosti kao singularne otvorenosti duše, usljedak predudarne otvorenosti za udar iskonskoga singulariteta.

Singularno „vidovanje“ fenomena kao budno držanje rascijepa obuhvaća i vid (crvena, narančasta, žuta, zelena boja) i nevid (plava, modra, ljubičasta boja) i nevid nevida (tamnoljubičasta, zgasloljubičasta, crna ne-boja). Nevid nije „apatija“, izostanak udara duha (NOUS), nego istinski nevid, budno očuvanje rascijepa sveudiljnosti, **singularno krvarenje kontinuuma u fenomenima**.

Otkud onda promjena boja? Od čežnje za bezbojnošću, od predudarne otvorenosti duše koja se udarom duha obojuje i njegujući ranu, PATHOS vlastite pogođenosti duhom, tone do ne-boje nevida nevida da bi, držeći vatru u središtu, bilo nadzemnu, bilo podzemnu ili pod-podzemnu, kroz čežnju za bezbojnošću očuvala vlastitu budnost i time jedincatost fenomena.

Uzmimo sada brdo „Srđ“ ponad Dubrovnika kao jedincati fenomen. Kao zvedromudrenik, sveti Ilar (HILARION) prevrednovao je ono „ništiti“ zmijskoga jezika u „iskoniti“ sveudiljnosti eterične vedrine (HILARITAS). Ta vedrina oproštenost je od svega. Tko joj se prikloni, sve mu je oprošteno. Priklanjanje iskonskoj vedrini pretpostavlja, međutim, mjesto u našoj duši na kojemu bi se mogao zbiti susret „neba“ i „zemlje“, a ono je svojevrsno „brdo“, „brijeg“, „gora“, „planina“, u ovome slučaju to je Srđ, nazvan po svetome Sergiusu, učeniku svetoga Ilara. Ali, u strahu od smrti kao zla, predmnijevajući da je život nešto dobro, slijepi smo za, i smrtnome životu i besmrtnoj smrti onostrani, život besmrtnika. Tek kada odbacimo zemni strah od sebe otvaramo se, božanskom žudnjom raspaljena srca, svojoj smrtnosti usprkos, za besmrtnost. Srđ tada postaje cilj uspeća, onih među nama zadivljenih uzvišenošću i visokorodnošću.

Elementarno gledano, Srđ je kao „planina sunca“ ENEADA. Da bi se uspeli „Jakovljevim ljestvama“ od zemlje do neba i doživjeli alkemiju pre-

tvorbe elemenata od olova do zlata kao kovine sunašnje i tako ujedno promijenili svoj kov, iskovali se do plemenitosti visokorodnih, nezaobilazno je uočiti: SYNSTOIHIA EST EXPLICATIO TRINITATIS (Suiskonje, tj. elementarni niz, izvijanje je trojstva). Elementarni niz, niz prvicâ, iskonjâ (STOIHEION), zapravo je niz trećicâ (TRINITATUM). ENEADA je „pravo“ trojstvo, trostruko trojstvo, a bit trojstva je ALETHEIA, istina, neuskraćenost, neutaja iskonske vedrine (HILARITAS). Tako je Srđ neuskraćeni, neutajni Ilar. Kroz Srđ Ilar samoga sebe ne taji, ne uskraćuje. Ali, neutaja neutaje, HE ALETHEIA TES

ALETHEIAS, vedrina vedrine, HILARITAS HILARITATIS, prostor prostora, ima li to smisla? Ima! Takvi izrazi naznačavaju prostorni pomak po vertikalni elemenata. Taj pomak vezan je uz vanjski i unutrašnji horizont elemenata i uvijek je erotičan, u smislu logosno ognjen, vatreno-logosan. Svaki element donosi svoju erotiku u „bitak“.

Erotika vatre kao kaosa (HAOS) ljubavi (AGAPE) iznosi „proplamsaj“ kao njezin vanjski horizont koji gaseći EROS (kao „ljubav kaosa“) gasne do „zgasnuća“ (unutrašnji horizont). Razlika unutrašnjega i vanjskoga horizonta utoliko je erotička. Erotika uzduha krije se u cjelovu ljuvenome (TO FILEMA AGAPES), jer ljubeći „kaos“ (NOUS=HAOS=AGAPE=PYR) „kovitlac“ kao vanjski horizont (uzduha) prelazi u „utihu“ unutrašnjega horizonta. EROS kao ono „uz“ u „uz-duhu“ utišava se u „duhu“. Sadašnjost koja je budućonosna ima karakter silencija. Voda također gasi EROS. Zato je silencijo morske pučine tako impresivan. Granica kao „tokostoj“ (unutrašnji horizont vode, za razliku od „toka“ kao vanjskoga), međutim, bez uvida u iskonsku bezgraničnost Erosa, jača zatvorenost za slobodu otvorenosti, za „glagolsku“ dinamiku slobode bezgraničja, pa u prvi plan sve više dolazi zatvorenost za gibanje, ukočenost. Što se tiče zemlje, EROS gaseći sama sebe okriljuje sve što jest do „lakoće“ rasta (unutrašnji horizont „zemlje“, za razliku od „težine“ kao vanjskoga horizonta).

Podzemna voda, okršan, pak, glede glagolske dinamike odgovara disjunktivu. Zemlja se krši, raspřeže „nagrizanjem“ disjunktiva na jestvâ (OUSIA). Ono što je tako skršio Jupiterov grom uskraćuje se u podzemnim vodama okršnja i izmiče u plave dubine Nevida. Marsovo lice žuta sunca i sunčevih voda sudara se s plavim Jupiterovim strujama Podzemlja koje sve koč u supstancijalnu prošlost, u ukočenost „mumije“ i oslobađa ih za „bilost“ za živu prošlost. Zato je vanjski horizont okršnja „ukočenost“, „ukliještenost“ (poput ukliještenosti vodâ arteških bunara), a unutrašnji „protočnost“. Gašenje EROSA podzemnom vodom očito ima suprotni učinak od njegovoga gašenja nadzemnom vodom.

Podzemni uzduh, zduh, glede glagolske dinamike, odgovara inoptativu za kojega je svaka svjetlost „nepoželjna“. I dok narančasta, kao boja nadzemna uzduha, ima u sebi „grč lunarne volje“, modra, boja podzemnoga uzduha, nosi u sebi veneričnu ležernost zračnoga oceana Podzemlja. Njegova hlapljivost, vodnjikavost, fluidnost što se otkriva u prvotnom značenju modrine („modar“ dolazi od „mokar“), je ona zduhovna vlaga koja zdušno

napaja na jutarnjoj rumeni praskozorja zamirućega Svjetlonošu oslobađajući ga tako uistinu od žeđi za životom i svjetlošću. Vanjski horizont zduha tako je „zamrlost“, a unutrašnji „raspirenost“, zdušnost. Mrtvu, zamrlu sadašnjost, koja odgovara podzemnome uzduhu, oživljava podzemna vatra jer ljubičasti sumrak Venerinu ljepotu ističe ponajviše. Ljubičastoj boji (boji podzemne vatre) odgovara samoglasnik OMEGA, veliko „o“, čija se veličina očituje u prisnosti s čudom „bezglasna“ divljenja koju dijeli s početnim ALFA (koje odgovara crvenoj, rumenoj boji). Nadzemna i podzemna vatra, tj. crvena i ljubičasta boja čine početak i dočetak mosta duginih boja. Duhovna vatra sebedarivanja Iskona je „ljubav“ (AGAPE), zato se po bliskosti s njom sedma boja i zove „ljubičasta“. Ljubav je u ljubičastoj boji poniznost, skrušenost. Zato je vanjski horizont podzemne vatre, tj. zgara, zgaslost njegova, „garevina“, „uzgarje“, a unutrašnji „raz-žarenost“. Bliskost podzemne i nadzemne vatre kroz ljubav ono je što mrtvu budućnost (koja odgovara podzemnoj vatri) uskrisuje do žive (budućnosti). „Gorštaci“, oni su među ljudima koji, poput „brda“ Srđ, izrastaju velebni i veledušni te su u stanju povezati odnose ljudi s božanskom tamom Podzemlja i svetom svjetlošću Nadzemlja kao obitavalištem nebesnika.

Pod-podzemnome zraku, „lošu“, odgovara tamnoljubičasta boja. Vladalački nalog inimperativa koji se očituje u iskazu: „Neka bude tmina (SKOTEINOTES)“ kroz „raz-žarivanje“ ANTEROSA čini suprotno, čini da bude svjetlost, ali svjetlost ublažena do „svanuća“, do „svitanja“ koje je „uzduh“, „loš“ kao pod-podzemni „uzduh“. To „svanuće“ nije, međutim, „izvorni zor“ kao „nadzemni uzduh“. Valja nam uroniti u vatrenu noć. Uron ide preko pod-podzemlja loša (OGDOADA), hûda (ENEADA) i „vraga“ (DEKADA). Svjetlost pod-podzemnoga svanuća jezično se očituje kao „glagol“. On je odmetnuti „podmet“, desupstancijalizirana supstancija (onejestveno jestvo). Posebnost glagola kao odmetnutoga podmeta sastoji se u „raz-složju“ jer „slog“ odgovara „nadzemnome uzduhu“. Slogovi u rasložju gube podmetnost, ali ne u smjeru vatre, tj. oslovljenih glasova, nego u smjeru „glasnih slovâ“ „imenice“ koja odgovara „danu“ pod-podzemlja, tj. ENEADI. ENEADA je „planina sunca“, narastanje slovâ do imenicâ unutar imenice. „Gorštacima“ je, dakle, svako slovo „brdo Srđ“. Uronjeni u vatrenu noć rone oni u nebo nad nebesima kroz tamnoljubičastu („loš“), zgasloljubičastu („hud“) i crnu („vrag“) boju Pod-podzemlja.

Vanjski horizont „loša“ odgovara rasložju kao razuzdušju pa ga je ponajbolje imenovati „zrakostojem“ (AEROSTAT), dok mu je unutrašnji horizont „prôpuh“! Vanjski horizont hûda kao pod-podzemne vode je „sušnjak“, jer slovo kao imenica unutar imenice strši poput gologa, „suhoga“ brda, poput „koplja“ koje ranjava nebo, a unutrašnji horizont mu je „povodanj“, jer ukoliko se na njemu uistinu zbude susret neba i zemlje i tako rani nebo, to omogućuje prodor eteričnih pratekućina u Podneblje kao Nadzemlje, u Podzemlje i Pod-podzemlje koje je, našim uspećem uz os svijeta, prevrednovano u Nad-neblje. Gašenjem ANTEROSA pod-podzemnom vatrom „vraga“, kojemu odgovara samoglasnik $\Omega = \omega\alpha$, α i ω poput

dvaju Zeusovih orlova zaokružuju svijet. Preko njih vražja (Ū) noć zrcali zgarnu (ω) noć, a ova preko četverstvene, zemljane (DEKADA je tetraktija) noći, vatrenu (α) noć. Zato je vanjski horizont „vraga“ „nokturno“, a unutrašnji „zažeg“ kao „osunčaj“ (vatrene) noći.

Priklanjanje iskonskoj vedrini (HILARITAS) preko manifesta „Srd je naš“ pretpostavlja, dakle, „prostornu“ alkemiju prvicâ, „uspinjanje“ uz os svijeta do neba nad nebesima, što je ujedno „silazenje“ do Podzemlja samoga Podzemlja. Svaki korak u visinu, ujedno je korak u dubinu, u bezdninu.

Uzmimo za primjer grad Dubrovnik. O vatri, zraku, vodi i zemlji već smo govorili⁶⁷. Kako je „grad“ ista indoeuropska riječ kao i „vrt“, jer je „vrt“ preko HORTUS posuđenica iz latinskoga, a HORTUS se izvodi iz indoeuropskoga „ghordhos“ od kojega je i praslavenska riječ „gordъ“, „težina“ kamena u vanjskome horizontu „zemlje“ preobražava se u „lakoću“ unutrašnjega horizonta upravo s vrtovima unutar grada kao i predgradskim vrtovima. Oni su „lakoća“ ugrađena u „težinu“ kamena. Kroz vrtove grad raste nebu ususret. Taj rast je tekući pokret. Dubrovnik je sav „izrastao“ na hridini poput kamena cvijeta koji je „zemlju“ ostavio za sobom. To je „tekući pokret“ vode prema gore kao „prošlost“. U starodubrovačkim kućama to predočuje pucal, krunište gustijerne, u prizemlju u koju se sabire kišnica. U vodi ispod pucala prebiva nebo. Nebo je tu „izvor“; vanjski horizont „toka“ vodâ tu se smiruje do „tokostoja“, pounutruje se horizont vode: rast grada sabran je u pucalu. Tekući pokret rasta predočuju i „skalini“. To je tekući pokret gore-dolje kroz labirint grada. Jednako je u kućama: htonski dio prizemlja, „špiljski“ dio obilježen voltima stremi prema gore „skalinatama“ u „kovitlac“ soba koje se kovitlaju unaokolo „salona“ podižući razinu rasta do uzdušnoga elementa. Silencijo salona „sadašnjost“ je u kojoj je mûk „prošlosti“ najživlji. Njemu odgovaraju bezbrojne tarace i trgovi grada: kovitlac, vrtlog kuća koji u središnjem trgu miruje. Preko tarace se izlazi u vrt usred kuće. U samostanima vrt je samo središte: rast je središnja stvar grada. Sloj „sadašnjosti“ stanovanja nadvisuje onaj „buduconosni“, vatreni sloj „ispod kuplja“ u kojemu se „kuha“ budućnost. U vatrenome sloju rasta luči se ono životonosno kao „hrana“ od onoga životokosnoga „gladi“. „Hrana“ je rezultat sraslosti zemlje i neba, dar čežnje zemlje za nebom, a „glad“ je jaz što ga otvara naše „ja“ između zemlje i neba svodeći ono iščekivano na ono iščeza-vajuće čineći tako „zemlju“ od „prostora vremena“ prostorom nevremena, prostorom sukoba elemenata, prostorom uvenuća i smrti. Glad „jastva“ je neutaživa jer ono ne žudi za sraslošću neba i zemlje nego za posvemašnjim puknućem te veze u raspuklinama kobi. Zato je vrlo važno da se unutrašnji horizont vatre kao „zgasnuće“ (utrnuce) shvati iz tišine neba, a ne iz „buke i bijesa“ podzemlja čijom bujicom odnesena, osula se ponuda mješavine smrti i života u puko ništa, raskalašena šaptom našega „ja“ koji se s ruba tišine sve više ušuljava u prazninu, u smrt, u ništa.

E, baš tu, u praznini, u smrti, u ničemu otpočinje put priklanjanja

⁶⁷Usporedi esej *Dubrovnik kao nebeski grad* u našoj knjizi *Tamna strana Merkurva*, ARL, Dubrovnik, 2013.

iskonskoj vedrini. „Rast“ ponajprije znači vertikalno utemeljenje. Dru- gim riječima napušta se horizontalni svijet relacija i sve se zbiva apsolut- no: grad u svojoj „s-bilji“ (zbilji) postaje nebeskom „biljkom“. Rastom se Grad oslobađa, odrješuje se (ABSOLVITUR) od „težine“, od duha težine koji naznačuje estetsku stopljenost s bezgraničnim protokom slika koja se nastanjuje u unutrašnjost školjke Grada poput ljigava sadržaja „tako da tu školjku moraju zagovarati plemenita ljuska i plemeniti ukrasi“ pročelja kuća s dvostrukim i trostrukim prozorima, portalima, polukružnim lune- tama s maštovitim grbovima, pilastri ukrašeni listovima, lisnatim orna- mentima, kamenim ukrasima u obliku češera, ograde urešene rozetama... No taj nalog duha težine: „imati ljusku i lijep prividni izgled“, Dubrovnik je uspio zauzdati, za razliku (primjerice) od Siene u Italiji, upravo gaseći EROS u elementu „zemlje“ i tako uspio stvoriti jednostavnost ukrašavanja, urastanjem dijelova i detalja u cjelinu kuća i cjelinu Grada.

Urastanje dijela u cjelinu, međutim, kao čežnja „zemlje“ za „neбом“, u plavoj boji neba ima naznačenu zamku: granica kao „tokostoj“ ukrašavanja gura u prvi plan supstancijalnost, zatvorenost za gibanje, ukočenost, oka- menjenost. Estetska stopljenost s bezgraničnim protokom slika umjesto s „krvlju“ duha ograničava se sunošajem podzemne vode „okršnja“ i ERO- TOEROSA. „Zemlja“ je „bitak“ bića, jer je „biti“ isto što i „ljuboljubiti“ (EROTOERASTHAI), pa je „podzemlje“ okršnja kršenje bitka na jestvâ, na supstancije. Jestvâ su kriške bitka, skrušenje „zemlje“ do podosjetilnoga ograničenja bezgraničnoga. Jestvo je stoga „pod-stoj“ (SUB-STANTIA), ono što stoji „pod“ (SUB) svim „osjetilnim“ bezgraničjem kao podosjetilna granica. Tako se sve okamenjuje u supstancijalnoj prošlosti, u prošlosti koja više nije, u mrtvoj ukočenosti „mumije“, i gubi se uvid u to da je izvorna živost Grada moguća jedino ako se krv duha „primiješa svim boja- ma“. Žuta boja sunca, boja nadzemne vode, na plavome nebu obojenom bojom podzemnih voda, upozorava preko napetosti para žuto-plavo na pritajeni povodanj kojim prijeti raspetost nebeskoga svoda. „Zemna osje- tilnost“ treba dakle biti spojena ne s podzemnim mnijenjem do fantastič- ne sveudiljnosti supstancijalnoga bitka nego s nadzemnim mnijenjem do s-biljske (zbiljske) sveudiljnosti „vode“ tako da Grad u svojoj s-bilji (zbilji) postane nebeskom „biljkom“. Tako se oslobađa, odrješuje se (ABSOLVI- TUR) od okamenjene prošlosti za „bilost“ kao živu prošlost. Ono što je bivalo kroz rast i u „sadašnjosti“ zračnoga elementa i dalje biva. „Prošlost“ koja je „sadašnjonosna“ ima karakter „budućnosti“, karakter vatrene krvi duha koja je time primiješana bojama Grada.

Tako Grad od „ukočenosti“ (vanjski horizont „okršnja“), od „ukli- ještenosti“ u mrtvoj prošlosti, postaje „protočan“ (unutrašnji horizont „okršnja“), sadašnjonosan. Mrtvu, „zamrlu“ (vanjski horizont „zduha“) sadašnjost Grada oživljava podzemna vatra (zgar), „raspiruje“ (unutrašnji horizont „zduha“) žeravu, jer je bliska nadzemnoj vatri kroz „ljubav“ pa joj odgovara „ljubičasta“ boja. Kroz tu bliskost duh je primiješan podzemnim bojama pa se i mrtva budućnost „uzgarja“ (vanjski horizont „zgara“), koja

odgovara podzemnoj vatri, „raz-žaruje“ (unutrašnji horizont „zgara“) do žive budućnosti. I dok je negda Veliko vijeće u vrijeme Republike bilo izričito u znaku ljubičaste boje, sebežrtvovanjem pojedinca, kao dijela cjeline, cjelini samoj, ovdašnje Gradsko vijeće zbližava tu boju ne crvenoj boji nadzemne vatre nego crnoj boji pod-podzemne vatre „vraga“. Tu se cjelina žrtvuje pojedinačnim, ili strože, posebnim, partikularnim voljama i interesima vladajuće koalicije i tako se budućnost usmrćuje kroz vragolasti „nokturno“ (vanjski horizont „vraga“). Ali ne samo budućnost. I sadašnjost ostaje mrtvom jer je može oživjeti samo podzemna vatra u bliskosti s nadzemnom, a ne s pod-podzemnom. Kolegij pročelnika kojim predsjedava gradonačelnik, upravo odgovara toj „zamrlosti“ sadašnjosti, toj lednosti „azura izvršne vlasti“. Ustajalost zraka, upravo „zrakostoj“ (vanjski horizont „loša“) takva vladanja nezaobilazno je „propuhati“ (unutrašnji horizont „loša“) uvođenjem novoga „sektora“ i njegova pročelnika koji bi sudjelovao u spomenutom kolegiju, a to je pročelnik za „etiku“ ili opreznije kazano, za „moral“. Politika, pravo i moral moraju biti (u skladu s europskim poticajima) vezane komunikativno, a ne kauzalno putem kolonizacije koju provode državne stranke što se infiltriraju ne samo u različite segmente države i njezine resore: vojsku, policiju i gospodarstvo (kako govoraše jedan od „porazitelja prosvjetiteljstva“ i ljubitelja jabuka „kada jutri danom“⁶⁸ ispred Široke ulice), nego i u korporacije civilnoga društva kakve su banke, zdravstvo, školstvo, sveučilište. Moral se ne može prepustiti sudovima. Biti „vičan slobodi“, što je srž etike, odlika je čovjeka koji svoju partikularnu volju žrtvuje univerzalnoj, ne stranačkoj, niti „državnoj“, nego zajedničkoj volji, u smislu nadzemno-vatrena ljubavna sjedinjenja u duhovnu Uniju, niti puko europsku, niti puko svjetsku, nego u Uniju onih među ljudima koji, poput „brda Srđ“ izrastaju velebni i veledušni te su u stanju „zažegom“ (unutrašnji horizont „vraga“) povezati odnose ljudi s božanskom tamom Podzemlja i svetom svjetlošću Nadzemlja kao obitalištem nebesnika.

---

⁶⁸Davor Rodin, *Predznaci postmoderne*, Politička misao, Zagreb, 2004.

Ivo Runtić

Brutalno...

Priloško-načinska oznaka *brutalan* ovih se dana 2017. godine neslučajno i medijski (telekomunikacijski) jednako brzo širi, kao što je to onomad – odmah nakon 2. svjetskog rata – u nas bio slučaj s riječcom *krvav* i njenim prelaskom iz govornog u pisani jezik. (Onaj primjer spomenut je na ovim stupcima pod stavkom «super».) S razlogom se zato pribojavamo da bismo logikom obrnutog adekvata uskoro mogli govoriti kako nam je nešto *brutalno* dobro, budući da je na takav način, odnosno pisanim slogom, iskazano već štošta u elektronskim medijima, koji su danas osvjedočeno jači od tiskovnih. Štoviše je to i epski predočeno, to jest pokretnim ili filmskim slikama, više nego samo oslikano – tako i primjerice u upravo grubom, silovnom, štoviše *brutalnom* spotu Hrvatske poštanske banke, i to primitivnom predodžbom o njenim stambenim kreditima, za koje se protiv čitave vojske zakrabiljenih ratnika bori jedan ljubavni par naoružan hrvatskim bojama preko ratničkih kalpaka, te svladava one prve krajnje srednjovjekovnom grubošću. Za naručioce tako divljačke poruke ova *brutalna* akcija očigledno ima biti razorno dobra opcija. Jer sila što se tamo zaziva u obrani tobož sjajnih izgleda na kredit postaje naprosto adekvatna poslovnoj politici te banke. Snuždilo se sve u našem čovjeku, čak do stida, učinilo tek ružnim znakom, na koji to način – pjesnički rečeno – gasnu hrvatske boje.

U uređenijoj državi dotična bi firma podijelila otkaze takvom «teksteru» i takvom «režiseru», a netko nadležan pročitao bi već sutradan ovaj tekst. No ovdje su to tek puste sanje... Ipak, za našijenca je tim kvazipromotivnim činom Poštanska banka izgubila puno od svoje stare vjerodostojnosti, iskazive dotad ionako tek isplatom mirovina već od 1. u mjesecu. Otad on na primjer ne zavidi više njenim komitentima.

Bez ozbiljnije iscrpljivosti teme bilježimo što znamo od onog što dnevno čujemo: primjerice za *brutalno* udaranje, kao i za takvo *brutalno* udvaranje; zatim za oksimoronski izraz kao *brutalnu* frizuru, onda za prilošku

oznaku pridjeva po čemu je nešto brutalno dobro, ali se čuje i medicinski etički izričaj za nešto od razorne djelotvornosti, kakve znaju biti glaukomske kapi, naime kao *brutalan* lijek, kod čega valja biti posebno oprezan. A što je s onom inačicom svega ružnog kao estetskog – primjerice od Baudelairea naovamo? I zar nismo pokojeg razbarušenog stvora, koji je ignorirao sve civilizacijske obzire do nedopustivosti, i sami bili u stanju nazvati *brutalcem*? A tek naziv *brutalni* građevinski stil, zar i on ne postoji ondje, gdje su gradbeni elementi upotrebljeni u svojstvu svoga sirovog stanja? Za dvije kuće u Zagrebu znamo (za treću nismo sigurni da postoji), gdje je kame-na građa korištena, kako bi i u samom ishodištu poništila svaku estetsku namjeru, kako bi djelovala baš upravo *brutalno*. – Ne govori li napokon o *brutalnom* obličju jakih žena u svom obiteljskom stablu i jedan suvremeni hrvatski književnik u vlastitoj autobiografiji, imenujući ih zmajskim babama? I bez obzira što zmaj nije potvrđeni biološki entitet (prije će biti mitski), u istim onim medijima s početka ovog okušaja zaziva se izrijekom baš zmajska opcija kao valjda izuzetno moćna. – A mi se ovim ekskursom s još većom postojanošću oko našeg uvjerenja vraćamo *brutalnom* postupanju kao osvjedočeno ljudskoj kategoriji ponašanja.

Na taj način krećemo se i tragom fenomenološkog upisa dotične riječi u našoj svijesti! Francuskog porijekla, izraz *brutalan* u značenju grub, surov, naprasit, bezosjećajan, neotesan, divljački kao da nikako ne možemo ulako upotrijebiti baš nigdje u prirodnom okolišu. Niti kad je u najekstremnijim klimatskim okolnostima, planina usred mraza i vijavice nije *brutalna*, kao što nisu ni njene životinje u potrazi za oskudnom hranom, potrebnom u prehrambenom lancu prirode. Za nas je ta slika čak ponekad faceta zimske idile! Također ni pobješnjeli ocean za oluje, u čijim valima zna nestati i ljudska lađa s posadom, nije *brutalan*, koliko god da bila tragična sudbina utopljenika, i to još kao žrtava morskih grabežljivaca. U sferi prirodnoga događanja ima **stihije**, ali nema **sudbine** kao onog ljudskog svjesnog sudi-oništva u životu, iskazivog najčešće u vidu neke loše, pa do opake namjere ili nauma, što se kao u pravilu ostvaruje nauštrb drugog ili trećeg bića, a na korist onog prvog, pa i po cijenu kakve nepoželjne radnje protiv bližnjega kao su-bića. Njeno izvršenje katkad je i jedino u čovjekovoj nakani, uspo-redivo još jedino ljudskom istočnomu grijehu. Priroda toga ne poznaje.

Idući prizor što ga radi zornosti donosimo, literaran je doduše, ali i prototipski životan za ponašanje ljudske vrste uopće: na samom koncu Th. Mannove pripovijetke *Smrt u Veneciji* jedan od nestašnih mladaca u surovoj igri na plaži, a slijedom neobjašnjive, obijesne i opake nakane, drži glavu nadjačanog dječaka Tadzia skoro do gušenja u pijesku (prije no što će lagunu oplahnuti valići), hoteći mu nauditi – bez **potrebe**, ali s **namje-rom**. Od samog tog prizora umre glavni lik Gustav Aschenbach, ostajući tek nijemim svjedokom zla. – U opisanoj sceni radnja je upravo paradigmatična za ponašanje ljudske vrste u svijetu. Jer gdje god kod nje namjera nadjača puku potrebu, redovito se događa nasilje nad slabijima, nad svim

stvorovima prirode, pa i nad njom samom – i ono poprima najčešće upravo *brutalne* razmjere. Zar u tom sklopu nije dovoljno samo spomenuti ratove kao *brutalne* opcije, što nikako da jednom prestanu na ovoj Zemlji?

Isto tako, ti su se ratovi oduvijek vodili doduše oružjem, ali u zadnje vrijeme sve više i bez njegove vidljive upotrebe, odnosno primjenom drugih sredstava, no uvijek s istim ciljem: u skladu s profitom, i u neskladu s prirodom. Od takvih uglavnom resursnih ratova izdvajamo primjerice trgovinske, energetske, korporacijske (svjež primjer su oni farmaceutski)... U potonjem takvom ratu šaptom je pala hrvatska PLIVA, svjetski gigant, dok rat oko INE upravo gubimo. Hoćemo li jednako nesporno – jer kao narod obilježeni smo zaboravom – dočekati na svom terenu i iduće ratove, oko vodotokova na primjer, čime smo kao zemlja obdareni, a istovremeno kao planetarno i najugroženijeg resursa budućnosti, a sve zato što će nam strane kompanije nametnuti svoje namjere kao tobožnje naše potrebe, i to u našem vlastitom dvorištu?

Pomalo svodimo račun, kad tvrdimo, kako je svakoj takvoj *brutalnosti* imanentna loša namjera kod postupanja, koje kao takvo može biti jedino ljudsko; nikako prirodno. Naime, nijedno prirodno događanje – od udara groma pa do vulkanske erupcije – osnovano ne smatramo *brutalnim*, dok naprotiv već i puko ljetno navijanje vremena u većine čovječanstva držimo pakleno razrađenom nakanom protiv Zemlje same, kao i njenih biljnih te životinjskih vrsta, s ciljem namjernog, ravnodušnog istrebljenja njenih zaliha radi bezumne zarade, budući da se one tako troše preko svake razumne potrebe. I uopće: svaka prekomjerna ljudska nakana protiv prirode, samo je čovjekova Pirova pobjeda nad njom.

Nego, ljudska je vrsta dosad – u dobu svog zemaljskog življenja – bila nasreću pošteđena uvida u bilo koju prirodno-geološku mijenu, a očigledno se ionako nijedna nije bila dogodila za vrijeme njenih periodski kratkih zemaljskih bivanja čovjeka, pa logično nije niti mogla biti od ljudske potrebe (budući da ih se većina ionako zbila prije evidentirane ljudske pojave na planetu). Ali zato se danas, za vrijeme jedne te iste generacije zemnika, u njenim mijenama vide *brutalni* dokazi čovjekova zadiranja u Zemljina prirodna bogatstva, kao i sušta nemogućnost obnovljivosti većine njenih resursa, prethodno opustošenih ili zagađenih. Zorno govoreći: stanjivanje ledenih kapa na polovima, plutajući plastični otpad strujnim oceanskim tokovima, ili evidentno nestajanje koraljnoga grebena kod Australije vidljivo je i generaciji, koja je to i skrivila svojom beskrupuloznom zloupotrebom zemljinih resursa. Tako njeni sudionici konačno već danas bivaju svjesni granica čak i takvih prirodnih mijena te mogu svjedočiti o tome, koliko god prekasno bilo za sanaciju.

Jer sama priroda u svojoj usredotočenosti na taman nasušne ljudske potrebe takvih previda ne čini. Ne poznaje hinjenih dobrih namjera, gdje su sve radi profita. Ona na usta svojih istinskih emisara (starosjedilaca iliti urođeničkih plemena diljem svijeta) celebrira svoje mogućnosti za njihovo

ve potrebe na skoro obredni način, pohranjujući i razvrstavajući sredstva takve upotrebe, otkrivajući pritom neke opće zakone ljudskog opstanka, ne libeći se pritom ni mitova ni totema kao viših struktura takozvanih primitivnih društava. (Današnja farmakologija kao znanost svoju dotičnu metodu naziva strukturalizmom.) A europsko je 18. i 19. stoljeće u znatnosti i umjetnosti ovakve poduhvate zvalo botaniziranjem. – Spomenutim analogijama nipošto ne prizivamo neki novi rusoizam u svijetu, nego ususret tisućugodišnjem jubilarnom spomenu rođendana sv. Franje Asiškog zazivamo i danas njegovu ljubav prema prirodi izvan svih ograda, radi koje ga je papa Ivan Pavao II čak i uzdigao u sam časni red zaštitnika svih ekologa na Zemlji...

Eto, i budući franjevci su znali da – primjerice – obična kadulja kao kućni pripravak, poznata samostanskoj medicini već pred više od tisuću godina, pomaže protiv jake prehlade prostim inhaliranjem para od svojih prokuhanih listova, čak i više od kasnijih bezbrojnih farmaceutskih sirupa svjetskog ljekarničkog ceha. Zato je izlišna, upravo *brutalna* opcija i sve ono iscrpljivanje zemljine kore u ime novčane zarade, koje ide sve do sustavnih osiromašenja njenih resursa, što je pogotovo vidljivo u donjem brazilskom slivu Amazone, a tiče se i općih (a ne samo zdravstvenih) sredstava sirovinskog sustava, što biljnog, što životinjskog porijekla. – Naime, određeni pripravak kao lijek najbolje pomaže ondje, gdje je ubran uzorak njegove sirovine, a to je locus odakle potječe i bolesnik, dakle je tu s njim u organizmičkom jedinstvu sredstva i društva, a ne posvuda po svijetu, nakon što je lijek spravljen u globalizacijske bunare kao spremnike. To zna i svaki indijanski vrač, a ne žele priznati farmaceutske glavešine.

Otprilike se u isto ono rano vrijeme – počev od kraja srednjeg vijeka – bijela rasa iz europskih kolonijalnih ishodišta stala nametati takozvanom domorodačkom svijetu, i to u dvostrukom vidu kao u dvostrukom previdu: najprije svojom tobožnjom biološkom nadmoći, potom i isto takvom ekonomsko-tehnološkom. Na podlozi vlastite prosudbe kao prerasudbe razvila je ona naime uvjerenje o prevlasti svog vlastitog genetskog, valjda i nacionalnog, potom i konfesionalnog i uopće rasnog koda kao znaka nadmoći. Onda je u tu krivu društvenu procjenu uključila i oholo uvjerenje o svojoj produkciji i hiperprodukciji, to jest o upotrebi izvan potrebe, baš kao da se radi o kakvom privrednom izumu. Diljem geografskih dužina i širina svijeta, od Oceanije do Australije, pacifičkih arhipelaga od Havaja do Malezije, domaje sjeveroameričkih Indijanaca do plemena afričkog roga, dala se njena farmaceutska struka na bespoštedno, upravo *brutalno* iscrpljivanje **lokalnih** domorodačkih sredstava radi **globalne** komercijalne pripreme svega i svačega, odnosno općesvjetskih medikamenata, čiji je zajednički nazivnik zacijelo bio prije velik kapital nego li velika i adekvatna medicinska djelotvornost.

Vraćajući se u Zagreb, nakon ovako virtualnog obilaska svijeta, nabasalo je naše društvo – zahvaljujući baš njemu kao našijencu – na niskom

parnom broju Ilice (što ga konspirativno ne odajemo) posve slučajno na nešto nalik svojevrsnoj utopijskoj enklavi. Predmetno i prostorno gledano tu su tri kućna svjetlarnika tvorila ljubak mali trg s poslijepodnevnim zaklonom od sunca, dok su ga stabla jutrom imala u izobilju. Ljudski gledano, bio je to human odmak od kontinuiteta sve mjesne buke, i opet sve u gorućoj želji većine gradskih prebivalaca za boljim životom! A ovdje su zakupci ili vlasnici obrtničkih prostorija uokrug objesili ključeve svojih radnji o klin i prijavili se odreda na burzu rada, samo kako ne bi izgubili zdravstveno osiguranje. Jer i to posredstvo pri zapošljavanju njih je sve neredovitije zvalo; u pravilu nikako. Tako se njihov jedini posao sastojao u tome, što su jedni drugima sitnim poslicima solidarno priskakali u pomoć, koje nisu ni naplaćivali ni fakturirali, nego obavljali, gdje je kome trebalo. Neplaćevna uslužna razmjena rada i dobara! Zato su i našem čovjeku htjeli besplatno popraviti neku stvarčicu, kad ih je tragom nekadašnje adrese servisne radnje napokon bio našao. Položio je u zajednički fond očito više nego što je trebalo.

U kafiću, gdje se dio društvaceta stalno nalazi, i gdje se za više simbolički iznos bude poslužen (jer i vlasnik je jedan od njihovih), rekli su mu: sad ste član. Baš fino, pomislio je s obzirom na svoje financijski desetkovane honorare te odlučio obavijestiti i svoje društvo ... ako smije, dodao je. Dobrodošli ste u članstvo, koje je doduše bez imena i zato nije ekskluzivno, ali mi smo utopija, dodali su. Ovdje sve služi tek pokrivanju hladnog pogona; drugih usluga ne pružamo.

A prije trećeg pića ispostavilo se da ih ne zanima nikakva pobuna, pa ni subverzija – usredotočeni su tek na preživljavanje. Revolucija je za malu djecu, a potomstvo ovih sredovječnih ljudi ionako je pretežno vani. Zadovoljno, sretno dakako nije. I dokle mislite tako, upitao ih je naš čovjek. Do velikog praska, odgovorili su mu, da im pad bude mekši, kad ih sve zadesi *brutalna* opcija, da odlete u zrak. Ovi nešto mlađi od vas, jesu li oni nešto kao jedna izgubljena generacija, htio je isti naš čovjek znati. – Ne jedna, nego dvije, a ne dao Bog i treću...

Mile Mamić

Utjecaj Deklaracije na proces standardizacije hrvatskoga jezika

(Plodovi Deklaracije i sukob jezičnih politika)

Govorit ću više kao svjedok vremena i sudionik u postdeklaracijskim zbivanjima. Vrlo se dobro sjećam s kakvim sam osjećajem doživio Deklaraciju kao mladi student filozofije i teologije u Makarskoj. Osjećaj radosti, oduševljenja, ponosa miješao se sa strahom što će biti s potpisnicima kad je to tako neprijateljski shvaćeno i počela hajka na potpisnike.

Koja je to bila radost 1969. biti student glasovitoga profesora Jonkea i student na Odsjeku – potpisniku Deklaracije?! U početku studija uzeo sam seminarski rad iz Suvremenoga hrvatskog književnog jezika na temu: *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*. Obećano mi je da će mi taj rad biti priznat kao diplomski. I bi tako.

Po završetku studija (nakon više od osam mjeseci traženja posla) uz preporuku prof. Jonkea dobivam mjesto asistenta-pripravnika u Zavodu za (hrvatski) jezik. Direktor mi je bio akad. Božidar Finka. Bila je to velika čast raditi u ustanovi potpisnici Deklaracije, pa neka se je zvala Zavod za jezik. Bio je to pravi Institut za hrvatski jezik.

Bila su to burna postdeklaracijska vremena, puna zanimljivih zbivanja i izazova. Deklaracija nam je dala krila i čim smo u jesenskom Hrvatskom proljeću počeli malo letjeti, „drugovi“ su se pobrinuli da ne odletimo visoko. Karađorđevska Titova diktatura temeljito nam je podrezala krila. Trebalo je dugo čekati dok nam ponovno porastu: Srušeno je hrvatsko liberalno, reformsko političko rukovodstvo, a vlast su preuzele pouzdane boljševičke, dogmatskosocijalističke snage. Ponovilo se na neki način vrijeme kakvo je bilo neposredno nakon Deklaracije.

Cijelo to vrijeme od Deklaracije do Hrvatskoga proljeća, njegova slo-ma i gotovo dva desetljeća kasnije obilježeno je otvorenim ili prikrivenim

sukobom dviju jezičnih politika: hrvatske i protuhrvatske (unitarističke, bratstvojedinственe). Jedna i druga strana trudila se je svoju ideju što bolje upakirati kako bi bila prihvatljivija i uspješnija. Kroz tu prizmu, prijatelji moji, treba gledati tekst Deklaracije i mnoge naoko udvaračke tekstove istaknutih hrvatskih jezikoslovaca. Trebalo je imati puno političke mudrosti da bismo mogli razlučiti sadržaj, ideju od „ambalaže“. Postojao je određeni politički okvir kroz koji se je moglo boriti za hrvatski književni jezik. Prisjetimo se: **Deklaracija se zauzima za naziv i položaj hrvatskog književnog jezika**. To je značilo: Onaj drugi, neknjiževni je jedan, zajednički. Samo se je s te pozicije moglo boriti. Malo nakon sloma Hrvatskog proljeća donosi se novi Ustav SRH (1974.). Činjenicu da se u Hrvatskoj prizna **hrvatski književni jezik kao službeni** doživjeli smo kao veliku pobjedu, ali da i protivna strana bude zadovoljna, moralo se dodati zajedništvo onoga neknjiževnog, (sve)narodnog. (Važno je u vezi s tim istaknuti: Današnji neounitaristi rado se pozivaju na „ambalažu“ Deklaracije i prijeko potrebne taktičke ustupke istaknutih hrvatskih jezikoslovaca iz toga vremena neslobode i ističu to kao argument za svoje u slobodnoj Hrvatskoj oblikovane neounitarističke težnje.)

Spomenut ćemo nekoliko izravnih kroatističkih plodova Deklaracije:

Nakon opravdanih kritika *Rječnika dviju Matice* hrvatska strana prekida daljnji rad na zajedničkom rječniku na neprihvatljivim načelima. Hrvatska strana objavila je samo dva sveska, od A do K (kolokvijalno: adok). Šteta što nije odmah nastavljen na drukčijim načelima. Srpska je strana dovršila *Rečnik* i popunila slavističko tržište, bez obzira na hrvatske prigovore.

Napravljena je temeljita revalorizacija povijesti hrvatskoga književnog jezika (Jonke, Brozović, Babić, Katičić, Finka, Moguš, Vince, Vončina, Raguž ...).

Napušta se Novosadski dogovor. Potpisnici povlače svoj potpis jer je bio pod prisilom. Pod prisilom ni ženidba ne vrijedi. Može se proglasiti ništavom, nevaljanom.

Časopis *Jezik* znatno je pridonio utvrđivanju hrvatskih jezičnih obilježja. Pojava *Hrvatskoga književnog lista* i časopisa *Kritika* bili su veliko osvježanje i u svim su smjerovima širili ozračje slobode.

Radi se *Hrvatski pravopis* (Babić-Finka-Moguš) koji je u tisku ugušen, kasniji „Londonac“.

Matica hrvatska 1971. objavljuje *Jezični savjetnik s gramatikom* (Pavešić i drugi). Taj je savjetnik odigrao veliku ulogu u afirmaciji hrvatskih jezičnih obilježja. Služio je i kao razlikovni rječnik.

Pojavljuje se Težak-Babićeva gramatika s pridjevom samo *hrvatski*. Godine 1973. povučena je iz prodaje (samo zbog pridjeva *hrvatski* i Raosova primjera za pasiv: „Samo je puk hrvatski stoljećima ginuo i svaki kamen krvlju omastio...“).

Kako je ta gramatika povučena i bila nepoželjna, Zavod za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku dobiva „društvenu narudžbu“ za izradu

nove gramatike, koja će biti „društveno prihvatljiva“. Bila je o tom žestoka rasprava prihvatiti to ili ne. Prevladalo je mišljenje da to trebamo prihvatiti. Skupina autora je napravila *Priručnu gramatiku hrvatskoga književnog jezika* i nije htjela odustati od naslova. Zato je gramatika jednu godinu stajala u ladici. Objavljena je 1979. Škole su dobile službeni dopis da ta gramatika nije preporučljiva za upotrebu u školi.

Ta je gramatika mijenjala ime, ali je uvijek ostao pridjev *hrvatski*. I Zavod za jezik je mijenjao ime. Jedva se imenovao kao hrvatski, ali je to stvarno bio. Bila je to jedina gramatika u Titovoj Jugoslaviji koja je opstala s jednočlanim hrvatskim imenom u naslovu. Pri izradi te gramatike autori su se služili tekstovima neobjavljene Akademijine *Znanstvene gramatike*.

Ni novi pravopis kao „društvena narudžba“ nije potpuno zadovoljio naručitelja. Naslov *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskog jezika* (1986.) napravljen je samo za jekavski izgovor. Taj je priručnik po autorima Siliću i Aniću dobio ime „Silan“. Oni su pristali na „društveno prihvatljivo ime“, ali pravopisno ne uređuju ekavski tip jezika. Doživio je više izdanja. Povratkom „Londonca“ potisnut je iz uporabe. Nakon otkazivanja novosadskog pravopisa bio je to dugo jedini pravopis u službenoj uporabi u Hrvatskoj.

Objavljaju se pojedinačni dijelovi Akademijine *Znanstvene gramatike* afirmirajući hrvatsko ime jezika uz obvezni dodatak: *književni*. Opravdano se pitamo: A čiji je neknjiževni?

Raspadom Jugoslavije i stvaranjem slobodne, samostalne, demokratske Hrvatske uglavnom se slomio i dogmatski socijalizam. Prestala je potreba za uobičajenom „ambalažom“. Hrvatski jezik, bio on književni ili neknjiževni, ima pravo biti ono što jest: *hrvatski*.

Jezičnosavjetnička literatura buja kao gljive poslije kiše i preplavljuje tržište.

Sto godina nakon Broz-Ivekovićeve *Rječnika* konačno se pojavio prilično kontroverzni jednojezični *Rječnik hrvatskoga jezika* Vladimira Anića. Doživio je nekoliko izdanje. Uskoro je dobio i vrlo ozbiljnu konkurenciju.

Budući da je ovaj okrugli stol posvećen i uspomeni na akad. Dalibora Brozovića, kojega sam na neki način naslijedio kao standardolog na Filozofskom fakultetu u Zadru, što mi je bila velika čast, pomiješana s osjećajem nelagode uvjetovane nedostižnom veličinom uglednoga prethodnika, reći ću nešto ukratko i o njegovu prinosu hrvatskomu jeziku u tim nepovoljnim prilikama.

Nakon Deklaracije počinje se priznavati da postoje jezične razlike. Govori se doduše o varijantama. Vrlo je bila česta riječ **ravnopravnost**, isticanje prava. Istakao bih da su veliku ulogu u priznavanju posebnosti hrvatskoga (književnog) jezika imali Brozovićeve radovi, osobito njegova tvrdnja **da su „varijante za Hrvate i Srbe isto ono što su za Makedonce i Slovence njihovi jezici...“** Dodao je doduše: „naravno, u funkcionalnom, a ne u lingvističkom smislu.“

U razbijanju ondašnjega unitarističkog mentaliteta osvježavajuće je djelovalo njegovo retoričko pitanje: „**Zašto bi linija Zagreb – Beograd bila bratskija od linije Zagreb – Ljubljana!?**“

Na prigovor nekih unitarista koji su se tužili da ne mogu slušati program na „srpskohrvatskom“ u Zagrebu i da puno toga ne razumiju, hladnokrvno je odgovorio da se i njemu slično dogodilo u Švedskoj: „Uključim televizor, i govori samo švedski! Sjetio sam se: Imam dvije mogućnosti: ugasiti televizor ili naučiti švedski.“

Na vrlo duhovit način uključio se i u raspravu o „Ispravku krivičnoga zakona SFRJ“, gdje je vrlo duhovito prikazao tzv. „ispravljače“ inače dobrim hrvatskim jezikom napisanog *Krivičnog zakona SFRJ*, objavljenoga 1976. Brozović je nedvojbeno dokazao i napisao da ti „ispravljači“ zapravo kvare hrvatski književni jezik toga zakona i da oni žele uspostaviti kontinuitet s 1929. (tj. s diktaturom, unitarizmom, osobito u zakonodavstvu), a smeta im uspostava kontinuiteta s vremenom prije 1918. godine.

Napomenut ću samo: „ispravljači“ su dobre hrvatske riječi *poticati*, *poticaj*, *poticatelj* zamijenili sa *podstrekatavati*, *podstrek*, *podstrekač*, riječ *podnesak* – riječju *pismo*, riječ *gospodarstvo* – riječju ekonomija, riječ *skupina* – riječju *grupa*, riječ *posvojitelj* – riječju *usvojitelj*, riječ *zlorabiti* – riječju *zlo-upotrebljavati*, riječ *ozljeda* – riječju *povreda*, riječ *obitelj* – riječju *porodica*, riječ *progon* – riječju *gonjenje*, riječi *vrijediti*, *valjati* – riječju *važiti*, svezu *sigurnosne mjere* – svezom *mjere sigurnosti*, svezu *mjere opreza* – svezom *mjere predostrožnosti* i puno drugih riječi i sveza.

Sve su to besprijekorno napravili urednici hrvatskoga izdanja Službenoga lista SFRJ u Beogradu. Poticaj za „ispravkom“ došao je iz Zagreba (sudac vrhovnog suda dr. Grubiša i kompanija). Da bi bilo učinkovitije, zahtjev za „ispravkom“ službeno je tobože došao iz Beograda. (Prepoznajete li u tom današnje slične alarme na razne „nepoželjne“ pojave u Hrvatskoj?).

Žestoka rasprava o tom vodila se u *Vjesniku*. U raspravu se uključio i Brozović. Kad su vidjeli da se ne mogu oduprijeti snazi Brozovićevih pronicljivih argumenata, otkazali su mu daljnju suradnju člankom: *Natrag u kabinet, družo Brozoviću!* Brozović ih je nakratko „poslušao“. Vratio se u kabinet i napisao vrhunski članak za *Vjesnik O jeziku u zakonima i o zakonima jezika*, ali kako mu ga nisu htjeli objaviti, objavljen je u časopisu *Jezik* (Jezik, 1978 – 1979, 26, 1: 13 – 23). Članak završava kako drukčije nego brozovićevski: „Mislim da se ne treba čuditi mojemu čuđenju.“ (Vječna mu hvala i slava!)

Pred napadima zagrebačkih „ispravljača“ u beogradskom ruhu urednik hrvatskoga izdanja Blaško Grce upao je u velike nevolje. Zaslužio je odličje za hrabrost. Hrvatsko izdanje *Službenog lista SFRJ* u Beogradu pisano je boljim hrvatskim jezikom nego zagrebačke *Narodne novine*.

U vezi s tim spomenut ću i ovo: Godine 1973. prijavio sam se na natječaj za lektora za hrvatsko izdanje *Službenog lista*. Položio sam ispit izvrsno, a moj protukandidat nije zadovoljio. Bio je jak politički pritisak na gos-

podina Grcu da primi mojega protukandidata, što je on odlučno odbio. Natječaj je poništen. Budući da sam ja izvrsno položio, meni su neko vrijeme slali zakone da ih prevodim sa srpskoga na hrvatski dok ne nađu lektora. Osim mene radio je to i kolega Danijel Alerić, također iz Zavoda za jezik. Zanimljivo je i ovo: Zavod je službeno dobio zahtjev da napravi stručnu ekspertizu svega onoga što je bilo u „originalnom“ Krivičnom zakonu SFRJ i u objavljenom „Ispravku“. Zavod je službeno utvrdio da su postupci u „originalnom“ tekstu s gledišta hrvatskoga književnog jezika bolji nego oni u „Ispravku“. Štoviše, istaknuto je da bi mnogi postupci u „originalnom“ tekstu po mišljenju uglednih srpskih jezikoslovaca bili bolji i za srpski jezik, ali da se je u novije vrijeme srpski nekritički priklonio nekim internacionalizmima i lošijim konstrukcijama. (Možete zamisliti kako je naručitelj stručne ekspertize bio „oduševljen“ našim odgovorom.) Autor odgovora bio je upravo (pokojni) kolega Danijel Alerić. (Slava mu i hvala!)

Napokon je primljen „hrvatski“ lektor „drug“ Nemanjić. Tada su se počele događati mnoge gluposti koje su pripisane gospodinu Grci, kao npr. *oktobar* je preveden sa *studeni* (pa je neki zakon trebao u Hrvatskoj kasnije stupiti na snagu), *veterinarska stanica* prevedena je sa *veterinarski kolodvor* (kao da je svaka *stanica* u hrvatskom *kolodvor*).

Vjerojatno su to bili razlozi da se posvetim proučavanju hrvatskoga pravnog nazivlja u 19. stoljeću, na što me je potakao akad. Stjepan Babić. Predgovor knjizi *Temelji hrvatskoga pravnog nazivlja* napisao sam 1992. na dan međunarodnoga priznanja Hrvatske. Kao stručni član Odbora za zakonodavstvo u Saboru Republike Hrvatske sudjelovao sam u izradi temeljnih hrvatskih zakona. U povjerenstvima je bilo i onih kojima su bili bliži zahvati spomenutih „ispravljača“. Nailazio sam na neke otpore svojim terminološkim prijedlozima (kao npr. *mjere opreza* umjesto *mjere predostrožnosti*), ali nakon uvjerljive argumentacije otpor je slomljen. Jasmina Nikić me zamolila da pomožem lektorima na HTV-u svojim jezičnim savjetima. Prerano sam *budžet* zamijenio *proračunom*, pa je iskusni voditelj dnevnika (Dopuđa) lomio jezik, ali brzo su se navikli na potrebne preinake. U svojim prijedlozima nisam pretjerivao. Bio sam europurist, ali ne čistunac. Svojim jezičnim savjetima i znanstvenim člancima pripremao sam hrvatsko uho i oko, hrvatsku kulturnu javnost na potrebne preinake. Neki su pomislili da sam odvjetnik iz Zadra.

Ponosan sam:

– što sam više od 20 godina radio na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost u Zadru kao mali nasljednik velikoga Brozovića.

– što je Odsjek dvostruki sljednik *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, i to jedini izvan Zagreba.

– što je Odsjek svjestan novih opasnosti koje prijete hrvatskomu jeziku, potrebe temeljitije skrbi o hrvatskome jeziku, zaštititi njegova imena, položaja, ugleda i sadržaja.

Nemojte mi zamjeriti što ću se poslužiti Isusovim riječima: "Slavim te, Oče, Gospodaru neba i zemlje, jer si ovo sakrio od mudrih i umnih, a objavio malenima." (Lk 10, 21)

Kako ne bih bio ponosan?! Hvala vam! Volim vas i ponosim se vama.

Zadar, 15. ožujka 2017.

Napomena: To je izlaganje održano na okruglom stolu prigodom obilježavanja 50. obljetnice Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika u organizaciji Odsjeka za hrvatski jezik i književnost Sveučilišta u Zadru.

NOVI PRIJEVODI

Mario Bendetti

Talog kave¹

Mojim prevoditeljima koji su imali strpljenja i darovitosti prenijeti govor i šutnju mojih sugrađana na više od dvadeset jezika.

Kamo nestaju magle, talog kave, almanasi drugih vremena?
JULIO CORTÁZAR

Ništa nije laž. Dovoljno je samo malo vjere i sve je stvarno.
LOUIS JOUVET
(iz *Ulaza umjetnikâ*)

Slobodni smo poput djece, neizbježni za vječnost.
MILTON SCHINCA

Selidbe

Moja obitelj oduvijek se selila. Barem dokle seže moje sjećanje. No, želim pojasniti da selidbe nisu bile posljedica istjerivanja zbog nedostatka novca, nego zbog drugih razloga, možda još besmislenijih, ali manje sramotnih. Priznajem da mi je taj stalni metež otvaranja i zatvaranja sanduka, kovčega, velikih kutija, torbi bio zabavan. Sve bi se iznova smjestilo u ormare, na police, u plakare, ladice premda bi veliki dio stvari (ne nužno istih) ostao u sanducima i kovčezima. Nova kuća (nikada nismo bili vlasnici nego podstanari) za nekoliko dana poprimila bi izgled gotovo sredeog

---

¹Donosimo prva poglavlja romana *Talog kave* Marija Benedettija (1920-2009), urugvajskog pisca, pjesnika i esejista te jednog od najvećih autora Latinske Amerike, čiji opus obuhvaća osamdesetak djela prevedenih na više od dvadeset jezika, koji će uskoro biti objavljen u nakladničkoj kući *Iris Illyrica*.

prebivališta ili barem stabilnog utočišta, a mislim da su u to moji roditelji duboko vjerovali, ali prije no što bi protekla godina dana moja majka i/ili moj otac, nikada istovremeno, počeli bi širiti komentare (u početku suptilne, ali s vremenom sve izrazitije) što bi u osnovi bile sugestije za novom promjenom. Uglavnom, razlozi inicirani od strane oca bili su nedostatak sunca, vlaga na zidovima, preuski hodnici, vanjska buka, susjedi koji su zabadali nos, itd. Majčini navodi bili su raznolikiji, ali najčešće su bili s popisa stvari poput prejakog sunca, presuhog područja, preširokih prostorija, nedostatka komunikacije sa susjedima, beživotnih ulica, itd. Mom se ocu pak sviđala mirnoća perifernih kvartova, dok je moja majka više voljela život centra.

Ne bojte se. Neću vam ispričati sve o *svojim* kućama, već samo o onima u kojima su mi se dogodile važne stvari (ili, kako je rekao pjesnik u jednom naletu stvaralačkog snobizma, „male stvari za svijet, ali velike za mene“). Rodio sam se u jednoj kući (na katu) u ulici Justicia y Nueva Palmira, u kojoj smo, iznimno, živjeli tri godine. Ne sjećam se puno, osim jednog krovnog prozora koji je osobito škripao kada ga se otvaralo i zatvaralo, nešto što se ne događa često jer je ručka, položena na dvorišni zid, bila preteška i mogla se pomicati samo uz udružene snage dviju dovoljno jakih osoba. Osim toga, kada bi padala kiša spomenuta ručka proizvodila bi jezive strujne udare tako da se taj krovni prozor mogao otvarati i zatvarati samo tijekom suhog vremena.

Zatim smo se, ne napuštajući kvart, preselili u ulicu Inca y Lima. Tamo je najupečatljiviji bio WC jer kada bi netko povukao vodu, ona bi, umjesto da odradi svoj higijenski zadatak u školjci, silovito prskala iz daleko postavljene kotlića ne smočivši samo nesretnog korisnika nego i sve zelene keramičke pločice na podu. Zatim smo otišli u ulicu Joaquín Requena y Miguelete, u kojoj je bilo bučnije, ali je WC dobro funkcionirao i nije bilo nužno nositi kabanicu i šešir. Iz te kuće, prilično skromnije od prijašnjih, samo je vrijedan spomena bio jedan gramofon na kojem je moja majka, dok je otac izbivao, slušala ploču za vježbanje gimnastike s koje je uvijek prodirao vrlo izražajan glas: „Pažnja! Spreeeeeemni! Počinjeeeeemo!“ A moja poslušna majka bi započela. Ja, koji sam tada već imao pet i pol godina, obožavao sam kada bi se ispružila na pod i podizala noge ili bi čučnula i pružala ruke, trenutke u kojima bi se izvrnula na bok, a ja sam mislio da je i to bilo upućeno s ploče na galješkom. (Moram pojasniti da sam naglasak dotičnog voditelja odgonetnuo tek nakon puno godina, točnije jednog popodneva kada sam pronašao tu relikviju od 78 okretaja u nekom sanduku i ponovno je pustio na gramofonu.) Ja bih joj uvijek radosno zapljeskao, a kada bi završila usmena poduka, ona bi me, u znak zahvalnosti za razumijevanje i bodrenje, podigla u naručje i dala mi poljubac, nešto zvonkiji, ali manje ugodan od uobičajenih majčinskih cjelova budući da je, kako se i moglo pretpostaviti nakon tolike tjelovježbe, bila strahovito znojna.

Sljedeće prebivalište (još nešto skromnije) bilo je u ulici Hocquart y Juan Paullier. Nalazilo se samo četiri bloka dalje od prethodnoga tako da

nije bilo lako pronaći kamion koji bi preselio stvari na tako kratku relaciju, a to se mome ocu, s punim pravom, činilo suludim obzirom da je posao utovara i istovara bio jednak kao i da se radilo o udaljenosti od petnaest kilometara. Napokon se pojavio neki kamiondžija koji je zahvaljujući dobroj napojnici pristao na tako neuobičajeno preseljenje, ali nezadovoljstvo njega i njegovih suradnika bilo je toliko očigledno da nikoga nije iznenadilo kada su s ormara otpale sve noge osim jedne, a ogledalo se razlomilo na dva polumjeseca: jedan rastući i drugi padajući. U novom prebivalištu bili smo malo skućeni i gotovo uvijek smo jeli u kuhinji. Najbolji dio kuće bila je terasa koja je gotovo bila povezana sa susjedovom, a na njoj se nalazio golemi pas koji mi se činio krvoločnim i koji je postao moj prvi neprijatelj. Da bi bilo još gore, ono malo puta kada bih se uspinjao, sirota životinja bi režala po navici, ali nisam bio primijetio da je bila vezana lancem te sam i sâm na prvi znak kukavičluka kojeg pamtim odlučio zarezati i iako je moj poduhvat djelovao karikaturno, moram priznati da nije pridonio poboljšanju naših već narušenih odnosa.

U tom periodu bilo je još kuća. Uvijek u istim kvartovima: Nicaragua y Cufre, *Constitución* y Goes, Porongos y Pederal. U to vrijeme promjene prebivališta proizlazile su iz zajedničke opsesije.

Selidbe bi prelazile iz faze noćne more u fantaziju. Svaki puta kada bi se na vidiku ukazalo novo prebivalište, u svojoj svjetlosti i sjeni, pretvorilo bi se u utopiju, a kada bismo napokon prešli preko novog praga činilo se kao da ulazimo u Elizejske poljane. Naravno da bi se to božansko razdoblje vrlo brzo izgubilo, recimo kada bi nam komad stropa upao u *cappelleti alla carusso*² ili kada bi poredana kolona žohara ubrzanim korakom nagrnula u kuhinju u pratnji histeričnih krikova moje majke. Usprkos činjenici da se mit raspršio u magli naših frustracija, to nas nije spriječilo da svi započnemo kreirati novu utopijsku zamisao.

Prva pomoć

Zasigurno prva hvalevrijedna kuća, barem za mene i ne uvijek iz ispravnih razloga, bila je ona u ulici Capurro. Prvo zato što je tamo rođena moja sestra; drugo zato što je stari promijenio posao, a to je pridonijelo znatnom povećanju prihoda; i treće i posljednje, razbolio sam se od velike brige i liječnik mi je zabranio da se upišem u školu. Oporavak je bio beskonačan, ali nakon nekoliko mjeseci stari je unajmio privatnu učiteljicu koja je tri puta tjedno po četiri sata dnevno posvećivala mojem izobličenom obrazovanju.

Zvala se Antonia Vico. Sjećam se prezimena jer se rimalo s *abanico*³, a to je bio predmet koji je nosila u sva četiri godišnja doba. Premda joj je uvijek bilo vruće, majka joj nikada nije ponudila ventilator jer u mojem

² Vrsta talijanskog jela (op. prev.)

³ lepeza (op. prev.)

stanju vječitog rekonvalescenta obična zračna struja mogla bi mi prouzročiti ponovni nastup bolesti ili pak u najblažem slučaju, trideset i dva uzastopna kihanja. Sjećam se da je bila vitka, izrazito bijele puti i tamnih očiju koje bi mi upućivale dvije vrste pogleda: jedan sladak i uviđavan, dok su moji roditelji bili prisutni, i drugi, inkvizitorski i strog kada bi nas ostavili same. Ukratko, to nije bila ljubav na prvi pogled.

Obično kada dijete uživa povlasticu privatne učiteljice na svoj ekskluzivni trošak, prirodno nastojanje je da dobije poduku u ponedjeljak, zatim brzo pojašnjenje kako bi bilo spremno kada dođe na red ponavljanje u srijedu. Umjesto toga ja sam činio sve suprotno: u ponedjeljak bih naučio lekciju koju bi mi ona ispredavala u srijedu, a to je sirotjoj djevojci stvaralo veliku frustraciju, sudbinu isprazne nastave, a možda i strah da će moji roditelji, ako doznaju da mi se znanje proširilo bez njezina doprinosa u didaskalijama, poželjeti odustati od tako beskorisne usluge. Usprkos tome, mogao sam biti pokvaren, ali ne i prokazivač tako da nikada ne bih roditeljima priznao svoje uvrnute smicalice u učenju. Moj cilj nije bio da Antonia ostane bez posla nego da shvati s kim ima posla. Zatim smo nastavili ovako: ja sam unaprijed odrađivao njezine lekcije, a ona je učila kako me poštivati. Budući da sam imao sve u malom prstu i da bih odmah otkrio svako njezino skretanje s teme ili propust, katkada bi se činilo da sam ja bio taj koji podučava, a ona ta koja se provlačila.

Samo šest mjeseci nakon krute primjene takve tehnike odnosno kada sam na kraju procijenio da je moja čast očuvana, odlučio sam joj dopustiti da naš odnos zadobije normalniji ritam i u skladu s time pristao sam da mi izdiktira lekciju prije nego što bih je naučio. Uz to treba dodati da mi je bila duboko zahvalna i nakon tog usklađivanja počela me promatrati slatkim i uviđavnim pogledom čak i kad moji roditelji ne bi bili prisutni. Čini mi se da je čak došla do toga da me i zavoljela. Stoga više nije imalo smisla skrivati: mislim da sam i ja nju malo volio, možda zato što me taj slatki pogled, u kojem sam sada isključivo uživao, topio iznutra. Tada sam imao samo osam godina, ali ono što je kasnije bilo prepoznato kao moja sklonost estetici nagnalo me da joj promotrim noge i smatrao sam ih lijepim, dobro oblikovanim, zavodničkim. Možda to nije bila samo sklonost estetici. Čini mi se da se moj prvi zreli erotski izljev sveo na skrivene letimične poglede koje sam upućivao tim ljupkim i savršenim mogama. Čak sam i maštao o njima, ali ni u oniričkim stanjima nisam prelazio granicu zadivljenih i oduševljenih pogleda. Naknadne vizije podsjetile su me da je Antonia imala i lijepe grudi i obećavajuće usne, ali u dobi od osam godina moja uranjena ekstaza ostala je ukotvljena na njezinim nogama i nije mi dopuštala ometenost drugim područjima interesa.

Onaj brodolom

Upravo u kući u ulici Capurro započeo sam se osjećati sastavnim dijelom veće obitelji. Dvoje bratića, koji su bili stariji nekoliko godina od mene, iz Cerro Larga doselili su se u Montevideo, a na početku su živjeli s djedom Javierom, ocem moje majke. Nešto kasnije u glavni grad došli su im i roditelji i svi su se smjestili u ulici Capurro, pet blokova od naše kuće. Moja sestrična Rosalba koja je od mene bila starija tri godine živjela je u Canelonesu, ali nas je često dolazila posjećivati s majkom, tetom Joaquinom koja na očigled nije uživala simpatije moga oca. „Ne podnosim tvoju sestru“, često je govorio majci. „Glupa je, preglupa, a osim toga i neobrazovana.“ Ona bi samo dodala: „Ali je moja sestra“, i nevjerojatno je kako bi taj argument bio jedini koji bi potukao moga staroga. S druge strane, djed Vincenzo, otac moga oca, često bi dolazio iz Buenos Airesa, gdje je imao trgovinu i uvijek bi se zadržao kod nas. Bake sam vidao rjeđe. Majku moje majke jer je stalno bila bolesna i zato nikada nije izlazila na ulicu, niti smo je uznemiravali posjetima; a majku moga oca jer je živjela u Buenos Airesu i kada bi djed Vincenzo putovao u Montevideo, ona bi se brinula za trgovinu u Caballitu.

Djed Vincenzo bio je zabavan kao i djed Javier, ali na drugi način. Jednom mi je ispričao kako se spasio u poznatom brodolomu. Pitao sam ga je li se spasio zato što je znao plivati. „Ne, kao što misliš. Uvijek su mi bile draže ptice od riba. No, činjenica je da ne znam ni letjeti.“ Njegov firentinski smijeh odzvanjao je dvorištem poput udaraca zvona. „I kako si se onda spasio?“ „Vrlo jednostavno: zakasnio sam na brod u Genovi. Stigao sam u luku pola sata nakon njegova svinjski točnog odlaska. Pokušao sam pribaviti čamac koji bi me odvezao do parobroda (još je bio na vidiku). Na moju sreću nisam uspio u tom naumu. Kada sam nakon deset dana doznao da se brod potopio usred Atlantika, nije mi palo na pamet ništa manje sebično nego proslaviti to s demižonkom iz Chiantija. Znam da je to ružno, da sam trebao misliti na ostale; danas to ne bih tako učinio, ali u ono vrijeme bio sam jako mlad i još nisam naučio biti licemjer.“ A zatim je uslijedio novi smijeh. Za razliku od njega, ja se nisam smijao. Smjesta sam shvatio da djed nije pročitao *Srce*, knjigu Edmonda de Amicisa koja je bila moja Biblija, jer da ju je pročitao ne bi imao tako jadan stav, i da se usprkos svemu odlučio napiti vinom iz demižonke, to bi učinio iz tuge pa čak i zaplakavši za onima koji su se utopili. Ali ne, djeda je još uvijek držalo veselje što je gotovo čudom izbjegao smrt premda to čak nije ni ispovijedio svećeniku svoje župe budući da je cijeli život bio militantni ateist i napadao je Boga kao da je on bio puki organizator željezničkih nesreća i brodoloma.

Nas̄ park

Kuća u ulici Capurro čudno je mirisala. Ako se pitalo tatu, mirisala je na jasmine, a ako se pitalo mamu, na štakore. Vjerojatno je taj sukob narušio moju osjetljivost na mirise na pet godina, vrijeme u kojem nisam mogao razlikovati miris parfema od ljubica i miris šafrana ili isparavanje luka i paru za inhaliranje.

Uz tu kuću vežu me još dva duboka sjećanja: jedno je na park Capurro i drugo na nogometno igralište kluba Lito koje se nalazilo tri bloka dalje. U to doba, park Capurro nalikovao je na scenografiju postavljenu za kriminalistički film, s umjetnim stijenama, polušpiljama, krivudavim puteljcima i travurinom, pravo čudo. Nisu me puštali samoga, ali pustili bi me s bratićima ili sa susjedovim sinom koji je bio moj vršnjak. Park je gotovo uvijek bio pust tako da bi se pretvarao u naš prostor za operiranje. Katkada, kada bismo trčali tim labirintima, naišli bismo na pokojeg pijanog skitnicu, ili bismo ga zatekli na spavanju, ali bili su bezopasni i bili su navikli na naša trčkanja. Oni i mi supostojali smo u tom pomalo Mjesečevu krajoliku, a njihova prisutnost davala je izvjestan okus rizika (premda smo znali da ništa ne riskiramo) našim igrama koje su se uglavnom sastojale od krvavih borbi tijelom o tijelo, između dvije bande ili bolje rečeno družine: prvu su sačinjavali moj bratić Daniel i susjed, a drugu moj bratić Fernando i ja. Katkada bi nam se pridružili i ostali kvartovski mališani, ali uvijek smo mi sve dirigirali. (Ne smije se zaboraviti da dok se Daniel prerašavao u Conana Doylea, Fernando, Norberto i ja smo usavršavali gusarstvo u Sandokanovoj školi.) U mojem stanju rekonvalescenta, bili su mi zabranjeni takvi napori zbog kojih sam se pretjerano znojio tako da sam prije povratka kući morao poduzimati određene mjere predostrožnosti. Budući da bismo prije sučeljavanja odlagali košulje na stijene, kada bi borba došla do kraja, prali bismo se na izvoru pod sumnjivo zelenkastom vodom, sušili se na suncu i zatim bismo odijevali majice koje nisu odavale nikakav znak okršaja. Kada bismo se vraćali kući uredno počešljani i prekrasni majka bi me pitala: „Nisi trčao, zar ne?“ Kako bi potkrijepio moj negativan odgovor, jedan od mojih bratića bi potvrdio: „Ne, teta, dok smo se mi igrali, Claudio je sjedio na klupi i lagano se sunčao.“

Cepelin i Dandy

Kao što je park Capurro za nas bio iznimno privlačan, tako nam je obližnja plaža bila odbojna. Rijedak pijesak, uvijek prljav, prepun otpadaka i odbačenih boca, povrh toga svaki novi val bi ga onečistio raznim smećem i otpacima, vjerojatno dospjelim s mnogih usidrenih brodova u zaljevu.

Samo jednom prilikom plaža Capurro, koja je uglavnom bila omražena, napunila se ljudima i biciklima. Bilo je to kada se pojavio cepelin.

Graf Zeppelin. Ta sreća zbog posrebrene kobasice, nepokretne u prostoru, zadivila je i gotovo očarala sveprisutni odrasli svijet; nama je, naprotiv, bila posve obična. Još k tome, čuđenje odraslih činilo nam se budalastim. Promatranje njihovih otvorenih usta, pogleda uperenih prema gore, u nama je prouzročilo zarazni smijeh koji se ubrzo pretvorio u generacijski grohot. Očevi, stričevi, bake i djedovi, sjedili su povrijeđeni našim smijehom tako da su na naše krhke konstitucije započele pljuštati pljuske i uštupi. Bila je to povijesna nepravda koju nikada nećemo zaboraviti.

Unatoč tome, *Graf Zeppelin* bio je indirektan uzrok važne promjene u našim životima. Naše zanimanje za tu poravnatu i dosadnu kuglu trajalo je punih deset minuta. Kada su započela prva zijevanja, krenuli smo se povlačiti, još uvijek ne znajući kamo usmjeriti naša očekivanja. Odrasli su zadržali poluotvorena usta, hipnotizirani tom magičnom groteskom postavljenom u otvorenom prostoru. Odjednom smo shvatili da u toj etapi nismo *postojali*, nalazili smo se na kraju svijeta, svijeta ovlaštenog za divljenje. I kad je moj bratić Daniel rekao: „Slobodni smo!“, svi smo postali svjesni da se pretvorio, ne samo u našega glasnika, nego i u našeg vođu.

Počeli smo se povlačiti različitim puteljcima u smjeru parka, bez neprihoda i izazivanja pažnje kako nekome od tih tako ošamućenih odraslih ne bi iznenada splasnulo oduševljenje te nas ne opomene. Nismo se morali dogovoriti gdje ćemo se susresti. Znali smo da ćemo se naći na maloj čistini među stijenama gdje su pritjecala tri ili četiri puteljka i to je uvijek bila neutralna zona naših igara, rasprava i izazova. Naposljetku smo se ondje našli, a ovoga puta mjesto je poslužilo kao vijećnica.

Ta novonastala ravnodušnost odraslih, sjedinjena u netraganje i neočekivanu, ali očitu slobodu u kojoj smo uživali posljednjih pola sata obvezala nas je na krajnje usklađivanje. Nismo imali volje za igranje, ni pokretanje prevrantskog znojnog meteža. Bilo je to kao da nam je netko iznenada oduzeo pojas nevinosti, ostavio nas gole pred novom i nepoznatom zadaćom.

Zacijelo nam je sudbina ili što već, za taj isti dan namijenila zadavanje odgovornosti koju smo maločas otkrili. U tišini smo koračali jednim od puteljaka koji su vodili do špilje. Bili smo toliko zaprepašteni da smo zamalo nagazili na ispruženo tijelo. Grč na licima i ukočenost prisutnih odavali su jasne znakove. Nije bilo potrebno zvati sudskog vještaka da bismo shvatili da se radi o mrtvacu.

„Pogledajte, to je Dandy“, rekao je moj bratić Fernando. Bilo je to ime koje si je nadjenuo jedan poznati skitnica, doajen parka, koji je uglavnom koristio špilje kao spavaonicu. Nadimak mu nije bio toliko besmislen koliko je zvučao, budući da ga, unatoč poderanim cipelama, dronjavim hlačama, masnoj košulji i rasparanom ogrtaču, nikada nismo vidjeli bez kravate (imao je čak dvije: na crne i crvene pruge i plavu na smeđe potkove). „Imaš pravo, to je Dandy“, rekao je Daniel. Moj susjed Norberto približio se tijelu skitnice, ali Daniel ga je zaustavio. „Ne diraj ga“, rekao je, „zar ne shvaćaš da će ako nađu naše otiske pomisliti da smo mi kri-

vi?“ Norberto je poslušno odstupio, ne samo potvrđujući činjenicu da je Daniel bio vođa, nego i zbog njegovog detektivskog znanja koje je, kako nam je svima ispričao, stekao posežući za Sherlockom Holmesom. To je također stvorilo stanovitu distancu između Daniela i ostalih. Dok smo mi još uvijek bili na Edmondu de Amicisu i Salgariju, on je žustro posezao za Conanom Doyleom. „Zapamtite vrijeme kada smo ga pronašli“, rekao je Daniel. „Tri i deset.“

Zatim je uzeo novine koje je netko bio ostavio na kamenu, prislonio ga uz Dandyjevo tijelo i pritisnuo dva puta cipelom. Drugi put je to učinio snažnije i tada se pojavila osušena i prilično rasprostranjena mrlja krvi. Potom je na isti način podignuo masnu košulju razotkrivši pozamašnu ranu koju je vjerojatno prouzročio neki oštri predmet. Ugledavši tu nesreću, osjetio sam kako mi naviru suze i kako sam na rubu nesvijesti, ali (doslovno) zatomljujući strah, napola sam se oporavio i smogao sam izreći nezaboravnu rečenicu poput ove: „A ogrtač?“ Daniel mi je uputio jedan od onih nježno prezirivih pogleda kakav bi Holmes znao usmjeriti doktoru Watsonu i samo je ponovio: „Ogrtač?“ Zacijelo ga je odnio ubojica.“ To je već bilo previše. Na sam zvuk riječi *ubojica* osjetio sam kako padam u nesvijest, a ovoga puta je bilo stvarno. Kasnije kada mi se vraćalo sjećanje osjetio sam kako mi Fernando stavlja vlažnu maramicu na lice i zamišljao sam u što ju je umočio. Ali u tom trenutku suočio sam se s Danielovim napola prijekornim i napola podrugljivim pogledom koji mi je između ostaloga rekao: „Ah, kukavico.“ Zatim sam osjetio kako mi krv u valovima navire u lice i tu sam se oporavio.

Naravno da smo se zakleli da ćemo naše „mračno otkriće“ držati u potpunoj tajnosti (barem je to tako nazvao Daniel, koji je kao kriminolog u usponu bio strastveni čitatelj crne kronike u dnevnom tisku). Koristeći daljnu zaokupljenost odraslih promatranjem cepelina, odvojenim prečacem vratili smo se na plažu i ondje smo se smjestili, glumeći zadivljenost koju uopće nismo osjećali, stvarajući na taj način zajednički alibi koji nas je oslobađao trupla koje je ostalo iza nas, na našem bivšem mjestu sastanka. Kažem bivšem, budući da se iz očitih razloga više nikada nismo tamo susreli.

Kako je padao mrak, mnoštvo znatiželjnika počelo se rasipati. Tek tada su se odrasli počeli prisjećati da postojimo. Sjećam se da mi je, još uvijek uzbuđena majka, položila ruku na rame i komentirala: „Kakva ljepota! Je li ti se svidjelo?“ Pravio sam se zainteresiran za zračnu kobasicu i tako smo krenuli kući, polagano i uobičajeno kao da se ništa nije dogodilo, kao da od sada pa nadalje nije postojalo truplo u našim životima.

Zanimljivo da je tisak posve ignorirao Dandyjevo ubojstvo. Svakoga smo dana gledali vijesti i slušali novosti na radiju neprekidno iščekujući zastrašujuć naslov: *Ubojstvo u parku Capurro*. I rigorozne podnaslove: *Sumnja se na nekolicinu maloljetnika. U jeku nenadane ushićenosti zbog pojave Grafa Zeppelina, skitnica, pod nadimkom Dandy smaknut je u sumrak*. Deset dana nakon otkrića sva četvorica sastali smo se u stražnjem dvorištu moje kuće

i odlučili da ta neizvjesnost mora prestati. Morat ćemo se vratiti u park da doznamo što se dogodilo s Dandyjevim tijelom. Složili smo se da bi bilo nepromišljeno napraviti zajednički izlet. Samo jedan od nas će se uputiti u izvidnicu na „čistinu šume“. Razumljivo je bilo da ćemo igrati na sreću. „Bog će odlučiti“, rekao je moj susjed Norberto koji je svaki dan pohađao satove katekizma i bio je ljubimac oca Ricarda. Njegov najveći životni cilj bio je postati očevar ministrant. Mi smo tada imali druge ideale. Kao što se i vidi iz priloženog, Daniel je htio postati detektiv; Fernando mehaničar (kad je bio mali govorio je „popravljač“, ali to je bilo pogrešno); a ja, golman, nešto kao Mazzalijev tobožnji nasljednik. Dakle, uistinu Bog je odlučio. Izabrao je mene. Tog istog dana odlučio sam postati ateist. I do dana današnjeg me to drži. Bila je to velika trauma. Ne znam što bi se dogodilo da je izbor pao na Norberta, Fernanda ili Daniela. Možda bi to učvrstilo moju vjeru u Gospodina i danas bih bio župnik ili čak biskup. Ali nije ispalo tako i morao sam ponijeti teret svog ateizma i odlaska u izvidnicu.

Sljedećeg dana krenuo sam ususret opasnosti. Preostala trojica stajala su na uglu ulice Capurro y Húsares i čekali novosti. Uputio sam se prema „mjestu zločina“ (tako ga je nazvao Daniel) sa svom hrabrošću koju sam posjedovao, a nje zacijelo nije bilo puno. Ako nisam hodao brzo, to nije bilo namjerno, nego zato što su mi noge drhtale, posve mimo moje volje. Drhtanje bi se prekidalo samo kada bih se uspinjao ili spuštao stubama, ali čim bih nastavljao hodati, drhtaji bi započeli. Pamtim da je bilo svježe jesensko jutro, ali ja sam se znojio kao da je siječanj.

Napokon sam stigao na „čistinu šume“. Isprva nisam mogao vjerovati da Dandyja nema. Neobično, ali njegov nestanak me smirio. Drhtavica je nestala kao odsječena. Čak sam i poželio proći puteljcima koji vode do čistine i povrh toga u nekom neshvatljivom naletu hrabrosti zatekao sam se u špilji koju je Dandy godinama koristio kao utočište. Ni tamo nije bilo tragova skitnice. Samo jedna (prazna) boca alkohola za potpaljivanje.

Naravno da sam se vratio slavodobitno. Kada su Daniel, Fernando i Norberto vidjeli da se vraćam, uznemireno su dotrčali do mene. Pustio sam ih da pate nekoliko minuta, ali onda sam se sažalio nad njihovim prestrašenim licima. „Ubijenoga nema“, rekao sam, na način da vide da sam i ja bio načitan. Vijest je odjeknula kao grom. „Jesi li dobro pregledao?“, ispitivao je Daniel. Uzvratio sam mu onim pogledom na rubu opomene i rujanja koji mi je bio uputio u trenutku moje klonulosti te sam dodao: „Sve sam pregledao. Zamisli, čak sam otišao do Dandyjeve špilje.“ „Bio si u špilji?“, pitao me Norberto s oduševljenjem. „Da, naravno“, potvrdio sam ne pridajući veće važnosti svojoj upečatljivoj smjelosti, „i samo sam našao ovu bocu“. Boca je prešla iz ruke u ruku i na kraju se logično vratila meni. Iako to nitko nije izričito odlučio, postao sam njihov službeni čuvar. Svi smo je primili za grlo i to s mojom maramicom budući da su na ostatku boce mogli biti otisci prstiju koji nisu pripadali nama ni samom Dandyju.

Usprkos svemu, malo su nam koristile takve mjere opreza. Ne samo da

nije bio razotkriven kriminal, nego ni u tisku nije bio spomenut slučaj. U nekoliko naših susreta raspravljali smo o različitim mogućnostima. Je li bio doista mrtav kada smo ga pronašli na dan pojavljivanja cepelina? Jednoglasan odgovor glasio je da se bez sumnje radilo o truplu. Uostalom, ako nije bio mrtav, zašto ga nikada više nismo vidjeli u njegovim uobičajenim šetnjama? Ali ako se radilo o truplu, tko ga je uklonio? Zašto se u tisku nikada nisu osvrnuli na to ubojstvo ili što je već bilo? Dodatni element koji valja imati na umu jest da su nakon tog svečano-žalosnog dana iz kvarta nestali ostali skitnice. Zašto? Otkrili su zločin pa su se uplašili? Jedino što je bilo jasno je da smo se bojali i osim onoga dana kada sam se uputio u izvidnicu nikada se više nismo vratili na „čistinu šume“. Nakon nekoliko mjeseci prestali smo razgovarati o toj temi koja nas je uzbuđivala, ali i rastuživala. Ipak, Dandyjev posljednji izraz lica nastavio mi se ukazivati u noćnim morama još mjesecima sve dok napokon nije posve iščeznuo. Dvije ili tri godine kasnije jedan jedini put na radiju čuo sam tango u kojem je bila ispjevana strofa: „Nekada kada se dosađujem / sjetim se Dandyja skitnice / koji je jedne kobne srijede / odapnuo ondje u Capurru.“ Odmah sam zapisao te riječi da ih ne zaboravim, te sam ponovno osjetio kako me preplavljuje, ne strah one jeseni, nego neki nemir vezan uz taj strah. Možda zato nisam nazvao radio da pitam za naslov tog tanga i ime pjevača. Nisam to prokomentirao ni s kim i nikada više nisam čuo te stihove, što nakon svega nije bilo baš mudro. Ipak, sljedećeg dana potražio sam jednu od onih tablica koju imaju neki notesi da bih ustanovio koji dan u tjednu je odgovarao određenom danu u prošlosti. A dan kada se pojavio *Graf Zeppelin* bila je srijeda. Ovako i onako, autor tanga nije precizirao radi li se o zločinu: „odapnuti“ je u argentinskom *slangu* sinonim za „riknuti, umrijeti“, ali može uključivati i prirodnu smrt. Prirodnu smrt s onakvom ranom na boku i s onoliko prolivene krvi? Događaj bi mogao poslužiti kao predložak za ogleđ pod nazivom „Tango i dezinformacija“. Osim u slučaju da je autor ubojica (zašto ne?), a stihovi alibi i smišljeno zamračivanje sudbine te smrti. Znam već, Daniel bi rekao: „Kao što se i vidi, ubojica se vraća na mjesto zločina i taj tango (posve je jasno) običan je povratak.“ Ali nisam imao volje pričati o tome ni s kim, a čak i da sam htio ne bih mogao, budući da je Daniel upravo ove godine bio sa starcima na proputovanju po Americi.

Za i protiv smjelosti

Već sam spomenuo da se u Capurru nalazio još jedan ključni predio: nogometno igralište kluba Lito. Radilo se o skromnoj instituciji (mislim da joj je pripadala liga koja se tada zvala Intermedia), ali cijeli kvart ju je podržavao. Osim toga i više no jednom je besplatno ustupila teren još skromnijim ekipama koje nisu imale ni igralište. U tim slučajevima (takve utakmice morale su se igrati nedjeljom ujutro) ne bi se naplaćivala ulazni-

ca. Ponekad bih odlazio sa starim koji je bio mlitavi navijač Defensora, ali koji nikada nije prikupio dovoljno energije da se prebaci u park Rodó. Igralište Lito nalazilo se ondje u blizini i njega bi zabavljalo šepRTLjanje tih ekipica koje bi se sučeljavale u sunčana nedjeljna jutra.

Još uvijek pamtim jednog vratara pubertetliju koji je bio mahnit. Kada bi udarci napadača postali žestoki i tvrdoglavi, počeo bi se strahovito razmahivati i boksati loptu te bi dobio snažan pljesak četrdesetak gledatelja. Ali kada bi lopta išla visoko tada bi si priuštio luksuz rastezanja majice prema naprijed i prihvaćanja lopte u improviziranu rupu. Ta parada bi ga proslavila jer je ismijao one iz druge ekipe, a usput zabavio promatrače. Ipak, jednom prilikom nije imao sreće. Vjerojatno je procijenio da je lopta tom prilikom postignula maksimalnu visinu i zbog toga je neobično snažno pao. Jamačno je vratarčić kao i uvijek rastegnuo majicu da dočeka loptu, ali snaga koju je ona nosila nepovratno je nadjačala to razmetanje, provukla mu se kroz noge i lagano se otkotrljala po tratini i prešla liniju gola. Napadači suprotne ekipe proslavili su tu pobjedu skokovima i smijehom. Neki su si stiskali trbuh od količine smijeha. Posramljeni, vratarevi suigrači u tišini su se povukli prema centralnom dijelu igrališta. Nitko od njih mu nije prišao da ga utješi. Napustili su ga. Odjednom me stari uzeo za ruku i rekao: „Pogledaj“, pokazavši na pokorene statve. Pogledao sam i tamo se nalazio siroti dječak koji je neutješno plakao pored jednog stupića. Nismo mogli ući na igralište da ga ohrabrimo. Uostalom, utakmica se nastavila. Obrisao je suze stisnutom šakom i vratio se na svoju poziciju. Ali sva njegova naočitost, poriv za predstavom, sve je iščeznulo. Tog istog jutra zabili su mu još tri gola: jedan direktno iz kornera, drugi iz penala i posljednji kao rezultat kobnog driblinga koji mu je ravno u gol zadala protivnička desetka. Naravno, to je bila njegova posljednja utakmica. Onaj koji ga je zamijenio sljedeće nedjelje bio je prilično površan, ali ne toliko da ga se ne bi moglo upozoriti da je od sada pa nadalje bilo zabranjeno gurati loptu u majicu.

Vlastiti prostor

Od svih kuća koje smo do sada nastanjivali, ona u Capurru bila je prva koja je za mene značila *cijeli svijet*, moj vlastiti prostor. Istina je da do tada nisam imao svoju sobu. Iako nije bila baš u potkrovlju, bila je nekoliko stepenica viša u odnosu na druge sobe i imala je prozor koji je gledao prema susjedima (Norbertu i njegovim roditeljima). Ondje je bilo razno drveće s pripadajućim pticama. Najbliže meni nalazila se smokva koja mi je ljeti nudila hlad i smokve čije mi je skriveno konzumiranje prouzročilo ne samo jedan proljev. Zapravo, nisam ih krao jer sam imao Norbertovo dopuštenje (naravno ne i od njegovih roditelja) za nepreciziranu konzumaciju. Pravi razlog tolike ljubavnosti bio je možda taj što su se njemu iskreno gadile

smokve. S druge strane ta golema i gostoljubiva smokva bila je naš most: preko njezinih pitomih grana ulazio sam na Norbertov teritorij, a on bi se ušuljao u moju sobu; nije nam naškodila ni jednom kada bismo se zadržali na drvetu. Imala je dva čvora od debelih grana, a izradio ih je Gospodin (to je bilo tumačenje neofita Norberta, ne moje) po mjeri naših prljavih stražnjica. Ondje smo raspravljali o svijetu i onome izvan njega. Pogotovo o nogometu. Obojica smo bili (i još uvijek smo, hej!) navijači Nacionala, za razliku od Daniela koji je navijao za Peñarol i Fernanda koji je navijao za Wanderers i prema tome za nas trojicu je bio zanemariv protivnik.

Premda dominantan, nogomet nije bio jedina tema. Izmjenjivali smo mišljenje o našim roditeljima prema kojima smo osjećali kombinaciju privrženosti i ogorčenosti, ovo posljednje zasnivalo se na ograničenjima (prostora, igre i govora) koja su nam postavljali i koje smo usprkos svemu svakodnevno namjerno kršili, kada bi nas otkrili, zaslužili bismo majčinske bijesne pljuske (očinske bi nas zadesile isključivo u ozbiljnijim situacijama). Naravno da smo u posljednje vrijeme neiscrpno raspravljali o Dandyju, njegovoj smrti (čak ni nas dvojica međusobno nismo se usuđivali precizirati je kao „ubojstvo“) i tajanstvenom nestanku tijela. To je bio korpus delikti, rekao bi ponekad Norberto razmećući se smjelošću koja bi me iskreno iznenadila. U drugim, malobrojnijim prilikama, raspravljali bismo o školskim temama, posebno o onima koje su nam se činile nedokučivima, kao naprimjer jednadžbe trećeg stupnja ili partenogeneza lisnih uši.

Moram razjasniti da u to doba više nisam primao poduku moje omiljene Antonije Vico, nego jednog gospodina po imenu Humberto Fosco čije se dlakave i mršave noge (u kuću je dolazio u hlačama, ali jednom prilikom sam ga vidio na Pocitosu u bermudama), nikako nisu dale usporiditi s nogama moje učiteljice koja se u posljednje vrijeme pojavljivala u mojim snovima i fantazijama (moram to posvjedočiti) i to ne samo sa svojim božanstvenim nogama. Antonia Vico nije bila otpuštena. Jasno da ja to ne bih dopustio. Jednostavno se dogodila katastrofa: udala se. Čuo sam je kako tumači mami da je mladić vrlo naočit, i nakon nekoliko tjedana Antonia ga je dovela da ga upoznamo i iskreno učinio mi se kao mlitavac bez imalo ugladenosti. Primijetila je da ga prezrivo promatram i tada je, da poboljša atmosferu, držeći ruku na mom ramenu, rekla svojem sadašnjem mužu: „Pogledaj Amílcar, ovo je moj najbolji učenik.“ (Kao vrhunac svega, zvao se Amílcar. Nešto nepodnošljivo.) Tada su pozvali gospodina Fosca i on me trebao pripremiti za upis u srednju školu.

Kuća je imala okućnicu i bila je jedinstvena. Nestanak struje nije bio tako čest kao prijašnjih godina, ali s vremena na vrijeme cijeli bi se kvart našao u mraku. Moji roditelji koristili su fenjere, a ja sam volio napipavati, vođen samo vlastitim rukama ili najčešće bosim nogama. Dodirivati kuću, opipavati joj zidove, vrata, prozore, zasune, brojati joj stepenice, otvarati njezine ormare, od svega toga sastojalo se moje posjedovanje kuće. Za moje roditelje je oduvijek bila samo iznajmljena kuća, ali meni nije bila

baš posve jasna granica između najma i vlasništva tako da je za mene kuća u Capurru bila moja kuća.

Imala je i osobit miris. Ne mislim pritom na kuhinjski miris koji se naravno mijenjao s raznim loncima, pečenjima, začinicima i umacima u kojima je moja majka bila stručnjak. Ne, miris na koji mislim bio je sam miris kuće; onaj koji su naprimjer isparavale bijele i crne glinene pločice unutar-njeg patija ili mramorne stepenice u predvorju ili daske parketa ili vlaga sa zidova ili miris koji bi dopirao sa smokve kada bih ostavio otvoren prozor. Svi ti mirisi stvarali su zajednički miris koji je davao sveopći miomiris prebivališta. Kada bih dolazio s ulice i otvorio vrata, kuća bi me dočekala sa svojim vlastitim mirisom, a on je za mene značio povratak u rodni kraj.

Obojani snovi

Ako se izuzme Dandy, najupečatljivija osoba koju je Claudio upoznao u Capurru bio je slijepac Mateo Recarte. U to vrijeme imao je dvadeset i tri godine i o njemu se puno pričalo u cijelom kvartu. Smatralo ga se marljivim, inteligentnim, srdačnim i dobronamjernim, unatoč njegovoj manjkavosti. Imao je dvije-tri godine mlađu sestru o kojoj se također dosta govorilo, ali zbog drugih razloga.

María Eugenia bila je iznimna ljepotica. Nije nalikovala nikakvoj glumici ni poznatom modelu. Prije četiri godine bila je izabrana za Miss Soriana, ali kasnije više nije htjela sudjelovati u tim natjecanjima jer ih je smatrala suviše bezvrijednim. Svi su mislili, koliko su je voljeli, da bi u rukama mogla držati titule Miss Uruguaya, Miss svijeta, Miss svemira pa čak i Miss galaksije kada bi to htjela. Njezine obline bile su savršene, njezin stas idealan, njezino lice odabrao bi i Filippino Lippi za jednu od svojih djevoja. Njezina privlačnost bila je toliko zastrašujuća da joj se nitko od dječaka iz Capurra nije usudio udvarati, ali to ih nije spriječilo, kad se María Eugenia udala za nekog „stranca“ (iz Montevidea, ali iz Cordóna), da je počnu smatrati ništa manje nego izdajicom.

Ali sve to se dogodilo puno kasnije. Kada je Claudio započeo prijateljevati s bratom i sestrom Recarte imao je nekih deset ili jedanaest godina i nikome se nije učinilo sporno da ga, kada bi María Eugenia dolazila kući, pomiluje po vječito razbarušenoj kosi ili ga poljubi na europski način, u oba obraza, a to je kasnije poslužilo Norbertu, Fernandu i Danielu da mu se rugaju iz čiste ljubomore te su ga podmuklo zvali „dečkom Miss Soriana“. On se nije dao smesti i samo bi im uzvratilo: „Daj Bože“.

Claudijeva majka Aurora katkada bi Recartovima poslala kakav poseban desert ili tortu od jabuka i uglavnom bi iskoristila Claudija za dostavljača, a on bi se nakon ritualne izmjene osmijeha i poljubaca s Marijom Eugenijom zadržao u razgovoru s Mateom. Slijepac je Claudiju bio posebno privlačan. Zamišljao je kako Mateo uspijeva komunicirati sa svijetom.

Pristupao je njihovih susretima s tolikom nedužnošću da je slijepac prihvaćao pitanja koja bi ga, da su dolazila od odrasle osobe, zasmetala ili bi mu stvorila osjećaj manje vrijednosti.

U jednom od tih razgovora dječak ga je pitao je li oduvijek slijep i Mateo mu je objasnio da nije, nego zadnjih deset godina zbog nepovratnog odumiranja mrežnice. „Dakle prije si vidio boje“, uzbuđeno je potvrdivao Claudio. „Naravno.“ „I to sjećanje ti pomaže da zamišljaš što je oko tebe?“ „Da i ne. I sjećanja se brišu. Ponekad se prisjećam nečega u boji, ali ne i same boje. Zar se ti sjećaš svega što se dogodilo kad si imao šest godina? Ne dogodi li ti se da se nekad sjetiš nečega što se dogodilo, ali ne kao direktno prizivanje sjećanja, nego zato što su događaj, godinama, neprekidno prepričavali tvoji majka i otac? Na kraju preuzmeš ulogu glavnog lika ispričane priče, ali ne iz nutrine tog lika koji si jednom bio.“ Ovo objašnjenje je svladalo Claudija. Činilo mu se zagonetno, ali očaravajuće. Zatim je nastavio: „Sanjaš li nekada?“ „Da, često sanjam.“ „Vidiš li u snovima?“ „Ne znam je li vidim ili vjerujem da vidim.“ „Sanjaš li u bojama?“ „Ne uvijek, ali ponekad da. Događa se to da kada se probudim, svjestan sam da sam sanjao u bojama, ali ne bih ti znao reći koja je crvena, žuta ili zelena. Osim toga, ne sanjam uvijek ono što vidim ili što mislim da vidim. Najčešće mi se u snove upleću osjetila koje još uvijek posjedujem. Dakle, sanjam da opipavam stvari, kušam, čujem, mirišem ih.“

Sljedeći put ga je ispitivao o načinu komuniciranja sa svijetom, ne više dok je spavao, nego u potpunosti. „Nije toliko drugačije“, pažljivo je odgovarao Mateo, „također u tim situacijama moja četiri ispravna osjetila nadomještaju i pomažu onome koje mi nedostaje. Kao da umnažaju svoju učinkovitost.“

Naravno, slijepac je htio da mu Claudio prepričava detalje iz svojih igara, iz svojeg obiteljskog okruženja. Dječaku nije bilo jasno kako njegovog prijatelja može zanimati nešto tako uobičajeno poput svakodnevnog života nekoga tko je mogao vidjeti sve i prema tome nije morao zamišljati, dok je upravo ovdje prebivalo oduševljenje zbog mudre sljepoće. Jedino što mu se činilo uistinu žalosnim u Mateovoj sudbini bilo je to što nije mogao vidjeti ljepotu svoje sestre.

Claudio je sanjao gotovo svake noći. No, upravo nakon ovog neobičnog razgovora s Mateom počeo je sanjati crno-bijelo. Ali, prilagodio se jer nije uvijek najbolji film u tehnikoloru.

*Galarzini ljudi*⁴

Kuća u Capurru imala je svoje šifre i tajne. Ja sam, naprimjer, opazio da katkada u vrijeme *sieste*, kada bi se otac približio majci i započeo je oba-

---

⁴Pablo Galarza bio je urugvajski general koji se istaknuo u urugvajskom građanskom ratu 1904. godine. (op. prev.)

sipati milovanjem, poljupcima i čvrstim zagrljajima u tim bi se prilikama majka osmjehivala, uzvratila bi mu poljubac i zatim bi se na duži period zaključali u spavaću sobu. U ostalim slučajevima kada bi otac započeo s umiljavanjem, majka bi se uozbiljila i jednostavno bi mu odgovorila: „Danas ne mogu, stari. Stigli su Galarzini ljudi.“ Za mene je taj odgovor bio enigma jer sam cijelo jutro proveo u kući i nitko nije dolazio: ni Galarzini, a ni neka druga obitelj. Uostalom nisam poznavao nikoga tko se tako zvao. Tek sam nekoliko godina kasnije doznao da je Galarza ime *crvenog* vođe iz vremena građanskog rata, a legenda kaže da kad su njegovi ljudi prolazili kroz neko mjesto prolijevanje krvi bilo je neizbježno. Odnosno, majka je obavještavala oca (u šiframa, naravno, obzirom na moju indiskretnu nazočnost) da ima mjesječnicu i stoga nije bila seksualno raspoloživa.

Sljedeća tajna odnosila se na stropna vrata smještena u jednoj od unutrašnjih soba. Katkada bih čuo majku kako govori da je taj drveni četverokut ulaz u tavan. Meni je bio zabranjen pokušaj otvaranja; ta zabrana mogla se i izostaviti obzirom da su mi tavani oduvijek stvarali neobjašnjivi strah i ne samo što ih uopće nisam poželio otvoriti, nego nikada kada bih ulazio u tu sobu nisam se usuđivao dotaknuti tu užasnu četvrtastu dasku.

Među najljepšim sjećanjima na Capurro su moja buđenja za koja su uglavnom bili zaduženi stanovnici smokve. Kada bi me mama dozivala iz kuhinje da ustanem i požurim se na doručak, već bi prošlo neko vrijeme otkako bi se ptice potrudile da me razbude. Neke su se bile oslobodile straha i opreza i ulazile bi mi u sobu i čak prilazile do kreveta znajući da za njih imam pripremljen doručak od mrvica. A navraćao je i jedan dodatni gost o kojemu nikada nisam obavijestio majku: maleni miš, koji bi gotovo uvijek kada bih otvorio oči bio pored kreveta i čekao komadiće sira, ostatke obroka specijalne prehrane koja je nadoknađivala nedostatak proteina. Očito smo mišić i ja u tom razdoblju imali nimalo podcijenjenu proteinsku nadopunu.

Safari u centru

Zbog svog tako posebnog smještaja na planu grada, Capurro je, više no ijedan kvart, izgrađen planski, a proteže se od ulice po kojoj je kvart dobio ime, zatim avenijom Agraciada (u kojoj se nalazi rezidencija predsjednika, a kasnije diktatora Gabriela Terre, i gdje se križaju linije tramvaja 22) sve do parka. Iako je bilo poznato da je njegovo prodiranje sezalo puno dalje, skoro do potoka Miguelete, kvart je, precizno rečeno, sezao do posljednje tramvajske stanice. To je bilo vrlo uobičajeno u ono vrijeme. Za razliku od autobusa, tramvaji su skraćivali ili produžavali kvartove. Autobus je mogao izmijeniti smjer, danas ići ovuda, a sutra onuda. Ali tramvaj, sa stalnošću svojih tračnica i električne mreže, ima svoj unaprijed ustaljeni smjer i cilj. Uostalom, dijete se uvijek radovalo vidjeti kako vozač ubrzava ili koči to golemo staro željezo, pogotovo kada bi dopustio da se jedna od ručica okreće

i okreće u suprotnom smjeru kao da je sama zaslužna za te pokrete. Osim toga sjedala od slame bila su dosta tvrda, ali davala su osjećaj sigurnosti. Imali su još jednu prednost: tramvaji se nikada nisu izvrtali kao što je to bio slučaj s autima, taksijima, kamionima, kolima pa i, iako nešto rjeđe, s autobusima.

Da, Capurro je bio planski izgrađen, gotovo kao mala republika. Iz nekog razloga, težnja njegovih stanovnika bila je ostati ondje, iseljavati se što manje iz tog obiteljskog okruženja u kojem je svaki ugao, svaki podrum, svaki bar bio kao dnevni boravak.

Možda zbog domaće atmosfere koja je toliko utjecala na odrasle, ali i na djecu, Claudio i njegova grupica prijatelja živjeli su zatvoreni u kvartu. Ponekad bi izlazili, a to se činilo kao odlazak u inozemstvo. Claudio je najčešće odlazio na takvo putovanje s ocem i tada bi ostajao cijelo poslijepodne u centru.

Stari je volio kafiće i tamo bi se nalazio sa starim i još starijim prijateljima. Oni još stariji uglavnom su bili jadniji od onih starih. Ali i s jednima i s drugima stari se rukovao i grlio i tu su se zbijale šale i prepričavale zgode koje su za Claudija bile novost.

O Brumovu samoubojstvu, koje se nedavno dogodilo, govorilo se prigušenim glasom, „jer nikad se ne zna koji su oni za onim stolom“, ali gotovo nikad nisu bili. Jedni su govorili da je učinio zlo; drugi da nije imao izbora. „Jadnik je mislio da će se narod nakon toga čina pobuniti“, govorio je Rosas, radnik u nekoj proizvodnji. „O kojem narodu mi govoriš?“, odvratio je skeptični Menéndez, službenik u carinarnici. „Ovaj narod se ne buni ni zbog čega i ni zbog koga.“ „Aha“, rekao je još jedan zajapureni, „izgleda da si se ti pobunio.“ „Ne zajebavaj“, uzvratilo je Rosas, „ni ja se ni zbog čega ne bunim. Zato ti i kažem. Kao razlog.“

Sljedeći put glavna tema bio je nogomet. Najstariji od svih, veteran Álvarez, svjedočio je ni više ni manje nego kada je Piendibeni zabio gol „božanskom Zamori“ i time se zadovoljio za sva vremena (kojih zasigurno nije bilo još mnogo), kao da je bio živi svjedok pada Bastille ili Zimskog dvorca.

Ostali su se divili Petroneu. „Ali to je bilo jučer“, bunio se Álvarez, obezvrijeđujući trenutno prisjećanje. „Za razliku od toga, Piendibenijev gol Zamori to je povijest nacije, stari, usporediv jedino s pobjedom Artigasa kod Las Piedrasa, još jednim porazom Španjolaca, zar ne?“ Navijač Petronea nije priznavao poraz: „U zadnje vrijeme mu baš ne idu finte. Kunem ti se da sam ga vidio kako je u samo jednoj utakmici dvadesetak puta gađao gol od kojih je osamnaest odletjelo u oblake, ali istina je, ona dva preostala koja su se provukla, smatrala su se golovima. Besprijeekornim, jer još uvijek gađa kao top. Ili si zaboravio tko je Artillero?“ „Da, dobar je Artillero, ali Piendibeni...“, ustrajao je zanesenjak. „Nemoj zaboraviti na njegove zasluge izvan nogometa. Kada je 1924. organizirana poznata utakmica Urugvaj – Argentina u čast prijetolonasljednika Umberta II. Savojskog koji je posjetio Río de la Plata, Piendibeni je odbio igrati jer mu njegova republikanska načela nisu dopuštala štovati monarhiju, pa čak ni talijansku. Što kažeš?? „Što, što kažem? To da je moj djedica bio veliki

republikanac, a nikada nije udarao loptu, to kažem. Netko mi je rekao da Petrone ima vrašku ruku za *Cannelloni alla Rossini*⁵, ali ja to ne pripisujem sportskom uspjehu. Budi ozbiljan, stari.“ I tako dalje, i tako dalje.

Kasnije bi, oprostivši se od prijatelja, hodali po Aveniji osamnaestog srpnja, ulazili bi u knjižare u kojima bi stari uvijek kupio nekoliko knjiga. Bio je zaljubljenik u čitanje. Osim toga, kada bi morao kupiti gaće ili kravatu ili kakav dres za Claudija odlazili bi u *London Paris*⁶. Otkada se oženio stari je kupovao samo u toj trgovini jer „tamo je bilo svega“. Claudija je zasljepljivala količina ljudi koja se zatekla u trgovini i na ulicama. Djeca koju je sretao po centru činila su mu se slobodnija, drskija od one u Capurru. Naravno da je uvijek bilo onih koji bi pretjerali u slobodi i dobili za uho. Tu agresiju Claudio je osjećao kao vlastitu i čak bi napravio grimasu od boli jer je dobro poznao to mučenje. Mama je bila stručnjak za sitnu okrutnost.

Zatim, na ulici je bilo pasa, mnogo zadivljujuće poslušnih pasa, koji su čekali znak „čarobnog štapića“ za prelazak ceste na uglu s ostalim pješacima, ljudima. Jedino u čemu su nalikovali na pse iz Capurra bilo je u tretiranju drveća. Budući da je Claudio u Akademijinom rječniku naučio da je pas „domaći sisavac mesožder, različitih veličina, oblika i dlaka, ovisno o rasi, ali uvijek sa repom više ili manje izvijenim ulijevo i kraćim od stražnjih šapa, od kojih bi jednu, prilikom mokrenja mužjak podignuo“, zabavljao se raspoznavanjem mužjaka od ženki putem dokaza te urođene tjelovježbe. Valja napomenuti da se smatrao stručnjakom za to područje. Za razliku od pasa, mačke su ga zbunjivale, a kako o njima u rječniku nije bilo ni slova (odnosno ni mijau), odustao je od razlikovanja mačaka i mački kada nije bio stanju razlučiti mijaukanje mužjaka od mijaukanja ženke.

Vraćali bi se kasno, u vrijeme večere i mama bi ih zamolila da joj detaljno opišu safari. „Neka ti on ispriča“, rekao bi stari iscrpljen od šetnje, i tada bi joj Claudio, svjež poput rose, sve potanko, zanosno i s oduševljenem ispričao, kao da ga je nadahnuo Carlitos Solé⁷, kada je prenosio utakmice sa stadiona *Centenario*⁸ čije je nogometno igralište prvotno bilo podijeljeno na kvadratne metre tako da se moglo pratiti igru kao partiju šaha između Capablance i Alekhinea.

Loše vijesti

Jednog poslijepodneva kada smo ostali sami u kući stari me dozvao iz kuhinje. Pomalo sam se dosađivao bez učenja i igranja, ali nakon pet minuta prošla me dosada. Kao i svakog poslijepodneva, stari je sjedio i pio

⁵Talijansko jelo popularno u Urugvaju i Argentini. (op. prev.)

⁶Velika trgovina u Montevideu koja je radila do šezdesetih godina 20. stoljeća (op. prev.)

⁷Urugvajski sportski novinar. (op. prev.)

⁸Najznačajniji stadion u Urugvaju, izgrađen u Montevideu za svjetsko prvenstvo u nogometu 1930. (op. prev.)

mate. „Sjedi“, naredio mi je. Smjestio sam se na klupu koju mi je namijenio i počeo sam se propitivati koji je povod tog ceremonijalnog poziva. Što sam učinio da je stari tako ozbiljan?

„Claudio“, započeo je, i to me još više zabrinulo jer me stari rijetko zvao po imenu. Uglavnom mi se obraćao s „mališanu“. „Imam lošu vijest.“ Progutao sam slinu i desno koljeno mi je počelo podrhtavati. „Više nisi mali i smatram da ti mogu reći čak i najtužnije stvari.“ Iznenadilo me da me je moj otac, ni manje ni više nego moj otac, bez nekih formalnosti otrgnuo iz djetinjstva. Svatko je mogao uvidjeti da sam dijete bez pretjeranog pretraživanja datuma rođenja u osobnoj karti.

Onda je eksplodirala vijest: „Premda ne izgleda, tvoja majka je vrlo bolesna.“ Prije no što sam shvatio ozbiljnost loše vijesti, neizbježno sam otkrio još jednu novost: najčešće je govorio *mama*, a ne *tvoja majka*. Ipak, desno koljeno mi je prestalo podrhtavati. Nije se više radilo o sitnicama. Na trenutak sam zadržao dah. Nesvjesno; jednostavno nisam mogao disati. Osjećao sam kako mi pluća usisavaju zrak, ali nisam ga mogao izbaciti. Naposlijetku sam uspio i smogao sam pitati: „Hoće li umrijeti?“ Tada je stari, tihim glasom i očima naglo ispunjenim suzama rekao: „Da, umrijet će.“ Skupio sam snage da ispitam zna li ona to. „Ne, samo zna da je jako bolesna. Vjeruje da će se izliječiti. Tako smo joj rekli liječnik i ja.“

Obavila me hladnoća, glupa i apsurdna hladnoća jer je bila sredina jeseni koja je za nas najugodnije godišnje doba, ali barem mi je poslužila da osjetim svoje prve tople suze kako se spuštaju niz hladne obraze. Nešto sam morao učiniti tako da sam se podigao s klupe i približio se starome. On je napokon odložio *mate* na stol i zagrlio me dugo i čvrsto. Još jedna novost, obzirom da stari nije bio osjećajan i malo puta me je zagrlio.

Za vrijeme zagrljaja osjetio sam njegove jecaje, ali sjećam se da nisu bili usklađeni s mojima. Također pamtim da me upaljač koji je držao u džepu košulje ogrebao po ramenu, ali naravno da nisam ništa rekao. Kada se udaljio vidio sam da u ruci drži bijelu maramicu kao netom kupljenu i njome si je brisao oči, a zatim i moje te mi ju je čak stavio na nos da puhnem kao kad sam imao tri ili četiri godine. „Jednu stvar te molim“, rekao je, „a to je da ona ne sazna da ti znaš da je tako ozbiljno. Zadrži to za sebe, bez obzira na sve.“

Dva sata kasnije, kada se mama vratila s mojom sestricom Elenom, tata i ja smo se iznova uozbiljili, odnosno pravili smo se ozbiljni. Ipak, možda zato što sam sada znao istinu, po prvi puta sam primijetio da je mama blijeda, ispijena i umornih očiju. Prišao sam joj i poljubio je. „Kojim povodom?“, pitala je iznenađeno. „Zato što si nam nedostajala.“ Lagano se osmijehnula, ne povjerovavši. Pomislio sam kako sam loš glumac. Na kraju dvorišta ugledao sam starog kako se povukao u sjenu. Ne znam zašto, ali u tom trenutku, shvatio sam da je prošlo nekoliko mjeseci otkako mama starome nije spomenula da su došli Galarzini. Zaključio sam da su negdje otputovali.

Djevojčica sa smokve (1)

Kad god sam mogao, penjao sam se na svoju uzvisinu. Trebala mi je samoća da razmislim o situaciji. Zadržao sam se neko vrijeme neusredotočen na krevetu i promatrao smokvu (ali je pritom nisam vidio). Siroče, pomislio sam, bit ću siroče. Neki čudan osjećaj boli i napuštenosti (nije nimalo lako ostati bez majke u dobi od dvanaest godina), ali i usmjeravanja prema novim okolnostima. Nitko od mojih prijatelja nije bio siroče. Ja ću biti prvi. I moja sestra će biti siroče, ali ona je još jako mala i jedva da će to i primijetiti. Plakao sam neko vrijeme, ali ne bih znao reći da li zbog najavljenog rastanka od mame ili zbog skorašnje napuštenosti.

Tada je netko rekao: „Što ti je? Zašto plačeš?“, te sam shvatio da sam uhođen i napadnut u svojoj intimi. Sa smokve me promatrala nepoznata djevojčica. Pitao sam je tko je ona te mi je odgovorila da se zove Rita i da je Norbertova sestrična. Mogla je biti starija godinu ili dvije od mene. Polagano se kretala po granama sve dok nije došla do mog prozora i uskočila u sobu. Kroz suze sam zamijetio da je vrlo lijepa, da ima ljupki pogled i da je njezin ručni sat pokazivao tri i deset.

Položila mi je ruku na rame i iznova me upitala što mi je. „Moja mama će umrijeti“, rekao sam joj s većom tjeskobom no što sam uistinu osjećao. „Svi ćemo umrijeti“, odgovorila je Rita. „Ali ona će umrijeti uskoro.“ Dodao sam: „To je tajna. To nitko ne zna. Nemoj reći Norbertu jer će onda saznati cijeli kvart, počevši od svećenika.“ „Možeš biti miran. Neću reći nikome. Znaj da nemam čak ni svog svećenika.“ Ovaj posljednji detalj ulio mi je nadu.

Sjela je pokraj mene na krevet. „Nemoj se sramiti plača. On je dobar. Izbacuje otrove. Zato mi žene duže živimo od muškaraca. Jer više plačemo.“ Njezina mudrost me zadivila. Ipak sam uzео u obzir da stari nije gotovo nikada plakao, a mama je, i unatoč svim otrovima koje je izbacila, umrijet će prije njega. Taj zaključak nisam spomenuo Riti, najviše zato da je ne obeshrabrim.

Tada mi je položila ruku (mekanu, s profinjenim i pomalo hladnim prstima) na još vlažan obraz, a zatim me ta ista ruka lagano pritisnula tako da mi se glava našla na njezinim grudima. Osjetio sam utjehu i ugodu. Započeo mi je navirati neki neobičan mir (ne statičan, već aktivan). Ta umirujuća ruka me je pomilovala po sljepoočicama, usnama, bradi. U tom trenutku već sam bio u blaženstvu, a patnja skoro da je iščeznula, ali kolebljivo sam uvidio da je nakon svega tjeskoba bila dobar preokret, tako da sam nastavio nositi težinu.

Rita je tada učinila gestu koja je bila točka na i na moje djetinjstvo: poljubila me. U obraz, tik uz kut usana i na trenutak se zadržala u tom položaju. Smatrao sam da je to bio moj prvi nacrt sreće. „Sviđaš mi se, Claudio“, rekla je. „Norberto lijepo govori o tebi. Ti si mu najbolji prijatelj.“ „Hoćeš li i ti biti moja prijateljica?“ „Naravno, već jesam. Šteta što sutra

odlazim.“ Bio je to pakao nakon raja. „Kamo odlaziš?“ „U Córdoba, u Argentinu. Ondje živim.“ „Nećeš se vraćati?“ „Ne vjerujem.“ Tada sam i ja nju poljubio u obraz, blizu usana i ona se široko nasmijala. Mislim da joj se svidjelo. Osjetio sam novo uzbuđenje, gotovo junačko oduševljenje. To još uvijek, iz opravdanih razloga, nije bilo seksualno uzbuđenje, prije osjećaj koji je prethodio erotskom. U svakom slučaju puno snažniji od onoga koji mi je svojedobno izazvala Antonia.

Rita je ustala, prišla je prozoru i krećući se brzo po granama smokve, vratila se u Norbertovo dvorište. Odande mi je mahnula rukom. Ja sam je samo tužno promatrao.

Prevela Dora JELAČIĆ BUŽIMSKI

Pogled u vlastitu prošlost: „Sve pršti od svjetla“

O dvjema knjigama iz Izabranih djela Božidara Prosenjaka

I.

Nakladnički projekt *Izabrana djela Božidara Prosenjaka*¹ odstupa donekle od tradicionalne predodžbe o tom tipu predstavljanja književnog stvaralaštva pisca: izboru estetski reprezentativnih ili za autora karakterističnih *prethodno objavljenih* radova. U popratnim tekstovima urednice projekta Lidije Barišić-Bogišić ne govori se eksplicitno o kriterijima izbora djela iz književnog opusa Božidara Prosenjaka (r. u Koprivnici 1948. g.) – opusa koji se sastoji od proznih, pjesničkih, dramskih i kritičkih priloga u dnevnom i periodičkom tisku, na radiju i televiziji te više desetaka objavljenih knjiga za djecu, mladež i odrasle. Tek u jednoj rečenici Hrvojka Mihanović-Salopek, u svom autorskom sintetskom pogovoru ediciji, usputno napominje: „Ovaj odabir autorovih *Izabranih djela* predstavlja presjek kroz autorova najpoznatija lektirna izdanja, ali

¹Tu ediciju od ukupno osam knjiga realizirala je zagrebačka „Nova stvarnost“, u suradnji s Nakladničkom kućom „Tonimir“ iz Varaždinskih Toplica, Zagreb, 2014. Urednica je Lidija Barišić-Bogišić, ujedno autorica popratnih tekstova u svescima 1 – 7, dok je pogovor *Izabranim djelima*, naslovljen *Od igrivosti mašte do etičkih ozbiljenja* i uvršten u posljednju, osmu knjigu, napisala Hrvojka Mihanović-Salopek. U tom je svesku objavljen i Prosenjakov životopis, bibliografija te popis literature o njegovim djelima.

i pojedine manje poznate prozne tekstove, kao i one prvi put objavljene (*Prva kravata*, roman, i *Autobiografija*)“.

Ukratko, evo kako izgleda taj odabir iz piščeva dosta opsežnog i različitim dobnim skupinama čitatelja namijenjenog pjesničkog i proznog opusa. Prvi svezak (1) *Izabranih djela*, naslovljen *Krilato dijete*, donosi izbor poezije za djecu („do sada najcjelovitiji prikaz Prosenjakovih pjesama za djecu“); (2) svezak *Miš, Kućni ljubimci, Vrijedne ruke...* sadrži tekstove tridesetak slikovnica za djecu i mlade (nažalost, bez ilustracija, čiji su autori nerijetko vrhunski majstori toga posla); (3) u knjigu *Sijač sreće I., II.* uvrštene su priče za djecu i mlade, „do sada najširi izbor njegovih kratkih proza za djecu sakupljenih na jednome mjestu“; (4) u četvrtom je svesku kratki roman *Plavičaste krijesnice*, proza u kojoj se, upletanjem elemenata znanstvenofantastičnoga žanra, tematiziraju neka bitna pitanja međuljudskih, osobito obiteljskih odnosa našeg vremena; (5) peti svezak *Izabranih djela* donosi roman *Divlji konj* – 19. izdanje najuspjelijeg i najpoznatijeg djela Božidara Prosenjaka, knjige koja je postala svojevrsni autorov zaštitni znak; (6) kao šesta knjiga objavljen je roman *Čeznja za hrvatskim nebom*, djelo u kojem se govori o iseljeničkoj sudbini i propituje može li čovjek i u kojoj mjeri upravljati svojim životom.

Spomenuto odstupanje od uobičajene predodžbe o izabranim djelima očituje se pri kraju Prosenjakova osmosveščanog niza, gdje su kao sedmi i osmi svezak svoje mjesto našle dvije knjige koje autor objavljuje prvi put (*editio princeps*)²: roman *Prva*

²Ipak, valja podsjetiti da Prosenjakov postupak uvrštavanja u izabrana djela prvi put objavljenih knjiga – a to je ovdje učinjeno prema želji nakladnika – nije sasvim nepoznata praksa u

kravata (7) i autobiografsko-memoarska proza *Djetinjstvo bez mraka* (8). U ovom će prikazu biti riječ upravo o tim knjigama, koje se od prethodnih šest uočljivo razlikuju obujmom – roman ima 537, a autobiografija 451 stranicu – ali odražavaju isti svjetonazor, posjeduju također crtu didaktičnosti i stilsku sličnost.

II.

Putovi nastanka književnog djela znaju ponekad biti neobični. Kad je s poznaničkom iz vremena studija Marijanom Bušićem krenuo surađivati početkom 90-ih godina prošlog stoljeća na njegovu projektu „Hrvatska – domovina kravate“, Prosenjaku zacijelo ni na kraj pameti nije bilo što će se iz toga roditi. Godinama je, naime, po naruđzbi pisao popratne tekstove za novoosnovanu Bušićevu tvrtku, tj. za proizvode njegove modne marke *Croata*; no s vremenom i na njega je zarazno djelovalo kolegično oduševljenje i posvećenost ideji o kravati kao muškom modnom detalju koji planetarno afirmira Hrvatsku, pa je poželio da umjesto dotadašnjih marketinških i medijskih tekstova stvori nešto serioznije. Prvo je 2000. godine objavio ilustriranu knjigu za mladež *Priča o kravati* (za ilustracije u tom izdanju Radovan Domagoj Devlić dobio je nagradu „Grigor Vitez“), a onda se Prosenjak odlučio na nešto znatno ambicioznije – da napiše roman o tome kako se rodila i afirmirala kravata. Nije slučajno što je ideja koju je Bušić nosio u mašti još od gimnazijskih dana, pa njome snažno zaintrigirao i Prosenjaka (i mnoge druge), sazrela i realizirala se upravo devedesetih godina, u vrijeme kad se nakon osamostaljenja trgalo za simbolima koji bi dodatno ojačali nacionalno samopouzdanje i identitet.

U žanrovskom pogledu Prosenjakovu *Prvu kravatu* možemo odrediti kao povijesni roman pisan u našoj starijoj tradiciji

povijesti hrvatskog izdavaštva. To se može vrlo lijepo vidjeti npr. u raznim izdanjima Krležinih izabranih djela, kao i u slučaju nekih drugih pisaca, a spomenut ću i jedan svježiji primjer: roman Željka Ivankovića *Rat i sjećanje*, koji je dobio Nagradu „Gjalski“ za 2016. godinu, objavljen je prvi put iste godine upravo u sklopu autorovih *Izabranih djela*.

te vrste štiva, u kome se snažno prožimaju elementi ratnog, pustolovnog i ljubavnog romana, pa i političkog, s pripadajućim rekvizitarijem. Autor se ne libi idealiziranja nacionalne prošlosti i pojedinih svojih junaka, nudi uzore koje bi i danas trebalo slijediti, postavlja pitanja koja se tiču morala u ratnim situacijama, u politici, u odnosima spolova, u odnosima prema slabijima i drugačijima. Da bi postigao dinamičnu radnju a tekst učinio zanimljivijim, nerijetko poseže za postupcima tipičnim za trivijalne žanrove. Tako npr. ekstremno dramatičira probleme u koje zapadaju protagonisti, potencira njihov hod po rubu i izbjavljanje iz nevolje u „zadnji čas“ ili „za dlaku“, ubacuje povremeno podmetanja i spletke usmjerene prema glavnim likovima, a nije daleko ni od crno-bijele karakterizacije („dobri“ i „zli“ likovi) ili nagle i neočekivane promjene karaktera nekog lika.

Nazivajući u kratkoj zahvali na završetku svoju knjigu „romansiranom povijesti prve kravate“, Prosenjak podnaslovom romana podsjeća čitatelja da njegov fikcionalni tekst ima neke svoje realne, zbiljske okvire: „Ova priča nadahnuta je povijesnim događajima“. Tu sugestiju autor još učvršćuje na kraju romana dodavanjem izvora i literature kojom se služio prilikom pisanja, navodeći izbor od dvadesetak raznorodnih jedinica. Svoju ideju o povijesti prve kravate na svijetu autor realizira preko ljubavne priče dvoje mladih čije već dogovoreno vjenčanje onemogućuje nenadani i nagli mladićev odlazak u rat. Na odlasku Marica svome zaručniku Ivanu čvorom veže rubac oko vrata, u znak vjernosti, i kaže mu da će i ona isti takav nositi sve dok se on ne vrati. A ako bi netko od njih u međuvremenu želio odustati od zavjeta, trebao bi onom drugom vratiti rubac. Kako se rat otegnuo, tijekom tih dugih godina oboje mladih – Marica u svom selu, koje u romanu ostaje neimenovano, ali se prema nekim signalima može pretpostaviti da je posrijedi autorov rodni (podravski) kraj, a Ivan na ratištima diljem Europe – proživljavaju vrlo teške situacije i velika intimna iskušenja. Pri tome rubac, s jedne strane (osobna razina), funkcionira kao simbol odanosti i vjernosti koji održava i doslovce spašava vezu razdvojenih zaručnika i u naizgled beznadnim trenucima; s druge strane (kolektivna razi-

na), čitatelj prati kako rubac postaje praktičan dio odjeće hrvatskih konjanika (njime su se štitili od prašine i znoja, mogao se korisno upotrijebiti u borbi, a služio je i za previjanje rana), a zatim i popularan muški modni ukras koji je najprije prihvatio Pariz Luja XIV³, pa Europa i onda cijeli svijet.

Priču o *prvoj kravati* – priču čiji su nosioci ratom razdvojeni zaručnici – Prosenjak je uklopio u realan okvir, Tridesetogodišnji rat (1618 – 1648). U njemu su, na strani katoličkoga carskog dvora dinastije Habsburg, ratovali i hrvatski vojnici s područja banske Hrvatske i Vojne krajine, najčešće kao laki konjanici i pješaci. Taj vjersko-politički oružani sukob između protestanata i katolika, organiziranih u vojno-političke saveze Protestantsku uniju i Katoličku ligu, koji se s vremenom pretvorio u rat europskih razmjera, izbio je zbog primjene tada uobičajenog političkog načela da se „pruža pomoć svojim suvjernicima, širi vlastita vjera preko granica svoje zemlje i da se za ostvarenje toga načela daju novac i trupe“.⁴ Sukob je nakon dugotrajnog, iscrpljujućeg i, osobito za njemačke zemlje, katastrofalnog rata završio Vestfalskim mirom, koji je, prema povjesničarima, u isti mah bio „mir među narodima, mir među državama i mir među vjerama“.⁵

Kad se pogleda autorova relacija prema okviru u koji je smjestio zbivanja i likove svog romana, može se primijetiti da je taj odnos dvojak: jednom se pisac doslovno drži historijskih podataka, drugi put ih zaobilazi, mijenja, prilagođava svojim

³O eponimu *kravata* Dubravko Mršić u svom *Eponimskom leksikonu* (Matica hrvatska, Zagreb, 2000) piše: „Prve kravate bili su vuneni šalovi koje su nosili hrvatski vojnici služeći u Francuskoj, u vojsci Ljudevita XIV., u konjičkoj regimenti Royal-Croate tijekom Tridesetogodišnjeg rata (1618 – 1648). Pripadnike francuskog modnog društva dojmio se takav način odijevanja te su ubrzo prihvatili nošenje šala kojeg su nazvali *cravate* prema *Croates* (Hrvati).“

⁴Jochen Bleicken i dr., *Povijest svijeta*, Marjan tisak, Split, 2005, str. 466.

⁵Vestfalski je mir u mnogom pogledu označio granicu među epohama. Povukao je crtu ispod vjerskih ratova i konfesionalni je moment u najvećoj mjeri isključio iz međunarodnih odnosa.“ *Ibid.*, str. 466, 467.

nakanama. Kad opisuje npr. hrvatske vojne postrojbe – laku konjicu i pješake, njihovu unutarnju organizaciju, uvježbavanje novačka, odjeću i naoružanje, taktička djelovanja, pojedine bitke, ponašanje u situacijama kad ih ne isplaćuju redovito oni koji su ih angažirali i sl., autor se prilično vjerno drži izvora. S druge pak strane, ponekad sebi uzima umjetničku slobodu kojom proizvodi neobične aberacije u tekstu. Tako glavni junak u jednom razgovoru sa svojim zapovjednikom doznaje da je stigao dokument o skorom prestanku njegova vojnog roka, pa želeći istaknuti kako se to njegovo služenje odužilo, kaže: „Ipak, prošlo je sedam* godina!“ Pripovjedač stavlja iznad broja *sedam* zvjezdicu i u napomeni „ispod crte“ objašnjava: „Anakronizam: u stvarnosti od početka rata 1618. godine, pa do ulaska Francuske u rat 1635., prošlo je sedamnaest godina. Ali, pisac to razdoblje sažima u sedam godina. Riječ je o umjetničkoj slobodi, nužnoj za kompoziciju romana. A sličnih anakronizama u romanu ima više.“

Premda se *Prva kravata* sastoji samo od (naslovljenih) poglavlja, pažljiv čitatelj lako će vidjeti da se u kompoziciji romana jasno mogu razlikovati tri dijela. U prvome, od poglavlja „Konjanici“ do poglavlja „Packe“ (5 – 231. str.), neutralni narator pripovijeda o Ivanovu odlasku u rat, o životu i doživljajima u vojnom logoru za obuku, novim prijateljstvima, Ivanovu karakteru i ljubavi prema Marici, o prvim ratnim okršajima i iskušenju s mladom i lijepom Čehinjom. U drugom dijelu („Kuzma“ – „Ražanj za zeca“, 232–323. str.) prikazuje se Maričin život nakon Ivanova odlaska i druga zbivanja u selu, njezina borba da sama s majkom preživi u teškim godinama neimaštine i gladi, iskušenja s muškarcima koji je opsjedaju i njezina čvrsta vjera u Ivana i njihovu ljubav. U trećem, završnom dijelu („Wojna! Wojna!“ – „Priča bez kraja“, 324–521. str.) opisuju se bitke kroz koje Ivan prolazi, njegovo napredovanje u vojnoj hijerarhiji, teško ranjavanje, dvije epizode u kojima ga nastoje privući jedna zanosna Njemica i „najljepša Parižanka“ i kojima on „jedva izmiče“, neuspjeli pokušaj Francuza da ga kao izuzetno sposobnog i hrabrog časnika privuku u svoju vojnu službu te njegov povratak kući i ženidba s Maricom. Ovaj letimični pogled na šizejni

raspored događaja upućuje na zaključak da je takvu (trodijelnu) kompoziciju romana uvjetovala prostorna udaljenost dvoje protagonista: osim na samom početku i na kraju romaneskne priče, oni su u kontaktu samo posredno, preko vijesti ili glasina koje o onom drugom dopiru do njih. Roman vrlo snažno „uokviruju“ uvodno i završno poglavlje („Konjanici“ i „Priča bez kraja“) čiji spoj simbolički izražava hrvatsku sudbinu kroz povijest. Riječ je o dvjema slikama skupine konjanika čiji je ritam kretanja opisan istim riječima i na gotovo identičan način, a simbolizacijski efekt pisac je proizveo nekim naoko sitnim detaljima. U uvodnoj, noćnoj slici konji se kreću brzo, ratnici štute vraćajući se doma „poslije opasnih zasjeda i krvavih bitaka“:

Odjednom su se počeli spuštati niz široku planinsku kosinu. Množina je konja prekrila padinu, a zatim ponirala sve niže. Njihova su kopita uskoro zahvatila ravničarsko tlo i zemlja je pod njima još brže odmicala.

Napokon su bili nadomak svom cilju. U daljini su im se smiješila svjetla. Ta svjetla bila su najljepša bajka. Njihov dom.

Nisu se vraćali u jednakom broju. Kako to reći onima koji ih čekaju? Težina povratka bila je u tome. (Prva kravata, str. 5)

U završnoj slici potpun obrat: promjena smjera kretanja i cilja kojem konjanici streme, a i misli kojima su zaokupljeni sasvim su drukčije. Konjanici se „noćnim krajobrazom kao u nekom čudesnom snu“ šutke kreću laganim kasom „ususret zasjedama i krvavim bitkama“:

Odjednom su se počeli uspinjati širokom kosinom neke planine. Množina se konja uspinjala sve više i više, prema vrhu. Njihova kopita kao da su zahvatila oblake i osvajala nebo mjestimice obasjano blijedom mjesečinom. Jurili su ususret crti iza koje je sunce prije nekoliko sati potonulo u ambis, pa su i oni tonuli za njim sve dublje i dublje. Nestajali su iz vidokruga. Hoće li napokon uhvatiti izvor svjetla? Hoće li ga dostići?

Zemlju je svakim trenom pokrivala sve gušća tama.

Srećom postojala je nada u novi dan. Jer ovdje priča nije imala svoj kraj. (Prva kravata, str. 521)

U Prosenjakovu romanu glavni junak Ivan, čovjek iz nižih slojeva, seljak, živi tu hrvatsku sudbinu koja se stoljećima

ponavlja – ratovati u tuđim zemljama, za tuđi račun. A vojvoda Lučević pita se rezi-gnirano „Hoće li ikad osvanuti dan kad će Hrvatska krenuti svojim vlastitim putem, bez svih ovih tutora?“ I upravo on, pripadnik viših staleža, osvješćuje riječima taj naš usud u žustrom dijalogu s poslanikom bečkog dvora koji je došao s „molbom i zapovijedi“ da hrvatski vojnici pohitaju caru u pomoć, i pozivajući se pritom na hrvatsku „zadanu riječ, čast i obveze“:

Ta čast i te obveze bez prestanka tjeraju hrvatske muževe u smrt i što je još gore, tjeraju ih da oni siju smrt oko sebe po europskim selima i gradovima jednako tako bezazlenim i nedužnim ljudima kao što su i sami. A zašto? Za čiji račun? Za krojače zemljovida koji u udobnim salonima ispijaju zdravice i očijukaju s mladim damama!?... I to se onda zove čast i međudržavne obveze!... Znamo mi da kriminalci nose rukavice!... Njihove ruke ne ostaju prljave!... Oni svoje krvave rukavice bace u smeće i navuku nove. Čiste i bijele. I zatim upiru prstom u naše dlanove. A mi ne možemo zamijeniti svoje ruke!... U tome je velika razlika, gospodine poslanice! (Prva kravata, str. 225)

Pišući o povijesti Prosenjak u prvi plan izvodi „slabog“ pojedinca, „malog“ čovjeka koji se žrvnju Velike Povijesti odupire jedino onim što ima: čvrstom etičnošću (koju kod Prosenjaka valja čitati u ključu kršćanskoga svjetonazora), općenito životom prema kršćanskim načelima i bogobojaznošću, vjerom u zadanu riječ, odanošću, poštenjem. Otuda, drži Prosenjak, kravata kao hrvatska poruka svijetu simbolizira povjerenje, ljubav i odanost.

III.

Autobiografija je, po definiciji, djelo u kojem se opisuje vlastita osoba i pripovijeda vlastiti život; Philippe Lejeune npr. određuje autobiografiju kao „retrospektivni prozni tekst u kome neka stvarna osoba pripovijeda vlastito življenje, naglašavajući svoj osobni život, a osobito povijest razvoja vlastite ličnosti“. Stavljajući naglasak na proces „razvoja vlastite ličnosti“ francuski teoretičar upućuje na zaključak da je praksa književnog samoprikazivanja usmjerena na opisivanje izgradnje karaktera i identiteta. Andrea Zlatar pak upozorava da identitet

„nije fiksna, čvrsta točka“, nego je posrijedi „kontinuirani proces, proces stvaranja i razaranja, napuštanja staroga i uspostavljanja novoga. Identitet se stvara u procesu razlikovanja, stalnoga uspostavljanja identiteta sebe u odnosu na druge, jastva u odnosu na druga jastva kao i na prepoznatu drugost u vlastitome ja. Naše je biće skup različitih identiteta, koji su u prošlosti nastajali i nestajali, izgrađivali se i razgrađivali. Zato je povijest našega bića – naše ja, (...) svi oni koji su bili ja, svi ja koje sam htio biti, svi oni ja koje jesam i koje ću htjeti biti.“⁶

Iskazujući svijest o složenosti i dinamičnosti procesa izgradnje karaktera ličnosti i njezina identiteta, Prosenjak u „Predgovoru“ svojoj autobiografiji ističe kako mu se činilo „važnim upozoriti da život nije samo rezultat naših, pojedinačnih napora. Naš život grade i mnoge druge osobe koje susrećemo na svom životnom putu. Roditelji, šira obitelj, prijatelji, učitelji, znani i neznani ljudi, knjige koje čitamo i druga umjetnička djela s kojima dolazimo u dodir, okolnosti u kojima živimo, školujemo se i radimo. (...) Bez tih dragocjenih ljudi *ja* ne bih bio *ja*.“ Tako u njegovim sjećanjima na djetinjstvo i ranu mladost u podravskom selu Kuzmincu, iznesenim uglavnom u prvom dijelu knjige („Djetinjstvo i školovanje“), nalazimo mnoštvo događaja vezanih prije svega uz majku, oca i sestru – detalja koji sugeriraju zaštitničku toplinu doma, iznimnu međusobnu odanost i skladnost života u obitelji. Prosenjak piše i o dječjim prijateljstvima, igrama i nestašlucima, o seoskom krajoliku i odnosu prema prirodi, o psima, mačkama, staroj mudroj kobili Rički i drugim domaćim životinjama kao prisnom, sastavnom dijelu seoskog života pa onda i dječje svakodnevice. Evo kako je sve to bogatstvo svoga dječjeg svijeta pisac sintetizirao i sazeo u jednu sličicu iz koje će se potom razviti mnoštvo zasebnih priča i anegdota:

Uživao sam u svakome danu. Bio sam bogat. Imao sam svoju mamu, tatu, seku, djeda, tetu koja me je posebno voljela, konje, dva mala ždrebeta, kravice, junice, telad, debele gice, kokice i pijetla, guske, patke i purice, golubove i vrapčice... Bilo nas je

puno. Zajedno s nebom, suncem i oblacima bili smo velika obitelj. Čim bih bacio kukuruz, pšenicu ili proso na dvorište, odmah je dotrčalo ili doletjelo sve što je imalo noge i krila. Jao, kakvo je to bilo slavlje! („Slatki Božić“, str. 61)

I ne piše Prosenjak o tome – s obzirom na vremenski odmak – analitički hladno, pa ni neutralno, nego su ta sjećanja snažno obojena emocijom, scene su pune dječje uzdrhtalosti, uzbuđenja i neizmjerne ozarenosti. Kad se pisac sjeća svoga djetinjstva, „sve pršti od svjetla“: „Kao da nije postojao mrak, kao da moji dani nisu imali noć. U svome sjećanju uvijek i svuda nalazim svjetlo. Čini mi se da se sunce u mom djetinjstvu nije uopće gasilo.“ Taj čudni osjećaj da u njegovu djetinjstvu nije bilo mraka – otuda i naslov knjizi: *Djetinjstvo bez mraka!* – tumači činjenicom da je kao dijete bio okružen ljudima koji su ga voljeli i kojima je on tu ljubav uzvraćao. To se svjetlo, kaže, nikad poslije u njegovu životu nije ugasilo, i zato vjeruje da „ljubav koju čovjek primi u djetinjstvu poslije isijava iz njega cijeloga života“.

No nije uvijek sve bilo lijepo i išlo glatko, pa Prosenjak piše i o takvim situacijama. Tako u poglavlju/priči „Najbolja zadaća na svijetu“ pokazuje kako je i iz nevolja znao izvuci dalekosežne pouke s kojima je mogao „pobjednički ići kroz život“. Pisac pripovijeda o tome kako mu je prelazak iz sela u grad, kad je krenuo u peti razred osnovne škole u Koprivnici, bio šokantan i izazvao zbunjenost i nesnalaze-nje. Đake putnike nisu dobro dočekali ni gradski učenici a ni nastavnici; vrnjaci su im se rugali, nastavnici su prema njima bili puno stroži, ocjene su bivale sve lošije. U panici što će na sve to reći roditelji, smislio je rješenje – napisat će „najbolju zadaću na svijetu“. I napisao ju je, ali je to morao raditi sedam puta (o različitim temama) prije nego što ga je nastavnik hrvatskoga prozvao da je pročitao. Na stranu to što mu je nastavnik u imenik upisao golemu peticu („prvi književni honorar u životu“), a razred izvrsno reagirao na njegovu zadaću („prva književna nagrada“) – važnije od svega, kaže pisac, bilo je to da je spoznao kako se mogu svladati i najveće teškoće. Prije bi naime sastavak nabrljao na brzinu i odjurio u igru, a sad je svaku od sedam zadaća pisao po četiri dana i pri tome mu nije bilo dosadno, nego je osjećao veliko

⁶ Andrea Zlatar, *Tekst, tijelo, trauma*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004, str. 21-22.

uzbuđenje i zadovoljstvo, bio je uvjeren da je napravio veliku stvar. „Ako uspiješ istinski zavoljeti ono što te muči, svojem si problemu slomio kičmu!“

U drugom dijelu autobiografije, naslovljenom „Mladost i književni počeci“, mladi Božidar otkriva neke dotad neuočene vrline skromnog, povučenog i samozatajnog oca, govori o buđenju interesa za ženski svijet, dogodovštinama pri kupovini stana i otkriću svoga poslovnog dara, nerealiziranoj želji da se upiše na Akademiju za kazališnu i filmsku umjetnost, o studiju romanistike i dogodovštinama u Parizu, o svom ljetnom poslu turističkog vodiča. Spoznaju o tome kako se preplašeni i slabi ljudi mogu preobraziti u junake i uraditi nešto za što ni sami nisu vjerovali da je moguće, ispričao je u poglavlju/priči „Blacky“. Odluku da stane u zaštitu svoga uplašenog psića od razjarene goleme psine objašnjava tako što je u presudnom trenutku više mislio na to kako da pomogne ugroženom drugom živom biću nego na svoju sigurnost, a to je u njemu probudilo dotad nepoznatu hrabrost i snagu. U jednom od ne tako čestih izleta u svoju zreliju dob, Prosenjak uvjerljivo, sugestivno opisuje rijetku, tešku i dugotrajnu alergijsku bolest svoga najmlađeg sina („Što je roditeljstvo?“). Vrlo emotivno pripovijeda o djetetovim nevoljama, ali i o istodobnoj obiteljskoj drami koja ih iscrpljuje do granica fizičke i psihičke izdržljivosti. Kad se na rubu očaja pita što je roditeljstvo, Nepoznat Netko u tom unutarnjem dijalogu kaže: „Očinstvo je ovo što radiš! Očinstvo je to da si tu! Biti s djetetom, nema većeg roditeljstva od toga!“.

U ovom dijelu knjige autor govori i o svojim književnim počecima – o prvom objavljenom radu („Arenina“ priča“), još u vrijeme kad je počeo studij na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, i, što je osobito važno, o trenutku u kojem je otkrio koja je svrha i smisao umjetnosti. Oko toga svog otkrića Prosenjak je ispleo vrlo zanimljivu, na prvi pogled sasvim neobičnu priču („Profesorica iz Sofije“). U njezinu je središtu ugledna bugarska sveučilišna profesorica čiji je fizički izgled našeg studenta najprije šokirao („Nikad prije u životu nisam vidio tako ružnu ženu.“), ali što je njezino predavanje odmicalo, ona mu se činila sve simpatičnija i ljepša, a izlaganje se pretvorilo u trijumf

duha: „Obuzeo me osjećaj da joj riječi pršte po nama kao vodoskok ili da se rasipaju iznad naših glava kao vatromet. Te riječi bile su moćne. Činilo mi se da je njima razmicala zidove.“ Razmišljajući poslije o tom čudnom preobražaju raspoloženja zaključio je da je bugarska profesorica posjedovala nevjerojatnu unutarnju ljepotu i da je tu svoju ljepotu uspjela studentima učiniti vidljivom. To ga je pak navelo na usporedbu s ulogom pisca i književnosti u svijetu:

(...) posao je pisca da podigne posrnula čovjeka pred sobom i da ga uvjeri koliko je iznutra vrijedan i lijep. Pisac treba pokazati svojem čitatelju kolika su čudesa i ljepote u njemu pohranjene. To je svrha, cilj i smisao umjetnosti. Otkriti čovjeka njemu samome! (str. 231)

„Putovanja i radosti susreta“ – posljednji, treći dio autobiografije – pisac posvećuje svojim brojnim književnim susretima („nekoliko tisuća /.../ u raznim krajevima Hrvatske i u inozemstvu“) sa školskom djecom i mladima, ali isto tako i nekim nesvakidašnjim, npr. s mladićima koji su se liječili od posljedica uzimanja droge ili zatvorenicima u kazneno-popravnom domu. Iskustva u toj komunikaciji s mladom publikom vrlo su raznolika: ponekad ispunjena obostranom napetosti, kadšto dirljiva, nerijetko pršte mladalačkom vedrinom i humorom. Pisac je zabilježio i sjećanje na jedan koristan savjet starijega kolege kad je bio posumnjao u svishodnost svojih odlazaka na književne susrete:

NE ZNAŠ KOJE JE TO DIJETE!?

Kad sam objavio roman Divlji konj, počeli su mi stizati pozivi za gostovanja u raznim školama. Razmišljao sam trebam li se na njih odazvati.

Upitao sam za savjet iskusnog književnika Branka Hribara:

– Gospodine Branko, ne znam što bih učinio? Pitam se ne bi li mi bilo mudrije i korisnije zatvoriti se u radnu sobu i pisati? Uostalom, književni susreti i ne plaćaju se najbolje. Trebam li se odazvati ovim pozivima i ići na tolika putovanja?

– Idi! – rekao mi je blagim glasom gospodin Hribar. – Možda stotine kilometara daleko postoji neko dijete u kojem je sve sazrelo, ali mu nedostaje još samo ono što treba čuti od tebe! Idi, jer ne znaš koje je to dijete! (str. 340)

Prosenjakova autobiografija *Djetinjstvo bez mraka* može se u prvi mah činiti krnjom, nedovršenom jer autor (= pripovjedač = lik) završava svoju priču na granici mladosti i zrelog doba. No i sam autor daje nešto povoda zaključku o nedovršenosti: sugerira kako je pisanje *cjelovite* autobiografije „vrlo složen i dugotrajan posao“, a rok što mu ga je zadao izdavač bio mu je prekratak; da je to i vrlo osjetljiv posao jer su sudionici pojedinih događaja koje bi trebalo opisati još živi; a s obzirom na sve to, problematični postaju kriteriji istine i objektivnosti. Eto dakle razloga koji su ga, kako piše u „Predgovoru“, naveli da u knjigu uvrsti „zapise onih doživljaja koji su obilježili moj život, usmjerili ga nekim drugim kolosijekom ili bili možda samo zanimljivi i poučni meni. Pri tome prednost sam dao zbivanjima koja su vezana uz moje djetinjstvo i mladost, književne početke, prva saznanja o životu i umjetnosti, ili su se odigrala tijekom mogega javnog djelovanja.“ Ali mislim da ni ovakav, „skraćeni“, oblik autobiografije kakav nudi Prosenjak ne bi nužno trebalo smatrati krnjim: dosta uvjerljivu legitimaciju pruža mu talijanski psihijatar Giovanni Jervis koji kaže da svaki pojedinac „definiciju vlastitog identiteta, svijest o sebi, sliku o sebi, o vlastitoj ličnosti i tijelu, izgrađuje (...) tijekom djetinjstva i mladosti.“⁷

U Prosenjakovu pripovijedanju čitatelj će lako uočiti da autor važne, zanimljive ili neobične događaje iz svoga života niže (uglavnom) u vremenskom slijedu. Specifičnost je autobiografije *Djetinjstvo bez mraka* da se njezin autor ne koristi kontinuiranim tekstom, nego svaki događaj o kojem piše izdvaja i oblikuje kao posebnu cjelinu; ta činjenica diktira i formu pa u knjizi dominiraju kratke prozne vrste – crtice, anegdota ili kratka priča. Bitna su obilježja (i) Prosenjakove autobiografije sklonost etičkim poentama, neskrivena didaktičnost i općenito kršćanski svjetonazor, unutar kojega čitatelj može razumijevati opisana zbivanja.

Strahimir PRIMORAC

⁷Usp. Giovanni Jervis, *Kritički priručnik psihijatrije*, Stvarnost, Zagreb, 1978, str. 373.

Tekstualni hologrami svemira

(Goran Gatalica: *Kozmolom*,
Zagreb, Biakova, 2016.)

Pjesnik, afirmacijski gledano, najnovijega naraštaja, Virovitičanin sa zagrebačkom adresom, po habitusu prirodoslovac Goran Gatalica¹ (1982.), predstavlja se svojim pjesničkim drugoukoričenjem naslovljenim *Kozmolom*, a nakon što je 2015. za zbirku poezije *Krucijalni test* primio značajnu književnu nagradu *Slavić* Društva hrvatskih književnika o kojoj, danoj nagradi unatoč, čitateljski krugovi ne znaju odveć mnogo. Kako se ne bi ponovila navedena recepcijska devijacija (nećemo reći nepravda) ovdje je, u najkraćim crtama, pozabaviti se Goranovom drugom zbirkom.

Posrijedi je, naime, rukopis pjesama u prozi podijeljen u tri ciklusa sljedećih naslova: *Pohodi kroz tminu*, *Paljenje zvjezdane vatre* te *Zvjezdani greben*. Nimalo slučajno bilo je spomenuti kako je Gatalica prirodoslovac, fizičar prije svega, što se za ovaj rukopis ispostavlja naročito važnim. Gatalica, naime, nastoji tekstovima intermedijalne osjetljivosti približiti dana dva naoko nespojiva svijeta – svijet umjetnosti (pjesništva) i svijet znanosti (fizike, s naglaskom na astrofiziku). Drugim riječima, primijetiti je nastojanja implementacije prirodoznanstvene faktografije u zahvalni pjesmoprozni medij kakav je rijetko ispisivan dostatnom spremnošću. Dakako, on nije ni prvi ni posljednji takvih nastojanja, a predstojećim će čitanjima tek biti utvrđeno u kolikoj je mjeri uspio u svom

¹Iz već sada razmjerno bogatih biografskih natuknica razabrati je kako je Gatalica vrlo aktivnim autorom, napose na polju haiku poezije, a gdje je dobitnikom međunarodnih te domaćih priznanja. Osim toga, istaknuti je i kako je članom Društva hrvatskih književnika što je, u duhu potrebe za kvalitetnim književnim pomlatkom, nedvojbeno pozdraviti. Gatalica je, također doznajemo, objavljivao u nizu relevantnih časopisnih naslova te je njegova produktivnost jasnom, premda recepcijski nedostatno usvojenom. Barem za sada.

naumu. Ovaj je ogled uzeti u obzir tek kao uvodnik u jedno od takvih čitanja. Gustih te pređanih, za nadati se.

Prva cjelina, *Pohodi kroz tminu*, biva otvorena tekstem naslovljenim *Kozmologom*, sukladnim naslovu rukopisne ukupnosti, gdje je primijetiti nenametljivo navođenje čitatelja, a kroz naznake prostorno-vremenskoga relativiteta, na puno recepcijsko usvajanje estetskih upregnuća. Znakovitim je, međutim, primijetiti tragove jezične arhaičnosti suprotstavljene postmodernistički artifičijelnoj konzultaciji prirodnoznanstvenoga, poglavito na planu čestih inverzija vitalnih rečeničnih dijelova koji, srećom, provociraju sasvim pozitivan dojam, tek na prvo čitanje naitan. Danu je arhaičnost posebice uočiti u tekstu naslovljenom *U znaku traženja* uz, međutim, potrebu za isticanjem estetski možebitne teškoće koja se tiče gdje gdje suviše intenzivnih genitivnih gomilanja. Valja razjasniti jednu stvar – genitiv u poeziji nipošto ne predstavlja udar na estetsku dimenziju teksta, no nužnom je racionalizacija njegova korištenja. Česta posezanja za genitivom pri pisanju poezije mogu sugerirati nedostatak jezičnih rješenja estetske visokoosjetljivosti kakvu je u reprezentativnom pjesništvu razložno očekivati². Dakako, spomenuta genitivna gomilanja koja se, kako je istaknuto, javljaju gdje gdje, u konkretnom slučaju ne čine presudnu štetu rukopisnoj estetici te je ovaj usputni komentar čitati benigno sugestivnim. U konkretnom slučaju, uz navedeno, estetsku je kompenzaciju bilo postići nerijetko iznimno jakim pjesničkim slikama. Pa tako i u netom imenovanom tekstu gdje je podvući sjajnu završnicu: *Nijema riba postaje mala riba i zvijezda pretvorena u kaloperu s tamne planine*.

Tekst *Dva bijela krvnika* izdvojiti je s obzirom na referenciju vezanu uz konkretno događaj, gdje je svemirska pojava interpretirana slikom tragedije vatrogasaca na Kornatima 2007. godine, a pri čemu su svemirske relacije semantičkim parale-

² Osobito je nejasno kako se u problematici prekomjernoga korištenja genitiva pri suvremenoj pjesničkoj proizvodnji govori odnosno piše vrlo malo iako je posrijedi problem koji zaslužuje poseban primarno lingvostilistički osvrt.

lizmom supostavljene onim društvenim. U tekstu, pak, *Druga točka ravnoteže* (kao i u još nekim tekstovima) primjetnom je, sukladno nastojanju „poetizacije“ prirodoslovlja, pojačana uporaba pojmova te sintagmatskih mikrokonstrukcija karakterističnih za prirodnoznanstveni jezik, a pri čemu je neosporno ukazati na oprez – pojačana nastojanja, naime, mogu ugroziti ukupnost dojma s obzirom na estetsku visokoosjetljivost kao polazišnu osnovu. I ovdje je naglasiti, srećom, takvi su momenti u Gataličinu pismu nedovoljno česti da bi nam bilo ozbiljno promišljati o estetski prolaznoj ocjeni rukopisa. Što, bez daljnega, ne znači kako na različite vidove forsiranja postupaka pri stvaralačkom činu ne treba ukazivati kao na možebitno kontrindikativne po krajnji proizvod (u danomu je tekstu, uz ostalo, izdvojiti pojmove/riječi poput *hiperrealnu*, *Demijurg*, *arbitrarna točka ravnoteže*, *uskrli fotoni* i sl.). S druge strane, tekst *Nema kraja* izvrsnom uvjerljivošću potencira osjetilnu iznadspoznajnost multidimenzionalne prirode svemira, poglavito kroz zgodnu sintagmatsku konstrukciju *neizreciva galaktička godina*.

Tekst naslovljen *Rubovi* naglašenom fizičkom rubnošću simbolički reprezentira onu semantičku, uz jednako naglašeno nerazumijevanje značenja s obzirom na osjetilnu nesagledivost prostorno-vremenske konstelacije kozmičke metastrukturalnosti, a pri čemu je, na tekstualnoj razini, pojam *svemir* čitati iznadsubjektno. Tekst *Ususret tamnom sjećanju*, pak, nudi prikaz smrti kao niza međusobno tek prividno nezavisnih događaja čija je priroda, međutim, konstantom, pri tom je pozvati se na aparaturu spoznajnoga usvajanja metaegzistencijalnih relativističkih nazočnosti kao sasvim ograničeno oruđe gotovo opskurnoga stupnja iskoristivosti: *Transparentne postmodernističke mijene igraju se parametrima sjećanja. Nametljivi alati logike recikliraju matematičke rezultate mikrokozmičkog jezika. Trepeljiva zvijezda proždire kožu mesije naviknutoga na umiranje uz svjetleće zvukove patnje i disanja*. Ujedno je, uz navedeno, primijetiti podcrtanu slutnju permanentne nazočnosti Transcendenta kroz usputne, a opet semantički zna-

čajne spomene fizičkoga propadanja³.

Posljednja pjesma prvoga rukopisnog ciklusa nosi naziv *Skrovišta na rubu kozmosa* gdje je teorija relativnosti, opuštenjački rečeno, stavljena u službu djelomične (kao jedino moguće) artikulacije prividne beskonačnosti omeđene primarno ograničenim dometom spoznajne disperzije – pri tome je, doduše posve neizravno, govoriti o takozvanoj *poetici brisanih navodnika* kakvoj je, uz teorijsku osvijetlenost, uvelike bilo svjedočiti u okvirima hrvatske pjesničke proizvodnje kasnih sedamdesetih, osamdesetih, kao i ranih devedesetih godina minuloga stoljeća, a uz zaseban naglasak na časopis Quorum kao okupljačište nositelja navedenih tendencija⁴.

Druga cjelina, kako je i na početku teksta istaknuto, nosi naziv *Paljenje zvjezdane vatre*, a biva otvorena tekстом *Zametnute suze*, osobito intrigantnim, naime, semantičkim zaokretom u odnosu na prvi ciklus – govoriti je, naime, o metaprostoru nulte racionalnosti čiju spoznajnu prazninu, po uzoru na davne pretke, ima popuniti primarno teozofijsko promišljanje neobjašnjene stvarnosti: *Zvijezde grle suze iz zemaljskih sinklinala i skrivaju zavist životinja i bilja u zavjetrini nepomične jekle kozmosa*.⁵ Svemir je utoliko sve – spomenuti Nadsubjekt iracionalnošću supravodljive metaegzistencijalne sile podvrgnut objektivizaciji. Drugim riječima, svemir jest i Entitet (namjerno pisano velikim početnim slovom) i sredstvo. I *Svemir i svemir*. U pjesmi, pak, *Hram blaženih noći* uvesti je, makar posve idejno, pojam ljubavi kao

³ Poglavitno je nužnim, u okviru iste pjesničke slike, primijetiti pojmove *patnja* i *disanje*, a pri čemu je zaključiti nužnost egzistencijalne osvijetlenosti u odnosu na možebitnu anksioznu postojanost.

⁴ Govoriti je, dakle, o semantičkom konkretizmu, ali i o osamdesetima kao poetičkom crpilištu najnovijih generacija hrvatskoga pjesničkog postmodernizma.

⁵ Usputno je dometnuti – premda potpisnik ovih redaka nipošto nije jezični purist, primijetiti je dvojbenu korištenje riječi *kozmos* u apsolutno svim tekstualnim situacijama, a što je možebitno braniti tek s obzirom na rukopisni naslov gdje bi govoriti bilo o naglašenom stilističkom postupanju.

nematerijalne supstancije kozmičkoga hrama – ujedno i kozmogonijskoga, gdje je na istu utoliko gledati kao na polazišnu osnovu ultimativnoga božanskog svestvaralaštva. Tekst *Vječni led*, opet, očarava mitološki predznakovljenom metapoetizacijom čineći, nesumnjivo, unutarciklusnu uspješnicu vrijednu izdvojenoga spomena. Stoga je izdvojiti: *Sasvim blizu Edena boče se faraonska rebra, a nepomičan se mračni planet. Pogašen život poprima oblik vječnog leda što u sebi tuge i boli skriva. Ljudstvo mračni nazočnost spasonosnu, dok i posljednja luč u kozmosu ne utrne. Slijedi: Kozmičke zrake pucketaju od hladnoće Titana. Nijema pustoš vječnog leda lomi krila pticama koje upaljenim očima zoblju ostatke raspršena vremena*.

Tekst *Krvna ljaga u svemiru* nudi neoegzistencijalnu antropomorfizaciju nebeskih tijela: *Na obrednim putovima prezadužene zvijezde se gase, a samoljublje ispisuje cedulje prolaznosti*. Nadalje, tekstovi *Ispod zvijezda* te *Preobraženja* jasnom su aluzijom na stvaralaštvo Antuna Branka Šimića, a kroz željeno umjerenu intermedijalnu osjetljivost prisutnosti prirodnoanstvenoga koda, uz razmjerno jednostavno čitljiv iskaz sumnje u odnosu na sadržajno-semantičke domete kolektivne, kulturno-univerzalijske spoznajnosti: *Ispod zvijezda korumpirana faktografija gravitacije izvodi zaključke o postanku svijeta. Svadljivost vida i nevida uspostavlja red među znanstvenim doktrinama. Upetljane zvijezde oznakovljuju žudnju za uzrokom apokalipse*.⁶ Tekst *Nepoznata zvijezda*, pak, prvoplanski podcrtava kozmički balansirajuće svojstvo smrti kao upravo stvaralačkoga alata u kontinuiranoj primjeni: *Embriionalna memorija upravlja nekontroliranim ekstremitetima plodnosti i smrti. Nepoznata se zvijezda udaljuje bez pozdrava*.

Pjesma *Osvrt na zvijezde*⁷ posljednjim je tekстом drugoga rukopisnoga ciklusa za koji je podučiti sljedeće: govoriti je, naime,

⁶ Izvankontekstualno, citirani je fragment danoga teksta čitati kao možebitno društveno angažirani iskaz, doduše suzdržan, ali primjetan.

⁷ Rukopisni kontekst sugerira kako naslov nije čitati prema ironijskom ključu iako bi, kao takav, u nekim drugim okolnostima bio također iznimno funkcionalnim.

o pismovnom reprezentiranju nepotpuno odgonetnutih varijabli svemirske egzistencijalne supremacije počinjene, uvjetno rečeno, *stalnošću kretanja*, a pri čemu je, autorski domišljato, povučena paralela s ingenioznom prirodom šahovske igre (pritom je, nimalo neočekivano, spomenut velikan iste Gari Kasparov). Ujedno je, zaključno, patnji pridati izgrađivačku, obnoviteljsku funkciju: *Velika seoba zvijezda iskušava patničke suze. Tvrdekorne zvijezde ne mekšaju iluzije u dinastijama suza. Osuđene zvijezde suzbile su sumrakom suze. Svrgnute zvijezde čuvaju tajnu isplakanih suza, a suze svojim elipsastim sjenama požuruju zvijezde!*

Treći i završni ciklus naslovljen, kao što je prethodno napisano, *Zvezdani greben*, ima biti otvoren izvrsnom pjesmom (jednom od najuspjelijih u zbirci) *Astronomski hram* gdje je osobito uočljivom naglašena „znanstvenost“ poetizirane lirsko-subjektivne percepcije prostorno-vremenske, jednako naglašene sadržajne disperzivnosti s ciljem, tek naoko paradoksalno, snažnoga semantičkog zgušnjavanja: *Crveni divovi rasplinjuju sjaj u zakučastim dijelovima galaktike. Astronomski hram posjećuju utvare iz Perzeida. Međuzvezdana varka krade svjetlost repom samotne zvijezde koja se koprca u ostatcima supernove.*

Sliku je svemira kao zbroja svih postojećih te možebitnih samoća čitati u tekstu *Galaktičko vježbalište*. Tekst *Aldebaran*, pak, donosi poetizaciju zvjezdane kartografije, pri čemu je posebno spomenuti željenu stilsku suzdržanost pjesme, a čime je istu čitati kao jednu od estetski snažnijih, kako na razini ciklusa, tako i na razini rukopisa u cijelosti. Na istom je tragu i sjajan tekst naslovljen *Kasiopeja*. Citirati je: *Zvezdani konjici izvijaju svoja zlatna vretenasta tijela upletena u kozmičke niti. Kasiopeja u bezvremenom srcu čuva gorući talisman koji se povija uz zlatni oluk neizbrojivih svjetlosnih godina.*

I premda je, s obzirom na kontekst, vrlo teško govoriti o standardnoj cikličnosti kao iznadljudskoj kategoriji razmatranoj iz smrtne linearne perspektive takvom je asocijacija pri prvim čitanjima pjesme *Zatomljena rasula*, uz akcentiranje ideje dekonstrukcije kao preduvjeta novoj izgradnji – u danomu je slučaju idejnu

dekonstrukciju promatrati kroz metafizičku prizmu univerzalnosti. Primordijalnim je stadijem, dakle, navedena ideja ponavljanoj graditeljskoj metadjelatnosti ovdje nespomenutoga, ali spoznajno razvidnoga božanskoga entiteta. U danom se, od civilizacijskih zadanosti oslobođenom metaprostoru, pojmovi *dekonstrukcija* i *konstrukcija* tako sadržajno-semantički (s osobitim naglaskom na semantiku) dijelom preklapaju.

Pojavnost promatranoga divovskog planeta u tekstu *Inicijali Saturna* sugerira procesualnost konstruktivno-dekonstruktivnoga kontinuiteta prividno vječne prirode svemira, pri čemu je spomenuti teleskop kao optičko pomagalo stavljeno u službu apostrofiranja čovjekova recepcijskoga nesavršenstva posljedica čega jest tek spoznaja kako se ono savršeno, naime, usvaja u tragovima: *Teleskopom naziru se žute i bijele pjege Saturna, granice koje nikada ne izlaze iz konteksta vedre noći. Naslućeni prstenovi od ledenih čestica svjedoče nehajnom stvaranju svemira.* Na dani se tekst izvrsno nadovezuje pjesma naslovljena *Enkelad* koja tematski progovara o Saturnovu prstenu jakoga *albeda*⁸, na metaforičkoj razini, naime, jake refleksije kontinuiteta galaktičke disperzije, u kontekstu razmatranja svemira i o svemiru tako često spominjane. Stilistički razmatrano, i ovaj je tekst pisan iznimnom suzdržanošću i discipliniranošću te je kao takav, slobodno je procijeniti, možebitno najuspjelijim u čitavoj zbirci: *Enkelad zapretan albedom zrcali nepovratan sjaj u odaje svemira. Titrave kupole zvjezdopisa dostižu svoje vrhunce. Udarni krateri utisnuti su u titravu ledenu pučinu. Erupcije vodene pare i ledenih čestica šikljaju iz snovitih gejsjira. Prisni zagrljaj gravitacije razulači i stiće mjesec Enkelad prema kanjonima tmine.*

Naznaku je religijski predznakovljene transcendentnosti, kao i u nekim ranijim tekstovima, osobito podvući pri gustim čitanjima teksta *Sunčev kalvarijski put*, a što ima biti zapravo potpunom rukopisnom

⁸ Pojednostavljeno, dani pojam predstavlja omjer odražene svjetlosti u odnosu na svjetlost koja je pala na neko tijelo – u danom je slučaju, a uz konvencionalno pojašnjenje, značaj navedenoga pojma tim izraženiji.

logikom (s obzirom na završnicu istoga). Valja napomenuti, sukladno posljednjem ciklusu zbirke, kako su i ovdje rečenice vrlo čiste, prohodne, stilski uredne, lišene, dakle, zalihosti ranije korištene primarno u ulozu stilskoga pojačivača. Takva se tendencija razvija u gotovo dokumentaristički stil (*Supernova*) gdje je čitati: *Protozvijezde bride gravitacijskim sažimanjem porinute u mističnu tminu. Zatomljena tjeskoba grije središte protozvijezda u hladnim oblacima plina i prašine. Posvojiteljska skrb vodika i helija pretvara protozvijezde u mlade zvijezde. Toplina u maglici raščičava okolni plin stvarajući hram svjetlećih nimfi koje palucaju u zavodljivom nedohvatu.*

Posljednji tekst rukopisa naslovljen je, nimalo slučajno, *Zavičajni busen Mliječne staze* – naglasak je, dakle, na galaksiji kojoj uvjetovano (i/ili uvjetno) pripadamo, a gdje se kroz eskalirajuće svemirske dimenzije naglasak stavlja na onaj prostorno-vremenski fragment koji ima biti čitan zavičajnim pri čemu je zaokružen dojam pripadnosti čovjeka svemiru uz, dakako, lako pojmljivu semantičku reverzibilnost navedenoga odnosa: *Zavičajni busen Mliječne staze portretira lice vidljivoga nebeskog svoda. Galaktička ravnina presijeca spljoštenu skup zvijezda uz stranputicu iluzije koja imenuje zavičajni busen galaktike.*

Zaključno, pjesničko drugoukorištenje Gorana Gatalice, zbirka tvrdolinijaških pjesama u prozi naslovljenih *Kozmolom*, temelji se na semantičkoj liniji, parafrizirati je pogovornoga Josipa Užarevića, *antropomorfizacije svemira i svemirizacije čovjeka* čija je daljnja primarno kvalitativna preispitivanja učinjenoga tek željno iščekivati. Uz manje intervencije primarno kozmetičke prirode Gataličino pismo gaji potencijal biti izvrsnim. Olakotnom je okolnošću ideja povezivanja literarnoga pisma s kodovima prirodnoanstvenoga diskurza, a što podrazumijeva intermedijalno osjetljivu budnost, podjednako autorsku te čitateljsku, što nije nimalo jednostavnim. Ovdje je, stoga, navesti i predgovornoga Tina Lemca, urednika zbirke. Naime: *Važnost ovog rukopisa i njegova temeljitog i daljnjeg iščitavanja koje prelazi granice pukog kritičarskog osvrta taj je da miriše stanovitom samosvojnošću u obzoru najmlađeg suvremenog hrvatskog pjesništva.*

Njime se povezuju dvije čarobne discipline; poezija i fizika i ispituju granice teksta i svijeta koje se prostiru kozmičkim ravninama iz kojih padaju slike i znakovi kao ritualno dozvana kiša poetskog vrača. Rubna pozivanja na Šimićevu literarnu metafiziku, pak, svjedoče preduvjetnoj informacijskoj širini koja autoru pruža mogućnost samosvojestvenoga istraživanja jezika koji je, nesumnjivo, zasebnim svemirom.

(Endnotes)

1. Podebljao F. N. Svrha toga postupka, premda ovaj ogled nije primarno lingvostilistički, jest ukazati na „prekomjerno“ korištenje pojmova *suze* i *zvijezde* s ciljem ritmičkoga osnaženja teksta što, na metatekstualnoj razini, doprinosi izgradnji dojma stalnosti unutarstvarnih/unutartekstnih gibanja te je takvo autorsko postupanje, čak ukoliko i nije počinjeno uz potpunu teorijsku uračunljivost, vrijedno zasebne čestitke.

Kako uloviti šljuku?

Vojislav Mataga, *Lov na šljuke*,
Zagreb, Stajer graf, 2016.

Zapaženi pjesnik, esejist, književni povjesničar te dugogodišnji voditelj Središnje knjižnice „Vladimir Nazor“, Vojislav Mataga, objavio je desetak pjesničkih zbirki, („Bludeć predvorjem“, „Opća mjesta“, „Mjere i utezi“, „Molitvenik za (peri)patetičare“, „Lao-Tseov put“, „Zapadnoistčni divan“, „Cukar i pelin“, „Prispjeti u dan“, „Jezik i zmija“, „Ljeto i druga godišnja doba“); također se bavio književnopovijesnim temama: jedna je rasprava vezana uz pojavu socijalističkog realizma (naslov joj je „Književna kritika i teorija socijalističkog realizma“), druga književnopovijesna studija preispituje odnos književne kritike i ideologije; zanimale su ga i teme iz područja moderne i postmoderne teorijske sfere (knjiga eseja: „Moderno, postmoderno, trivijalno“), kao i neka druga kulturološka pitanja („Posustajanje kulture“); napomenula bih da su ga između ostaloga privla-

čile i jezikoslovne, odnosno leksikografske teme pa je sastavio rječnik romanizama u opuzenskom govoru.

Najnovija zbirka „Lov na šljuke“ (studen 2016.) pojavila se u recentnom hrvatskom pjesništvu u tipičnom trenutku za koji bismo mogli kazati da je obilježen prilično heterogenim poetičkim iskustvima. Naime, nedvojbeno je kako pojava odsutnosti konzistentnog poetičkog uporišta u suvremenom pjesništvu ne traje od jučer, kako u našoj pjesničkoj suvremenosti nema nekog čvršćeg naraštajnog, časopisnog ili izrazitijeg grupacijskog središta (kao što su 1950-ih bili tzv. krugovaši, 1960-ih razlogovci, potom pitanjaši pa kvorumovci) te da umjesto toga postoji širok repertoar umnoženih individualnih autopoetika; što znači da u suvremenom hrvatskom pjesništvu možemo naći mnogošto: od gnoseološkog, dakle, spoznajnog pjesništva, od tragova semantičkog konkretizma i znakova naglašene jezičnosti, preko poetike dosjetke, nadrealističke pa i humorne persiflaže zbilje, do ekspanzije nekog novog subjektiviteta i nove osjećajnosti, štoviše i virtuozne obnove vezanog stiha (sonet), kao i izrazite antimetaforičnosti i hiperrealistične narativnosti, dakle onoga što se u novije doba naziva stvarnosnom poezijom.

Tematski i motivski čvorovi Matagina „Lova na šljuke“ upućuju na to da bi se zbirka mogla profilirati kao postmodernističko naslijeđe razlogovske spoznajne poetike. Ta poetika naginje simboličkom i metaforičkom govoru, dakle prenesenim značenjima, onom što se u kritičarskom žargonu obično naziva pojmovnim pjesništvom, ukratko onim koje naginje filozofičnosti i apstrahirajućem usmjerenju pjesničkoga govora. Zbirka sadrži 4 ciklusa: tri su povezana na razini versifikacijskog i semantičkog sloga a tematiziraju različite aspekte egzistencije, a četvrti ciklus je u ulozu performerski koncipiranog kontrapunkta prethodnim cilusima i nasljeđuje neke lettrističko-konkretističke modulacije iz nekih ranijih Mataginih (i ne samo njegovih) pjesničkih nastojanja.

„Lov na šljuke“ počinje uvodnom, nazovimo je, programatskom pjesmom „Ima pjesama i pjesama“, koja komunicira s poezijom austrijskog književnika Ericha Frieda („Stih sa svojim proturječjem“).

Usput rečeno, Fried je uz romane, eseje i drame pisao jednostavne i komunikativne stihove te nastavljao tradiciju Brechtova postupka prosječivanja uz pomoć pjesništva. U spomenutoj uvodnoj pjesmi Mataga ukazuje na moguće višeslojne paradokse pri razmišljanju o sudbini, smislu, namjeni, vrednovanju i prihvaćanju pjesama uopće. Tako npr. kaže kako ima pjesama koje dosađuju čitatelju, ali takve pjesme nisu loše nego nešto očito nedostaje samom čitatelju. Potom tvrdi kako neke pjesme zapravo ne dosađuju, ali kako ni to nije jamstvo da su dobre. Također kaže kako ima pjesama koje sličie i ne sličie pjesmama, a za kojima rijetko tko poseže. Napokon u paradoksnom zaokretu tvrdi kako su baš takve pjesme možda i najbolje, ali i tu tvrdnju stavlja pod dvojbu pa odmah zaključuje kako zapravo svako, pa i pjesnikovo vlastito, mišljenje o pjesmama nikoga ne obvezuje. Jer konačno, važna je pjesma sama po sebi, u svakom slučaju važnija je od bilo kojeg razmišljanja o njoj.

Na takav pomalo obeshrabrujući uvod nadovezuju se „Ardijejske elgije“ (njih 14); više od pola (8) već je bilo objavljeno u autorovoj ranijoj zbirci „Molitvenik za (peri)patetičare“ iz 2001. U semantičku potku elegija uvodi nas naslov, odnosno, tradicijsko i zavičajno uporište koje se očituje apostrofiranjem Ardijejaca, ilirskog plemena naseljena u 3. st. prije nove ere uz desnu obalu Neretve, pleme koje je organiziralo moćnu državu od Cetine do Albanije. S takvoga tradicijskog stajališta Mataga počinje tragati za u isti čas prošlošću i sadašnjošću, bolje rečeno, za „naličjem obaju vremena“, i pritom mu se ne bez razloga ukazuje lik Gaja Lucilija, odnosno pismo tog rimskog pjesnika, začetnika satire kao knjevsne vrste, autora mnogobrojnih invektiva na raskoš, pohlepu, težnju za vlašću, patetiku i licemjerje svojega ali i svačijega doba. A naličje tih obaju vremena ispunjeno je općim mjestima: govori se o općoj potrošenosti civilizacije, o svijetu koji je prepun „lijepih privida“, „demonna koji nas nagovaraju na ono što nam ne dolikuje“, preplavljen je otuđenošću i „mrtvim jezikom u kojemu se oblikuje još jedino žalost“. U takvom „bolesnom stoljeću“ moguća je još jedino skepsa u odnosu na svijet i suvremenike, također

apokaliptično razmišljanje o kraju vremena i odsutnosti Boga. Naime, u tom kako kaže Mataga „dodu koje škripi“, gdje se „gubi dah“, i gdje je sve na neki način privremeno, a „vrijeme je suspregnuto u zimu“, pa „skakavci pustoše našu vlastitu budućnost“ – dakle u takvom svijetu „zastirto je mjesto s kojega nas motri Bog“, a u posljednjoj elegiji čak izričito tvdi kako „Boga nema, sada to pouzdano znamo“, jer nestalo je i ljudskosti pa živimo kao sjene, s „tijelom iz kojeg je duša uzmakla za sva vremena“. Takva je sudbina zatekla i jezik koji autor naziva mrtvim, jer se zaglavio u zaboravu, jer je „spržen na glečeru“ pa više ne služi normalnoj komunikaciji, odnosno artikulaciji, nego samo hukanju („A riječi koje je čulo svačije uho čine: huuuu, mimo jeseni i zime“.). Zato su Matagine elegije više ili manje premrežene i svješću o smrti: u sedmoj elegiji čita se poziv: „vrijeme je da sjednemo za stol, mi i naša vrlo smrt“, u 8. elegiji smrt je još donekle prurušena, u 9. čuju se glasovi „iz drugoga svijeta“, a 10. elegija posvećena je smrti „koja je sva u svemu“.

Nakon ovog ciklusa kojim se Mataga pokazao kao jedan od rijetkih hrvatskih pjesnika koji u dominantnom neoegzistencijalističkom aranžmanu njeguje elegijski diskurs (na dalekom tragu Nazorovih „Topuskih elegija“ ili pak Golobovih „Elegija“), slijedi ciklus s tipičnim naslovom: „Zamuckivanje oratora“. I u tim stihovima prevladavaju „teške boje“. I taj ciklus (18 pjesama) započinje programatskom pjesmom o tome kako autor piše za „ono veliko, obećano ništa s oba kraja povijesti“. I tu je pojedinac samo „strašilo na vjetru, utvara na mjesecini“, njegov je jezik zaleđen, netopljiv, zamuckuje; tu se na Kavačisovu tragu iščitava apokaliptična prijetnja, dolazak „barbara koji će se obrušiti na nas poput groma“, također, pjesnik se upušta u dijalog s Dragojevićem o pitanju božje prisutnosti („zar ga se usuđuješ zanijekati“), stupa u dijalog s Eliotovim „Šupljim ljudima“ kao nečim „poluživim, polumrtvim“ što nas posvuda okružuje, u dijalog s potomcima kojima predskazuje „bit ćete kao strojevi“; i u ovom ciklusu neki „demom rasprega ležaj“, a nadolazak „kobnog vremena“ i prolaznost života urastaju u lapidaran Matagin epitaf: „i tek što htjede biti minu“.

Nakon toga slijede „Tri posuđene pjeme“, posvećene poljskoj pjesnikinji i nobelovki Wisławi Szymborskoj. Tim se stihovima parafrazira pjesnikinina jednostavnost ali i uvjerljivost s kojima sastavlja mnogobrojne oksimoronske spojeve kako bi izjednačila suprotnosti, zamijenila mjesta velikim i malim stvarima, onom bitnom i onom manje bitnom u ljudskom životu, dakle, kako bi podcrtala svijest o relativnosti svega i svačega, postojećega i nepostojećega, što se npr. sažimlje u stihovima Matagine (meta)autobiografske pjesme „Takav i kakav“: „Ne mogu reći da sam nekakav osobit znalac ovoga ili onoga. Neću reći ni da sam puki nezalica. Ni u snu ne bih mogao izjaviti da sam anđeo. Ali nisam ni neka goropadna psina koja iz prikrajka vrebava naivne i neupućene.“ Dakle, u tim trima pjesmama prevladava kako vidimo svijest o relativnosti svega postojećega, blaga ironija i suzdržanost pri spoznajnim objavama nekih elementarnih pitanja. I tu pjesnik na suptilan način sudjeluje u mimikriji značenja i sustavno nas oslobađa iluzije o zbilji, ljudima, odnosima, sudbinama, svjestan da se u našim životima tako rado „brka raspored“ pa ono što je manje važno često postaje važnije od „onoga što je neporecivo važnije“ (što je posebno transparentno u pjesmi „Pomozite mi pojmiti“). Dakako, sve se to odvija uz stalno inzistiranje na sveopćoj spoznajnoj skepsi i relativnosti, kao npr. u pjesmi „Ali“ koje počinje stihom: „Mogao bih ja to ali čemu?“.

Posljednji ciklus „Tu//Ovdje“ na tragu je vizualnog i konceptualnog pjesništva; tu se variraju različiti priložni oblici tih dviju riječi u njihovom standardnom, nestandardnom, dijalektalnom i sl. idiomu, odnosno izriču se jezične kombinacije u odnosu na mjesto, dakle područje na kojemu je sugovornik (tu), odnosno mjesto s kojega nastupa govornik (ovdje). Time se naslaguje dinamičan prostorni i kromatski minimalistički ornament (kromatski: jer su neke riječi bilježene bojom koja klizi duž pjesme); naglašena je montažna tehnika i oprostovena vizualna dosjetka kojima se zapravo podcrtava „mogući prijepor oko egzistencije i mjesta opstanka“, dakle svojevrsno poigravanje onim prijašnjim neoegzistencijalnim diskursom, onakvim kakav je prevladavao u prethodnim pjesmama.

A budući, da u poeziji ništa nije onakvo kako se u prvi mah čini ili kako autor naoko tvrdi, čitatelj bi mogao na kraju poželjeti odgonetnuti i naslovnu šifru ove zbirke. U tom kontekstu, šljuka bi mogla biti metafora za poeziju uopće, pa bi se i kritičarsko iščitavanje nečijega pjesništva moglo, pojednostavljeno rečeno, nazvati lovom na šljuke, odnosno lovom na poeziju. Na taj bi se način i čitatelj ove knjige, u prenesenom smislu, našao u ulozi svojevrstnog lovca na tu zanimljivu i lijepu pticu. No ta se ptica u zbirci spominje samo jednom, u pjesmi „Pomozite mi pojmiti“ i to u stihu, koji također zvuči pomalo obeshrabrujuće, i glasi: „A to da je lov na šljuke važniji od šljuka samih, u moju glavu ne ide pa ne ide!“. Tako bi se odjednom zatvorio semantički krug oko ove zbirke, i povezao je s već spomenutom uvodnom pjesmom („Ima pjesama i pjesama“) koja korespondira s Ericom Friedom koji je također tvrdio da mišljenje o pjesmama nikoga previše ne obvezuje, da doduše nikoga ne ugrožava, ali niti pjesmama odviše ne pridonosi. Možda bi upravo takva pretpostavka potaknula čitatelja na zaključak kako je bolje i korisnije, umjesto „lova na šljuku“ uvijek nanovo kretati u čitanje ovih stihova jer, najvažnija je ipak poezija – i to upravo onakva kakva sama po sebi u ovoj knjizi i postoji.

Dunja DETONI DUJMIĆ

Svijet još nije dovršen

(Zvonimir Balog, *Svjetlost nevidljiva strana mraka*,

Zagreb, Matica hrvatska, 2016.)

Poezija suvremenog hrvatskog književnika Zvonimira Baloga (1932. – 2014.) dugo je bila u sjeni njegovog plodnog i vrijednog stvaralaštva za djecu. No, u razdoblju od 2003. do 2016. tiskano je sedam zbirki pjesama za odrasle: *Pjesme za*

prvu ruku (2003.), *Halo lo lo. Tko je tamo* (2006.), *Četvrtasta kugla* (2007.), *Šokasta kugla* (2013.), *Tko me što pita od jabuke* (2014.), *Zvijezde ne gore uzalud* (2015.) i *Svjetlost nevidljiva strana mraka* (2016.).

Pišući o Bori Pavloviću kao književniku za djecu i dječaku književniku, njegovu manje poznatom opusu, našla sam se pri sličnome nadahnuću kao i suočena s Balogovom poezijom za odrasle, manje poznatom, no što je njegova književnost za djecu i mladež.

Autor pogovora zbirke pjesama *Svjetlost nevidljiva strana mraka* Tonko Maroević smatra da je, uz davanje prednosti njegovom stvaralaštvu za djecu, još nekoliko razloga njegove nedovoljne recepcije kao pjesnika za odrasle. U okolnostima njegova javljanja, generacijskim podjelama i dominantnim poetičkim usmjerenjima! Također i u njegovim polivalentnim umjetničkim zanimanjima te u njegovanju paralelnog likovnog mikrokozmosa. *Javivši se 1957. Godine (u kolektivnoj zbirci), niti je mogao niti htio uhvatiti priključak na tada svježu i prevladavajuću „krugovašku“ liniju, no na svoj je način odmah pokazao posebnu sklonost poetizaciji običnih stvari, prihvaćanju kolokvijalnog tona i gotovo apologiji svaki-dašnjice, zaključuje Maroević.*

Književnost se, tvrdi Dalibor Cvitan, bilo namijenjena djeci ili odraslima, koncentrira i ekscentrira oko *mythosa* i *lexika*, subjektiviteta i objektiviteta, semantičkog i asemantičkog (*Problemi hrvatskog pjesništva za djecu* 1975.). Dakle oko priče i jezika, oko tradicijskog i suvremenog, oko značenja i neznačenja. U Cvitanovom povezivanju navedenih pojmova, Zvonimir Balog se našao s Borom Pavlovićem u „osmom razredu“ naslovljenom *Leksički asemantički objektivitet*. „Osmašima“ Bori Pavloviću i Zvonimiru Balogu zajedničko je ironijsko, komično, humoristično. Kritičari su tu poziciju nazvali depatetizacijom i demistifikacijom.

Nazvavši Pavlovića *alozonom* (hvalisavcem, prećenjivačem koji se hvali svojom sposobnošću odbijanja jezika od prirode i ponovnog uvlačenja prirode u jezik), a Baloga *eiromom* (podćenjivačem koji se ruga srušenoj prirodi i samilosno je uvlači u svoj srušeni jezik), Cvitan implicira njihovu avangardnost i određuje im mjesto međaša u povijesti hrvatske književnosti za djecu.

No, što je to po čemu se dječja književnost razlikuje od književnosti za odrasle. Znatno je mlađa, u klasičnoj književnosti ne postoji, a u književnosti europskoga kulturnoga kruga pojavljuje se tek u prosvjetiteljstvu i romantizmu i to samo u djelima genijalaca, primjerice Blakea i Andersena. Kao značajke dječjeg u pjesništvu Cvitan navodi: ljupkost, svojevrsnu lakoću i naivnost koje su namjerne; komičnost, kao negativnu stranu ljupkosti, a koja je vrlo česta u dječjoj književnosti; fascinaciju, zlatno doba kao realnost.; apovijesno-mitsko, nagon da se umjesto povijesti stvara mitsko. Stoga zaključujemo da je pjesništvo za odrasle posve neovisno dok je pjesništvo za djecu određeno upravo navedenim značajkama ili kako, ne podilazeći suvremenom kultu djeteta, niti pokušavajući spasiti dječju književnost od osjećaja manje vrijednosti, kaže Cvitan: *Malog dometa, pjesništvo za djecu prebacujući svoj rezultat prethodno svršenom poantom, zarobljeno i zatvoreno fascinacijom zlatnog doba djetinjstva, nema onu poetsku prelaznost u san, u moralni život, u kulturu, koju ima pjesništvo za odrasle.*

Pred nama je Balogova najnovija, iza-zovna i vrijedna pjesnička zbirka *Svjetlost nevidljiva strana mraka*, zadnja u nizu zbirki pjesama za odrasle.

Poetska snovitost, angažiranost i kulturološka asocijativnost pa i polemičnost obilježja su Balogove zbirke *Svjetlost nevidljiva strana mraka*. No, dječju urođenu nam stvaralačku moć koja odbija stegu usustavljenoga jezika te fascinaciju svijetom i sposobnost viđenja prvi put prepoznajemo u nekim pjesmama zbirke o kojoj je riječ. Svojevrsnu namjernu lakoću, naivnost te komičnost kao negativnu stranu ljupkosti otkrivamo u pjesmi *Nevidljivi signali i sile*. Pjesma *Svjetlost je nevidljiva* jednako je dječja i odrasla. Bogato iskustvo stvaralaštva za djecu pretilo se sasvim prirodno i u Balogovo stvaralštvo za odrasle ne oduzevši mu ozbiljnost, već naglasivši pjesničku slobodu i neovisnost o „pameti“ odraslih.

Balogova poetika temelji se na svojevrsnoj antilogici u kojoj je dubina visina koja skače naglavce, u kojoj pjesnik pada prema gore, a svjetlost je mrakov zagrobni život. Takvu poetiku podupire učestala uporaba aforizama (*Vječnost je neprekidno dno samo trašno razvučeno do besmisla*), oksimorona

(*otvoreni zatvor, kavez beskraja, mračno svjetlo*) i paradoksa (...*početak strašnog klupka / koje nas je odmotalo*).

Opsegom mala, ali uzbudljiva, Balogova zbirka ugodan je spoj raskošne imaginacije i jezične ludičnosti, komocije i ležernosti i ozbiljnosti te poetičnosti i polemičnosti.

Prvo je bio ritam prva je pjesma Balogove zbirke *Svjetlost nevidljiva strana mraka*, a posljednja je *Više boravim na andromedi*. Unutar toga okvira uhvatit će se za ruku, i ozbiljno i humorno, pa čak i komično: ritam, kao sukob nesklada i prostor, vječan i ništavan. Ritam i prostor Balog odgonetava od velikog niotkoga, kome su bliskoznačnice preveliki niotko, moćni niotko, veliki mag – do sebe sama.

Obraćajući se stvoritelju u pjesmi *Dao si takt*, najavljuje nekoliko pjesama u kojima će ga konkretizirati i poosobiti, ne oduzevši mu njegove božanske atribute:..*bog na svome biciklu / ne kreće se a stiže...* U pjesmi *Bog sjedi za stolom* bog je vrlo zaposlen i vrlo osamljen. Čita novine koje je sam napisao, kuha crnu kavu koju inače ne pije da bi mu na kraju huligani ukrali dane koje na stolu slaže kao papir a četiri. *Dragi Bog je osoba*, pjesma je koja potvrđuje upravo navedeno. Preopterećen je (osoba s najvećim brojem telefonskih poziva), ovisan je o tehnologiji (...*kad mu kompletan sustav ode k vragu / dragi bog cmizdri kao neka strina...*).

Smrt je, iako neizgovorena riječ, vrlo prisutna u stihovima zbirke *Svjetlost nevidljiva strana mraka* čiji naslov ju emani- ra daleko od smrtnosti tijela, istodobno je zadržavši ovdje, u tijelu. U pjesmi *Na mojoj glavi* upravo je tu jer ...*nebo čavle / ra n / kojim će zakucati li / jes / u kojem mođa / mračna svjetlost / počiva*.

Balogova poetska zanimanja su krajnosti, početak i kraj, svjetlost i mrak, stoga se i njegov diskurs temelji na stilski vrlo naglašenim sredstvima - od eufemizama do hiperbola. Primjerice u pjesmi *Svjetlost pokojnih*.

U balogovskom doživljaju smrti nije riječ o slutnji, već o izvjesnosti iskazanoj njemu svojstvenim poigravanjem riječima. Riječ jutro rastavljena je na glasove. Iz pjesme Škrbava jutra: ..*nije daleko jutro koje će / imati samo veliko O / kao skraćeno čuđenje / nalik na početak / ničega*. Balogovo svjetlo istodobno je i svjetlo i tlo (SvjeTlo).

Prazninu kao mogućnost stvaranja

otkrivam u pjesmama: *Praznina čeka prava krila* i *Prazno čeka*. U prvoj je prikazana duhovito i zafrkantki kao žena koja čeka da je se obljubi i oplodi. U drugoj pak, prazno je neutralno, prazno je novi početak za stvaranje: *prazno čeka organske udove / svoje letače svoje ludove / prazno čeka da ga se ponebi / ozvijezda da u njemu bude žlijezda / prazno čeka svoje cvjetove leptire / mrave pčele / čeka svoje raspjevane anđele*.

Neizgovoreno, a sveprisutno, kao i riječ smrt u stihovima Zvonimira Baloga jest – prolaznost. Život stiješnjen između neba i zemlje, svjetlosti i mraka, jučer i sutra. Kako ga podnijeti i kako ga nadići? Balogovi dani koji odlaze uzimaju stvari, pa čak i kuću, ali ona se ponovno vrati i igra se puža. Uvjerljiv i dirljiv *pars pro toto* u pjesmi *Neuništive suze* svjedoči više o prolascima *nebeskim strašnim vatrama*, no o prolaznosti.

Radosna tuga Zvonimira Baloga, vrlo je mudra, stvarna je, ali i kozmogonična u

povezanosti običnoga i nepoznatoga (*Gromna rendgenu*). Njegova nas poezija poziva da se radujemo – jer višeglasni pjesnički iskaz (ne samo subjekt kao smrtno biće) ne jadikuje nad svojom smrtnošću, već se i zafrkantki i ozbiljno poigrava sa stvaranjem i rastvaranjem svijeta. Na leksičkoj razini – od novotvorenica (*svenišnje, sveširje, svenimir, zvonimiruje*) do rastvorenica (*nepreki dno, svjetlOsti, rAmena, kRaja, gomiLaju*).

Dok slušam Balogove pjesme u odličnoj interpretaciji Dubravka Sidora, smijem se, a sada pišući, zamislim se: *Mikrokozmos toliko slični makrokozmosu!* I pomislim: *Zaista smo otpali od zvijezda!*, zaključivši da ima nade – jer svijet nije dovršen kako nas upozorava jedan od naslova ove zanimljive i mudre zbirke pjesama.

Biserka GOLEŠ GLASNOVIĆ

Zbornik od poštovanja

Kuća od knjiga. Zbornik radova u povodu 70. rođendana Pavla Pavličića, ur. Cvijeta Pavlović, Zareb, Hrvatska sveučilišna naklada et al., 2017.

Odsjek za komparativnu književnost pri zagrebačkome Filozofskom fakultetu jedno je od najvažnijih mjesta hrvatske humanistike na kojem se školovao veliki broj onih koji su danas prva imena hrvatske kulture, znanosti i umjetnosti. Zagrebačka komparatistika oduvijek je imala, a vjerujem da ima još i danas, onu zavodničku kombinaciju komunikacijske spontanosti i stručne invencije koju je svojim nasljedateljima prenio Ivo Hergušić, osnivač Odsjeka. Za obilježavanje lika i djela toga važnog hrvatskog povjesničara književnosti, kritičara i pedagoga pobrinula se nakladnička kuća Ex libris kada je prije desetak godina objavila pet knjiga njegovih izabranih djela. Ta edicija kao da je otvorila sezonu prigodnih i svečarskih zborničkih izdanja u povodu

rođendanskih obljetnica znamenitih profesora Odsjeka. U naredne tri godine, od 2006. do 2008., priređena su i tiskana tri zbornika radova posvećena sedamdesetogodišnjacima Anti Peterliću, Milivoju Solaru i Mirku Tomasoviću. I onda, nakon deset godina, dočekali smo da sedamdesetu prijeđu, i u zasluženu mirovinu pođu, i Pavao Pavličić i Boris Senker. Dok će naš poznati teatrolog pričekati još koji mjesec do svršetka zbornika radova njemu u čast, ovih je dana iz tiska izašao zbornik radova posvećen književnom povjesničaru, teoretičaru i pripovjedaču Pavlu Pavličiću. Iako je najširoj publici poznat kao pisac krimića, Pavličić je jedinstvena osobnost sastavljena od više kreativnih lica, pa osim proznim stvaralaštvom, upustio se uspješno i u pisanje drama, u prevodenje s talijanskoga jezika, u raščlanjivanje stihova drugih autora, domaćih i inozemnih, ali i u pisanje vlastitih, u ispisivanje mnoštva popularnih tekstova u kolumnama po dnevnoj i mjesečnoj periodici, u sastavljanje scenarija za cijenjene i gledane filmove... upravo onoliko koliko je bavljeno Pavličićevim stručnim i književnim doprinosom uvelike premašilo opseg jedne zborničke knjige, pa

njezina urednica ponosno najavljuje kako je ovo tek prva knjiga u nizu, a srodne i slične pojavit će se u doglednoj budućnosti. Sretni smo da je tako, jer je predmetni opus – koji je, by the way, još uvijek u nastajanju – jedinstvena pojava u hrvatskoj kulturi i književnosti i zavređuje da ga se postupno, dosljedno i marno obrađuje. Tako je to kad ste i sami marljiv, sustavan i stručan pisac kojemu je stalo do napretka vlastite nacionalne književnosti i kulture. Pavličić ne čini ništa drugo nego ono što je njegov posao u književnosti; kad je već tu, onda to radi na način za koji misli da je najbolji. Ako je u tome i dao više nego drugi, a očigledno da jest, onda to nije više pitanje za njega. Drukčije sročeno: najgluplje je samoga Pavličića pitati koliko je zapravo knjiga napisao. Što s poštenim odnosom prema poslu i kreativnom energijom ima broj knjiga?! Koliko smo samo puta čuli onu besmislicu da književni opus Slobodana Novaka nije velik...? Australija je, dakle, daleko? Od čega!? Europi je svakako bliži Arktik, ali kakve veze Europljani imaju s polarnim medvjedima...

Ovaj je prvi zbornik u nizu sastavljen od dva dijela. Dok je u prvom dijelu poštovanje prema Pavličićevu životu i djelu definirano intimnijim, ležernijim, ispovjednijim tonom u esejističkom i pjesničkom slogu, u drugom je dijelu zbornika vidljiv napor i pokoja kaplja znoja da se Pavličićevo fiktivno i stručno djelo zauzda strogim metajezikom, analitičkom geometrijom i mramornom gestom. I moja kaplja pomaže ga tkati... onako kako to zahtijeva školnička i nadređena akribičnost znanstveničkog, skeptičnog, kritičkog uma. Ništa ne smeta, dapače. Tomislav Brlek (*Lada od vode, knjiga od zbilje*), Luka Bekavac (*Ritam kaosa. Bilješka o inskripciji fantastičnoga*) i Slaven Jurić (*Pavličić kao stiholog*) čine to i disciplinirano i inventivno, a Kristina Grgić krajnje prohladeno, napinjući deskriptivističke strune do kraja, gotovo pucajući od pokušaja u uspostavljanju preciznosti u opisu Pavličićeva pristupa poetici manirizma u književnosti. Nikić Gilić svakako je opušteniji u finom variranju tzv. poetičkih razmjena između Pavličića i Zorana Tadića u okviru razvoja hrvatskoga filma, dok je očekivano stalože- no i razložno, sportski rečeno – rutinirano,

svoj opis Pavličićeva razumijevanja poetike krimića iznio Milivoj Solar, podsjetivši još jednom zašto su njegove teorijske analize, u vezi s bilo kojim predmetom kojeg se prihvati, među najboljima i najjasnijima u hrvatskoj znanosti o književnosti. Tekstovi Lovre Škopljanca i Stipe Botice o Pavličićevoj obradi različitih aspekata epskoga pjesništva, napose epa, i ekstenzivnom provjeravanju uspostavljenih modela na primjerima iz hrvatske književne tradicije, svakako održavaju potreban deskriptivistički standard. A s epom sam Pavličić očito još nije završio, jer se uskoro sprema izaći iz tiska knjiga o Nazorovim epovima. U svakom slučaju, oba su ova teksta jasno naznačila autorovo sustavno bavljenje hrvatskom epikom, pa je i zbog toga taj dio Pavličićeva stručnog interesa zaslužio primjeren opisni i kritički refleks.

U prvome je dijelu zbornika, rekosmo, aktualna intimnija vizura. Pavličića se zagledava i karakterno približava zajedničkim zgodama iz zagrebačkog svakodnevlja, iz obijanja pragova istih birtija i zalogajnica, iz motrišta kolektivnoga siromaštva zagrebačkih studenata u drugoj polovici 1960-ih, i kasnije. Oni pak koji to ne čine posve memoarski i autobiografski kao što to hoće i uspijevaju Goran Tribuson i Boris Senker, podastiru to tako da lege artis prate Pavličićev autobiografski hodogram. Očekivano, poput kakvog dorečenog iktusa na prepariranom mjestu u stihu, Vinko Brešić i Andrea Zlatar Violić se nadmudruju u opisu Pavličićevih autobiografskih napisa, ne bez dokazane snalazljivosti i invencije, napose u Zlataričinom tekstu koji u naslovu ne može izbjeći njezinu prepoznatljivu trijadnu manufakturu. Ako nije tijelo i trauma, onda je osjetilno i mirisno, u svakom je slučaju i povijesno i tekstovno. Dobro napisan prilog, konceptualno osmišljen, s nekoliko zaokruženih analitičkih crta koje uvjerljivo doprinose boljem shvaćanju Pavličićeva autobiografskog diskursa. (U taj diskurs ne računajte *Dunav*, da je to odmah jasno!). Ponešto apartnim pokušajem da se bude dio zborničke svite valja proglasiti haiku Mire Gavrana o Pavličićevu *Šapudlu*, koji – kao haiku – i nije baš uspio... Nego, o ozbiljnijim pjesničkim prigodnicama: Dubravka Oraić Tolić ispisuje *Baladu o Srijedi*, kao

apologiju svim onim srednjim danima u tjednu kada su se kolege/prijatelji okupljali u prostoru fakultetskog Zavoda za znanost o književnosti u osamdesetim godinama prošloga stoljeća. Posve duhovito, a oni manje oduševljeni, koji ne bi razumjeli ni komparatističke petke i njihovo značenje za ondašnji team-building, reći će: Zgodno!, i zavrnuti nosom. U sjećanju će ostati četverostih: U istoj sobi bila i *Umjetnost riječi*/Tu se kalila Zagrebačka škola./ Nakon svih dekonstrukcija smijem reći:/ *Imanentni pristupe, ljubim te do bola*. Ništa manje privlačna, ali svakako jest zavodljivija ženska krasopisna poslanica što je na starodalmatinskom/dubrovačkom ispisuje ostatala gospođa Dunja Fališevac, a upućuje *Poštovanome gospodinu i piscu Pavlu...* želeći svečaru *dug život, skladan, miran, čestit i dobar...* i moleći *stvorca svemoga...* *ki Ti dopusti, da T' se glas prostira, da Ti med iz ussti, kad hoćeš, izvira... da Te zna svaki drum za Tvoje uminje; ki te svoj državi za vikovnju diku, za krunu postavi, i za čast veliku*. Tekst Krešimira Nemeca, smišljen i uglavnom realiziran kao znanstvenička sondaža u odnos teksta, zbilje i povijesti u Pavličićevim romanima zapravo pripada drugom dijelu zbornika u kojem, tako se hoće, mudrost s mudroču takmi, dok se i sami tvorci u kamen mudrosti ne pretvore. No, o tome je, o traumama znanstveničkim, već dovoljno rečeno.

Dva Dalmatinca otvaraju i zatvaraju priloge u prvom dijelu zbornika. Prvi, Nenad Cambi, poput Pavličićeve životne i književno-tematske sudbine, spaja Panoniju i Dalmaciju preko rimskih careva Proba i Dioklecijana, navještajući simbolički iako posve izdaleka, priklanjanje splitskog Starogranjana Tonka Maroevića Pavličićevu zanemarenom romanu *Kronika provincijskog kazališta*, gonetajući u njemu tipične i specifične pavličićevske motive na rubu panonske ravnice, s pravom zahtijevajući da to djelo ubuduće dobije bolji tretman i status unutar autorova romanesknog stvaralaštva.

Napoljetku, dakako ne bez moje osobne namjere i predilekcije, ostaju prilozima Borisa Senkera i Gorana Tribusona. Oni, dovodeći Pavličićev svakodnevi život u šezdesetim i sedamdesetim godinama 20. stoljeća u kontekst vlastitih isku-

stava i životne prakse na pozadini povijesnih događaja i mijena, ocrtavaju - bilo stvarno, bilo simbolički - istinsku privrženost i poštovanje prema svome prijatelju i kolegi. Dakako, čine to na njima svojstven način, autoironijskim i duhovitim slogom, izvrsnim opisima negdašnjih dana zajedničkoga sazrijevanja u obzorju bitno drukčijeg političkog sustava i društvenih vrijednosti. Pri tome, a sve da bih se i sam osjećao dijelom njihove domišljene i zapisane povijesti, pokušavam zamisliti na margini vlastita odrastanja kako je to bilo... no rijetko uspijevam. Kad sam se ja rodio, oni su već studirali, kad sam ja počeo studirati, oni su postali moji profesori, studentu nedodirljivi likovi iz Kviskoteke i s polica lokalne knjižnice: Pavličić, Senker, Tribuson... Pa ipak, i srećom za moj egotrip, postoji imaginarna radionica za izradu književnih radova i ostalih potreština, negdje na rubovima Britanskog trga, o čemu tako sugestivno i upečatljivo zbori Goran Tribuson, odašiljući prijatelju Pavlu pismo kojim ga podsjeća na mogućnost zajedničkog obrta, a o čemu je Pavličić pisao u jednome od svojih mnogobrojnih tekstova u *Večernjem listu*. Budući da bi njih dvojica pisali one glavne stvari, sve po predlošcima književnih žanrova, ja bih eto mogao, kao svršeni komparatist i doktor znanosti, poštujući izučenu praksu u pisanju stručnih prikaza u posljednjih desetak godina, postati neki njihov „mali od recenzija“, pisac marginalnog neknjiževnog žanra bez kojeg nema novčane potpore kod resornih instancija, sretan što mogu pridonijeti plaćanju zajedničkih režija. A sve to iz unutarnje zavisti da je vrijeme u kojem su živjeli moji šefovi bilo vrijeme izbrušenih vrijednosti i duboke posvećenosti poslu kojeg su sanjali i očekivali da će im se dogoditi. Razgovori o književnosti bili su elementarni i beskrajni, pizza je na Cvjetnom trgu bila poput ručka u Waldorf Astoriji, a večeri i dinamične i mirne, kako se uzme, ispunjene uvjerenjem da je napisati krimić takav kunst koji će se teško doseći... Ili kako bi to otprilike rekli jedan drugome, Tribuson Pavličiću i vice versa: U redu je, stari moj, taj Uliks, ali daj ti meni napiši krimić! I onda ga potpiši...

I tako je krimić ušao u povijest hrvatske književnosti, a njegovi su pisci sim-

boličkim obratom završili u imaginarnom obrtu. Zbornik radova o Pavlu Pavličiću svjedoči da je sve ono što se sanjalo i kovalo u glavama mladih „automehaničara s Cvjetnoga trga“ imalo smisla i da je završilo na najbolji mogući način. Ovo je knjiga koja služi na čast mnogima: njezinom središnjem liku i njegovom djelu, proučavateljima i pratiteljima toga dinamičnog protagonista i uredničkoj odlučnosti da se ne odustane unatoč kojekakvim preprekama. Kuća od knjiga je mjesto velike i važne priče.

Ivica MATIČEVIĆ

Fusnote ljubavi i zlobe

Mate Maras, *Pisma od smrti*.
Zagreb, Ex libris, 2013.

Hrvatska je mala zemlja, u svakom pogledu. Otuda i notorna činjenica da se u njoj sve unaprijed zna. Zna se tko su velika i „velika“ književna imena, tko gubitnici, a tko je osuđen na zaborav. Uporan književni ostracizam toliko je predvidiv da je rad književnih žirija praktično suvišan. (Čast izuzetcima, gdje spada i moja glupost koja za svako žiriranje pročita sve prispjele knjige!) Dovoljno je biti na „pravoj strani“ – sve je ostalo tek formalnost. Činjenica da su stvarni vlasnici književnoga prostora „pravu stranu“ osvojili još u doba nekih pokojnih vremena omogućuje neformalnu raspodjelu književne moći po sasvim pouzdanu ključu. Nije u pitanju samo čast i slava. To možda i ponajmanje. Sve se na kraju krajeva svede na lov. Još i gore, oni koji su je nekada (među sobom) dijelili šakom i kapom, uljuljali su se u udobnoj spoznaji da im ona po nekom višem pravu i pripada. Kada se netko usudi dirnuti u njihovo feudalno pravo, taj je istoga časa primitivac, ministrić, ognjištar, iliti, jednako žestinom i tek promijenjenim uvjerenjem kako su njegove atribucije krucijalne po opstanak domovine, svijeta, a možda i šire: komunjara, okorjeli jugić, srboudbaš.

Svađe su u nas tako žestoke naprosto stoga što su jučerašnji i prekjučerašnji na vrijeme zaposjeli sve lijeve i desne položaje. I svi su bez iznimke konvertiti: ili žestoki borci za liberalnu demokraciju i ljudska prava ili stameni junaci nacionalnog zorta i zatočnici ugroženoga Hrvatsva. A znano je da su još od Augustina, a i prije, obraćenici najžešći vjernici. Doduše, Augustin je u svom preobraćenju bio dosljedno iskren.

Stoga auktori poput Mate Marasa nemaju puno šanse. Moglo bi se opširno razglabati kako i zašto, ali predlažem da se, umjesto rasprave, posvetimo njegovu romanu koji, kada je prije četiri godine tiskan, nije izazvao ni približno onakvu pozornost koju je zaslužio. Doduše, pisalo se o njegovu djelu u uglednim tiskovinama, o njemu su se oglasila priznata kritička pera, ali su mjesta pod reflektorima ipak ekskluzivno sačuvana za neke druge zvijezde. No, status Marasova prozna djela u hrvatskome književnom prostoru, a još više samo djelo, objašnjavaju daleko više od bilo koje raspre.

Roman *Pisma od smrti* višeslojna je proza u čijem je središtu tematski kompleks odnosa oca i sina. Kontekst pripovijedanja je bivša Jugoslavija, život u socijalističkom društvu, atmosfera hrvatskih emigrantskih kolonija. Pripovjedna konstrukcija je postmodernistička: auktor vrlo vješto „prelama“ dvije pripovjedačke vizure. Prva je pisana stilom realističkoga romana, druga tematiku i sadržaj prve premješta u ton autobiografske proze. Zahvaljujući spoju modernog pripovjedalačkog i tradicionalno realističkoga postupka, pred nama izrasta čitav niz uvjerljivih likova i njihovih sudbina. Izranjaju pred čitateljem i ambijenti Hrvatske kao dijela socijalističke Jugoslavije – ruralni, urbani, provincijski, kao i vonj emigrantskoga siromaštva i idealizma uporna do apsurdna i uzaludna do tragičnosti.

Sve to ispleteno je oko dva glavna lika i njihovih odnosa. Raster je, početno, arhetipski – mračni otac i strpljivi sin. Sam pripovjedač niti osuđuje niti eksculpira glavni lik romana – oca. Umjesto toga, mjestimično je i do nemilosrdnosti kritičan spram seniorovih životnih promašaja i primitivno rigidnih stavova, ali ga, dok god je to moguće, nastoji razumjeti. On jako dobro shvaća besmislenost očeve emigrantske borbe koja ovaj prozi mjestimično

ubrizgava aromu avanturističke pripovijesti, ali i tragikomične, pa čak i groteskne izmještenosti jednoga koliko intenzivna toliko i promašena života. Pokazuje se da je Petrova borba ne samo uzaludna, nego i donkihotska. Predmet su njegove mržnje vjetrenjače komunizma, sustava rezistentnijeg, ali i drukčijeg od onog "divnog" objekta mržnje kojoj je predano posvetio čitav život. I ta drukčijost, lukavost života koji na kraju uvijek ispadne različit od onoga što smo od njega očekivali, pečat je jednom životnom promašaju o kome pripovjedač svjedoči bez strasti i patetike, ali sućutno. Promašaju drastičnijem utoliko što njegovu papirnatu borbu minimizira najgorom mogućom osvjetom - ravnodušjem: "Tako se Petar vratio u domovinu. Bio je duboko razočaran razvojem događaja u kojima se nije snalazio. Iz dana u dan sve više mu se otkrivala porazna istina da ni na što ne može utjecati jer je sve nekako teklo mimo njega. Ništa nije bilo onako kako je zamišljao da će biti.

Ponajprije, nije stigao na tenku, kako je najavljivao u pismima koja je slao predstavnicima komunističke vlasti u rodnom selu prijeteći im kako će jednog dana sve povješati o telegraf-štange. Ali s tim je odavno bio raščistio, još od tragičnog neuspjeha Bugojanske grupe, i sada se samo u strahu čudio što još nitko ne poteže pitanje njegovih starih grijeha."

Objektivna distanca i duboka saživljenost, na što sam prethodno ukazao, ostvaruju se ne samo konstrukcijom, nego i mikrostilom romana. Dominira ovim rečenicama i odlomcima ton suosjećanja, lišen sentimentalizma, duboko, zrelo emotivan i trijezno realističan istodobno, zahvaljujući kojemu dobivamo objektivnu sliku likova i društva, odnosno društava u kojima žive. Samo tako je moguće uvjerljivo uobličiti multidimenzionalnu sliku odnosa raznih generacija, sliku složenih relacija ruralnog i urbanog, provincijskog i svjetskog. Politički emigranti, skroman namještenički život u socijalističkoj oskudici, inozemni svijet koji nije trajno zadržao pripovjedača, društvenopolitička pozadina, sve je to na majstorski način isprepletano i osmišljeno u Marasovu romanu. Stil oslonjen na ciljano odabranu mjestimičnu arhaičnost nije nipošto staromodan. Njime se ostva-

ruje efektan sraz suvremena urbaniteta i ruralne, provincijske mitomanije. Taj sraz, međutim, snažno je obilježio rano razdoblje pripovjedačeva života. Inačica bildungsromana pod Marasovim perom upravo u spoju mitske arhaike i urbanog racionaliteta pečati trenutak sazrijevanja na način bitno različit od kičmanovićeuskog sumorna sraza nespojivih svjetova, sraza nužno osuđena na tragediju. Maras susret dalekih svjetova vidi kao mogućnost, a tragiku pomiče na psihološku razinu sukoba oca i sina. Stoga njegov spoj urbaniteta i ruraliteta, usuprot čitavom jednom tijeku ruralno fokalizirane hrvatske proze, ne rađa nesporazum. Za njega taj susret znači oslobođenje i on ga tretira bitno različito od jednog Šimunovića, Aralice pa i Božića, zavičajno mu bliskih pisaca. Niti je ruralnost mitotvorna, niti je urbanitet, promatran vlaškim podzrivim okom malomišćanskog intelektualca, stran i, posljedično, uvijek pomalo opasan. To je distanciran, intelektualistički i nimalo preuzetan pogled jednoga Gavina Ledda, svjestan drugosti svijeta kojemu više ne pripada, ali ga razumije jer mu je pripadao, utemeljen na osjećaju integriranosti u stranu svijetu koji postaje njegov. Sučeljavanje dvaju univerzuma dočarano je krajnje ekonomičnom narativnom sažetosti: "Bilo mi je dvanaest godina kad sam iz morlačke patrijarhalne tradicije prešao u tajanstva latinskoga jezika, glasovira i katedrale Svetoga Jakova. Umjesto skućena svijeta teških riječi i mrkih pogleda, gdje se dječja mašta mogla napajati samo jezičnim pričama o vukodlacima i junaštvom hrabrih zatočnika iz Kačićeve pjesmarice, dobio sam na dar blagi mir u sjemeništu i željenu strogost u gimnaziji na Šubićevcu.

Sada mi se čini da je to bilo najsretnije razdoblje moga života."

Sazrijevanje, kasnije dovršeno godinama studija, pedagoškim činovničenjem, zasnivanjem obitelji i borbom za egzistenciju, u konačnici pripada samo sinu. Otac, ma koliko se trudio prisvojiti prisvojiti sinovljevi izbor, niti ga razumije niti prihvaća. Znakovitost njihova odnosa oslikava sraz mentaliteta nespravnih za su-bivanje. Senior pritom nije odbačen ne samo zbog sinovljeva osjećaja dužnosti, nego i stoga što u pripovjednom svijetu nosi još jednu važnu funkciju, snažno simboličnu. Nai-

me, u toj patetičnoj ljubavi za Hrvatsku koja oca ne napušta ni na tren, zrcali se i položaj čitava jednoga naroda, prikazan bez imalo patetike. S druge je strane rigidno ideologizirano društvo u kome su neizbježni faktori živopisni pripadnici tajne policije, sekretari partijskih komiteta, marginalizirani intelektualci. Taj sukob naivnih ideala i groteskne zbilje na kraju donosi izmirenje u spoznaji da je život u iščašenu vremenu poraz bez obzira na odabrani put i da je jedina spasonosna vrijednost ljudska solidarnost. Pripovjedački ta je spoznaja smještena u scenu nakon očeve smrti, kada sin definira posmrtno priopćenje u novinama: "Tek tada sam osjetio oštricu boli u srcu koja nikada ne će posvema iščeznuti. Bio sam zahtijevao od službenika da se iznad osmrtnice stavi znak križa, a on mi je hladno odgovorio da oni ne tiskaju nikakvih znakova. Bio sam napisao 'na rodnoj hrvatskoj grudi', a službenik mi je poslovnim glasom rekao da moram prekrižiti najdulju riječ ako želim da se tekst objavi. Pristao sam na oba uvjeta, stavio potpis na formular te u svoje i očevo ime priznao naš posljednji poraz." Naravno da je *najdulja* riječ bila "hrvatskoj"!

Ono što romanu, uza nabrojane vrline, daje osobitu snagu jest i autentičnost karaktera. Otac, u svojoj dirljivoj zaludnosti i sin u svojoj odmjereno realističnoj prosudbi stvarnosti ni na tren ne odstupaju od svojih uvjerenja. To ih i dovodi do sukoba, ali upravo činjenica istinske autentičnosti omogućuje im svojevrsno pomirenje ili, bolje reći, kompromis. Ta je komponenta ujedno i duboko filozofska poruka romana: samo istinske, jake i autentične osobnosti mogu uistinu ravnopravno komunicirati. Ljudski je odnos onoliko autentičan koliko su autentični njegovi protagonisti. Slojevita poruka djela ne podnosi banaliziranost, klišeiziranost, puku anegdotalnost većine recentne hrvatske proze. Ne trpi ni vonj ideologije ili mahnita MANIRizma, tako mio našim književnim zvijezdama.

Ovaj roman sjećanja, nostalgije, strasti ali i pomirenja i primirenja, čita se u jednom dahu jer je naracija tečna i uvjerljiva. Manje zahtjevnom čitatelju pruža zadovoljstvo napete fabule, a zahtjevnijemu otvara obilan niz tema za razmišljanje.

Antun PAVEŠKOVIĆ

KRONIKA DHK – Travanj, svibanj 2017.

– 5. travnja

Održano je predstavljanje zbirke pjesama Nives Puhalo: *Zarobio si more u kocki* (Zagreb, Vlastita naklada 2017.). Uz autoricu, sudjelovali su Lada Žigo Španić, te dramski umjetnici Nada Rocco i Kruno Šarić.

– 6. travnja

Održano je predstavljanje zbirke pjesama Sanele Vrkljan: *Krhkija od sjećanja* (Koprivnica, Podravsko-prigorski ogranak DHK, 2017.). Uz autoricu, sudjelovali su Enerika Bijač i Lada Žigo Španić. Glazbeni ugodaj Elizabeta Adžaga, klavir. Dramska umjetnica Dunja Sepčić interpretirala je pjesme.

– 7. travnja

Održana je sjednica Odbora Fonda „Miroslav Krleža“.

– 10. travnja

Održan je sastanak časnog suda.

U prostorijama DHK održana je Umjetnička večer posvećena Vesni Parun u povodu 95. obljetnice njena rođenja. O životu i djelu Vesne Parun govorio je Božidar Petrač. Odabrane tekstove interpretirala je Jelena Perčin. Glazbeni program – Gabriel Fauré: *Fantazija za flautu i klavir*, op. 79, izveli su glazbeni umjetnici Lucija Petrač, flauta i Dario Sabol, klavir.

– 12. travnja

Održan je tradicionalni susret “Lirika Velikog petka” *Pasijska lirika Velikog Petka Marina Sabića*. Uvodna riječ Božidar Petrač. Izbor iz poezije interpretirao je Joško Ševo. Pasijske skladbe (Mozart, Pergolesi, Händel) izvele su glazbene umjetnice Tanja Ruždjak, sopran i Elizabeta Zalović,

orgulje.

– 15. travnja

Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski održao je u Đakovu Izbornu skupštinu.

– 18. travnja

Održano je predstavljanje knjige Marka Grčića: *Muzej na Medvjedoj planini* (Zagreb, Mala knjižnica DHK, 2017.). Sudjelovali su Tomislav Brlek, Ivica Matičević i Antun Pavešković. Izabrane dijelove iz knjige kazivao je dramski umjetnik Ivan Milas.

– 19. travnja

Na Tribini DHK održano je predstavljanje dviju zbirka pjesama Zvonimira Baloga: *Svijetlost nevidljiva strana mraka* (Zagreb, Matica hrvatska 2016.) i *Zvijezde ne gore uzalud* (Drenovci, Općinska narodna knjižnica 2015.). Sudjelovali su: akademik Tonko Maroević, prof.dr.sc. Krešimir Bačić, urednici Romana Horvat i Goran Pavlović i Lada Žigo Španić. Dramski umjetnik Joško Ševo interpretirao je izabrane pjesme.

– 20. travnja

Održano je predstavljanje knjige “Oj Kozaru, ti selo na brijegu”. Sudjelovali su Branka Pavić Blažetin, Ana Crnković Andres, Ernest Barić, Stjepan Blažetin, Silvestar Balić i Jozo Čikeš.

– 21. do 22. travnja

Pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture Republike Hrvatske, Istarske županije i Grada Rovinja u Rovinju je održan 22. književno-znanstveni skup “Dani Antuna Šoljana” posvećen životu i djelu Ive Andrića.

– 25. travnja

Svečano je obilježen Dan hrvatske knjige, 117. godišnjica osnutka Društva hrvatskih književnika i 400. godišnjica smrti Fausta Vrančića koja je popraćena nastupom kvarteta “Sorkočević”. Predsjednik DHK Božidar Petrač održao je pozdravni govor nazočnima, a Marijana Borić s Odsjeka za povijest prirodnih i matematičkih znanosti HAZU govorila je o životu i djelu Fausta Vrančića.

– 26. travnja

Na Tribini DHK predstavljena je knjiga Veljka Barbierija: *Sto šesnaest valova* (Zagreb, Matica hrvatska, 2016.). Uz autora, sudjelovali su akademik Tonko Maroević i Lada Žigo Španić, voditeljica Tribine DHK. Izabrane pjesme čitao je dramski umjetnik Joško Ševo.

U Đurđevcu je obilježena 90. Godišnjica smrti Đure Sudete. Sudjelovali su Nikola Cik, Božica Jelušić, Ilija Pejić i Zdravko Seleš, a recitacijama Sudetinih pjesama recitatorice Gimnazije dr. Ivana Kranjčeva iz Đurđevca.

– 27. travnja

U sklopu Marulićevih dana i Dana hrvatske knjige u Književnom krugu Split dodijeljene su nagrade “Judita”- Irena Bratičević za knjigu VIA VIRTUTIS / PUT VRLINE. EPIGRAMATSKI OPUS RAJMUNDA KUNIĆA (Sv. 2) Ex libris, Zagreb, 2016., “Davidias”- Boris Perić za prijevod zbirke pjesama Miroslava Krleže Balade Petrice Kerempuha na njemački jezik pod naslovom: *Miroslav Krleža: Die Balladen des Petrica Kerempuh* (Bibliothek der Zeitschrift *Most/The Bridge*, DHK, Zagreb, 2016.) i “Slavić – Kristina Gavran za knjigu kratkih priča KIŠA U INDIJI, LJETO U BERLINU, Disput, Zagreb, 2016.

U Palači HAZU dodijeljene su godišnje nagrade HAZU. Nagradu za književnost dobio je naš član, pjesnik i pripovjedač Nikola Đuretić.

– 28. travnja

U prostorijama DHK održana je Predizborna Skupština. Za predsjednika DHK kandidirani su: Ernest Fišer, Mile Pešorda, Đuro Vidmarović i Borben Vladović. Za dopredsjednike DHK kandidirani su: Velj-

ko Barbieri, Ljerka Car Matutinović, Mirko Čurić, Božica Jelušić i Božidar Petrač.

– 3. svibnja

Pod pokroviteljstvom Zadarske županije održan je međunarodni književno-znanstveni kolokvij *Zadarski književni krug. Sudjelovali su izv.prof.dr. Robert Bacalja, Tomislav Marijan Bilosnić, dr. sc. Dragan Gligora, dr. sc. Radomir Jurić, doc. dr. sc. Sanja Knežević, dr. sc. Anastazija Komljenović, izv. prof. dr. sc. Kornelija Kuvač-Levačić, dr. sc. Tin Lemac, izv. prof. dr. sc. Josip Lisac, dr. sc. Željka Lovrenčić, mr. sc. Fabijan Lovrić, izv. prof. dr. sc. Šimun Musa, Mato Nedić, književnik (BiH), dr. sc. Božica Pažur, izv. prof. dr. sc. Zvezdana Rados, prof. dr. sc. Brane Senegačnik (Slovenija), dr. sc. Tatijana Stupin, mr. sc. Davor Šalat, doc. dr. sc. Mirela Sušić i Đuro Vidmarović.*

– 4. – 6. svibnja

U Drenovcima održani su 28. pjesnički susreti “Drenovci 2017.” Povelja *VISO-KA ŽUTA ŽITA* dodijeljena je hrvatskom književniku Nikoli Đuretiću za sveukupni književni opus i trajni doprinos hrvatskoj književnosti. Priznanje *DUHOVNO HRAŠĆE* dodijeljena je Marini Tomić za zbirku pjesama *Na što te podsjeća?* Nagrada za najbolji neobjelodanjeni rukopis pripala je Anamariji Mutić. U sklopu bogatog programa predstavljena je nagrađena zbirka pjesama *Povratna karta* (Paula Čačić, Davor Šalat i Goran Pavlović.

– 8. svibnja

Održan je sastanak Prosudbenog povjerenstva za Nagradu „Anto Gardaš.

– 9. svibnja

U prostorijama DHK održano je predstavljanje Zbornika “Miro Gavran – prozni i kazališni pisac”.

Odsjek za povijest hrvatske književnosti u sklopu Dana otvorenih vrata Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti otvorio je izložbu Povijest Društva hrvatskih književnika (1900. – 1971.)

Branka Primorac dobitnica je nagrade Sfera za dječji roman “Moj brat živi u kompjutoru”.

– 11. svibnja

U NSK Istarski ogranak u sklopu Festivala povijesti "Kliofest" 2017. Predstavio je knjigu "ISTRA 'SPOD PONJAVE" (Povijesni erotikon istarski...) Darka Dukovskog. Uz autora, sudjelovali su Boris Domagoj Biletić i Damir Agičić.

– 15. svibnja

Raspisan je Natječaj za dodjelu književne nagrade "KSAVER ŠANDOR GJALSKI" za 2017. Natječaj je otvoren do 1. rujna 2017.

– 16. svibnja

Na TRIBINI DHK predstavljena je najnovija zbirka pjesama Ernesta Fišera "Preludij za anginu pectoris". Uz autora, sudjelovali su prof.dr.sc. Joža Skok, prof. dr. sc. Cvjetko Milanja i Lada Žigo Španić. U glazbenom djelu programa pijanistica Lucija Čehok. Dramska umjetnica Dunja Sepčić interpretirala je pjesme iz zbirke.

Istarski ogranak DHK predstavio je monografiju prof. dr. sc. Jelene Lužine "Marija Crnobori: Eseji o fragmentima". Uz autoricu, sudjelovali su akademik Josip Bratulić, dr. art. Mira Muhoberac, dr. sc. Boris Domagoj Biletić i akademski glazbenik Bruno Krajcar.

– 17. svibnja

Održano je predstavljanje "Sabranih djela" Veselka Koromana I-IV. (Sarajevo, Art Rabic d.o.o., 2017.). Uz autora, sudjelovali su akademik Dubravko Jelčić, akademik Tonko Maroević i voditeljica Tribina Lada Žigo Španić. Dramska umjetnica Dunja Sepčić interpretirala je tekstove.

Održana je sjednica Odbora Fonda „Miroslav Krleža“.

– 18. svibnja

U prostorijama DHK održano je obilježavanje 150. godišnjice rođenja Ante Tresića Pavičića. O životu i djelu Ante Tresića Pavičića govorili su Ivica Matičević, Stjepan Matković, Antun Pavešković i Cvijeta Pavlović. Izabrane stihove kazivao je damski umjetnik Darko Milas.

– 18. do 20. svibnja

U organizaciji Južnohrvatskog ogranka DHK održan je prvi dio 1. Međudržavnog

susreta hrvatske književnosti. U Stonu od 18-19. svibnja i Dubrovniku 19-20. svibnja. Sudjelovali su Luko Paljetak, Stjepan Šešelj, Enerika Bijač, Hrvoje Barbir, Frane Vlatković, Domagoj Vidović, Boris Njavro, Antonio Sammartino, Božidar Petrač, Ivan Sivrić, Anđelko Vuletić, Ljubo Krmek, Mile Pešorda, Pero Pavlović, Antun Lučić, fra Miljenko Stojić, Stanko Krnjić, Ružica Soldo.

– 19. do 20. svibnja

Održan je 6. po redu susret mladih pisaca u Puli "Kod Marula" 2017 na Sveučilištu Jurja Dobrile, u Gimnaziji Pula, u Rock caffeu i Parku kralja Zvonimira. Ove godine u suradnji Istarskoga i Slavonsko-baranjsko-srijemskoga ogranka DHK gostovali su mlađi slavonski autori: Franjo Nagulov, Livija Reškovac, Marina Tomić i Ivan Zrinišić.

– 19. svibnja

Održana je četrdeset osma Mala tribina. Sa književnicom Silvijom Šesto družila su se djeca zagrebačke Osnovne škole J. J. Strossmayera. Tribinu je vodio Hrvoje Kovačević.

– 22. svibnja

U prostorijama DHK prof. Tuga Tarle održala je predavanje na temu "Čile - zemlja pjesnika".

U organizaciji Zadarskog Ogranka DHK i Općine Kali u Zadru je održan znanstveni kolokvij o Joji Ricovu. Sudjelovali su Hrvojka Mihanović Salopek, Josip Lisac, Tonko Maroević, Đuro Vidmarović, Ivo Livjanić, Nevenka Nekić, Tomislav Marijan Bilosnić, Slavko Ivoš, Marijana Fabijanić, Iva Grgić Maroević, Sanja Knežević, Tihomil Maštović i Robert Bacalja. U umjetničkom programu sudjelovali su: mješoviti pjevački zbor *Condura Croatica*, klapa *Kali* i dramska umjetnica Milena Dundov.

– 23. svibnja

U Osijeku je u organizaciji Ogranka slavonsko-baranjsko-srijemskog dodijeljena nagrada 11. hrvatska književna nagrada „Anto Gardaš“ književnici Đurđici Stuhleiter za knjigu "Gašpar i prijatelji" (Split, Naklada Bošković, 2016.).

U Zadru je u 87. godini preminuo ROKO DOBRA.

– 24. svibnja

Na Izornoj skupštini Društva hrvatskih književnika ogranak Split za predsjednika je jednoglasnom odlukom za svoj drugi mandat izabran kritičar i publicist Siniša Vuković. Predsjedništvo splitskoga DHK-a čine slavni alpinist i putopisac Stipe Božić, nakladnik i knjižar Miro Radalj, novinar i humorist Mladen Vuković, te pravnik i pjesnik Arsen Mužić.

– 26. svibnja

U Centru za odgoj i obrazovanje „Goljak“ održana je Tribina u gostima. Sudjelovali su književnik Božidar Prosenjak i glumac Dubravko Sidor, koji je sve nazočne oduševio kazališnom predstavom *Sijac* sreće nastalom prema knjizi velikog književnika. Tribinu je vodio Hrvoje Kovačević.

– 28. svibnja

Istarski ogranak DHK održao je književni susret “Badavca 2017.” Sudjelovali su: Andrija Vučemil, Rudolf Ujčić, Milorad Stojević, Vlasta Sušanj Kapićeva, Marija Ribarić, Mile Pešorda, Daniel Mohorović, Tomislav Milohanić, Natalija Gregorinić i Ognjen Rađen, Avelina Damjanjević Kovačić.

– 29. svibnja

Održana je sjednica Upravnog odbora DHK.

– 31. svibnja

U Staroj gradskoj Vijećnici dodijeljene su Nagrade Grada Zagreba Božidaru Petraču za područje književnosti, te dr.sc. Dubravki Brezak Stamać u znak javnog priznanja za osobite uspjehe, ostvarenja i zasluge u radu.

